

Мошак С.М., Мікловда В.П., Шандор Ф.Ф., Кубіній Н.Ю., Кубіній В.В.

**СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ:
системний метод та екзистенціальна
експозиція**

Мукачево – 2017

УДК 330.12

ББК 60.55.373

Рекомендовано до видання, розміщення в електронній бібліотеці та використання в навчальному процесі Вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 4 від 23 березня 2017р.

Рецензенти:

В.І. Ярема – д.е.н., проф., завідувач кафедри господарського права ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

В.І. Варцаба – д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів та банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Мошак С.М., Мікловда В.П., Шандор Ф.Ф., Кубіній Н.Ю., Кубіній В.В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю: системний метод та екзистенціальна експозиція: монографія – Мукачево: Карпатська вежа. – 2017. – 240с.

Монографія присвячена дослідженню системного підходу до стратегічного управління конкурентоспроможністю як метою економічної діяльності. Викладені результати дослідження теоретичних основ стратегічного управління конкурентоспроможністю з системних позицій та представлена експозиція практичної проблематики функціонування економічних суб'єктів в умовах активізації конкурентної боротьби.

Монографія призначена для науковців та практиків, які задіяні у сфері стратегічного управління; студентів, що вивчають стратегічний менеджмент та аспірантів, які спрямовують дослідження на проблеми конкуренції та управління конкурентоспроможністю.

ISBN 978-966-8269-32-9

В–во Карпатська Вежа, 2017

ПЕРЕДМОВА

Підвищення конкурентоспроможності економіки набуває реальності за умови запровадження сучасних форм і методів, серед яких найбільш ефективним є стратегічне управління. Воно забезпечує підприємство, регіон, національну економіку інструментарієм стратегічного аналізу поліваріантності розвитку, методами прийняття проактивних рішень, механізмами їх імплементації для забезпечення сталого розвитку та набуття регіональною економікою якостей, що визначають її бенефіціарну позицію.

Інструментарій стратегічного управління конкурентоспроможністю спрямовується на активізацію стратегічного потенціалу, зміцнення виробничо-ресурсного наповнення економічного суб'єкта, забезпечення розвитку його людських ресурсів і міжрегіонального співробітництва. Стратегічне управління передбачає застосування такої моделі, яка гарантує оптимальне, ефективне та раціональне використання потенціалу.

Разом з тим, стратегічне управління конкурентоспроможністю регіону не розглядалося з позиції системного підходу, який дозволяє структурувати компонентну будову системи зазначеного управління та окреслити її функціональні зв'язки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Сучасні концептуальні погляди на сутність конкурентоспроможності регіональної економіки та її системний контент

Дослідження сутності конкурентоспроможності охоплює широкий спектр концептів, серед яких можливо виділити епістемологічний підхід з позиції конкурентних переваг, факторний гносеологічний ракурс, інтегральний підходи та інші. Виявлення сутності цих концептуальних позицій приводить до висновку про доцільність застосування системного підходу до визначення сучасного контенту конкурентоспроможності як з позицій кібернетики, так і синергетики (рис. 1.1).

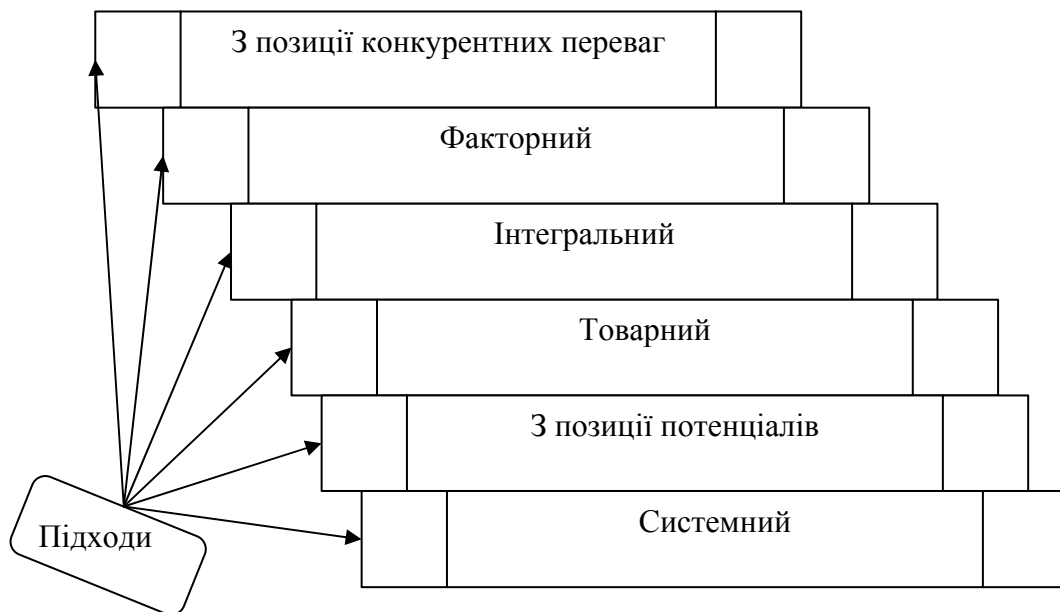

Рис. 1.1. Основні концептуальні підходи до сутності конкурентоспроможності

(розроблено автором)

Значного поширення як основа конкурентоспроможності регіону набув сьогодні принцип наявності конкурентних переваг. Наприклад, Т.В.Чернова доводить, що конкуренція – це змагальний процес і перемагають в ньому

суб'єкти, яким притаманні якості, що створюють для них переваги перед іншими суб'єктами економічного змагання [184]. Конкурентна перевага являє собою економічні відносини суб'єктів господарювання, що проявляються у перевагах над конкурентами у виробничому процесі, отриманні ресурсів або позиціюванні на товарному ринку в існуючих умовах взаємодії з зовнішнім середовищем. Конкурентні переваги можуть виникати в межах регіону та у навколишньому оточенні. Наприклад, належний екологічний стан як внутрішня перевага регіону надає кращі ресурсні можливості для орієнтації бізнесу на виробництво біопродукції або природні ресурси дозволяють за стратегічний напрям розвитку регіону обирати рекреацію. До зовнішніх конкурентних переваг регіональних економік в Україні можливо віднести, наприклад, логістичні або політичні бонуси, що отримує регіон від оточення.

Е.Миргородська вважає, що саме конкурентні переваги забезпечують підприємству конкурентоспроможність [80]. Найбільш вагомими конкурентними перевагами вважають інноваційну та маркетингову. При цьому не враховується, що людський потенціал регіону забезпечує формування інновацій та сучасних маркетингових механізмів, а також їх імплементацію у практичну діяльність. Таким чином, визначати конкурентоспроможність економічного гравця на конкурентному полі притаманно лише його людському чиннику, який є носієм інноваційних знань та маркетингових технологій.

Крім цього, при застосуванні підходу з позиції конкурентних переваг до сутності конкурентоспроможності не враховані вимоги гносеології, які забезпечують достовірність та істинність результату пізнання. Наприклад, прихильники цього концепту не використовують конкурентні переваги як інструмент дослідження сутності стратегічного розвитку регіональних економік та ігнорують значення поділу переваг на види та підвиди. Апологети окресленого підходу не враховують, що типологізація конкурентних переваг як метод гносеології дозволяє виділити певний їх вид та сконцентрувати увагу на його стратегічному застосуванні. Саме радикальні переваги формують стратегічну конкурентоспроможність економіки, яка забезпечує її довгострокову

життєдіяльність. Поточні переваги мають тактичний, оперативний характер і суттєвим чином не впливають на позиціонування регіону на конкурентному полі. Автори цього підходу, зробивши акцент на спостереженні, не застосовують експеримент як метод гносеології, за допомоги якого конкурентні переваги відтворюються штучно в умовах, що відповідають завданням та цілям дослідження.

В якості одного з основних недоліків цього концепту можна також вважати відсутність уваги до системної взаємодії конкурентних переваг та шляхів її формування й підсилення. Недоліки підходу до конкурентоспроможності як сукупності конкурентних переваг відображені на рис. 1.2.

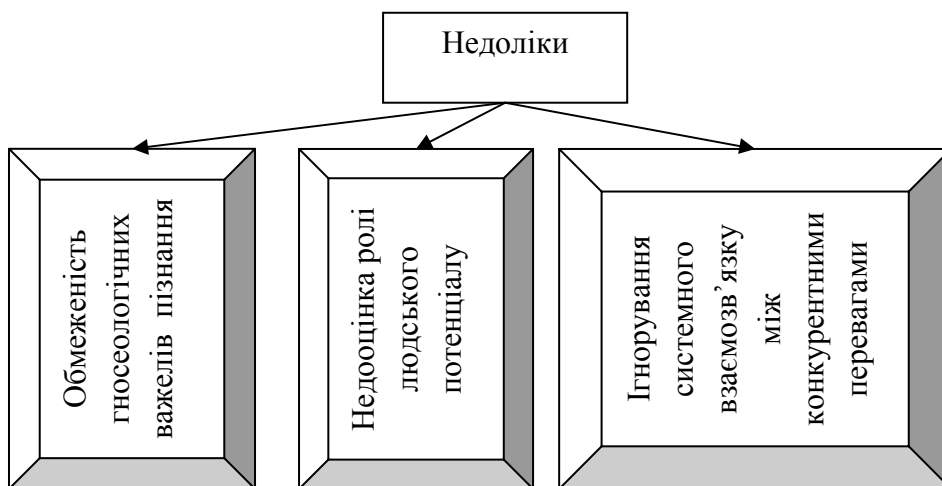

Рис. 1.2. Основні недоліки концептуального підходу до сутності конкурентоспроможності з позиції конкурентних переваг

(розроблено автором)

Другим концептуальним ракурсом є факторний, за яким конкурентні переваги розглядаються як результат дії певних чинників. У деяких наукових течіях фактори та конкурентні переваги розглянуті як ідентичні. Фактор являє собою рушійну силу, суттєву причину, обставину, яка впливає на певний процес або явище та змінює їх рівень або динаміку. В.Василенко та інші вважають, що визначальними факторами прояву регіональних конкурентних переваг та переваг підприємств певного регіону виступають: по-перше, природні ресурси, що розташовані на території регіону; по-друге, рівень розвитку соціальної

інфраструктури в регіоні; по-третє, рівень життя та стан доходів населення; по-четверте, екологічний стан регіону; по-п'яте, рівень технічного розвитку суб'єктів господарювання на конкретній території [10, с. 69].

Науковці НАН України відносять до чинників конкурентоспроможності територіального виробника такі:

1. Якість товарів і послуг, що виробляються в системі регіональної економіки.
2. Ціна товарів та послуг на ринку регіону та інших видах ринків.
3. Рівень кваліфікації персоналу й менеджменту, який пропонується на регіональному ринку праці.
4. Технологічний рівень виробництва територій.
5. Доступність джерел фінансування регіональної економіки, у т.ч. інвестиційних ресурсів.
6. Конкурентно-монопольне становище на регіональному ринку [1].

Неможливо не зауважити, що саме з факторних основ пропонують розглядати конкурентоспроможність автори рекомендації Міжнародного інституту менеджменту (Швейцарія): конкурентоспроможність окреслена колом «золотих правил», до яких віднесено стабільне та передбачуване законодавство; гнучку структуру економіки; стимулювання приватних заощаджень та внутрішніх інвестицій; агресивність експорту та привабливість внутрішнього ринку; якість, гнучкість та прозорість управління та адміністрування; взаємозалежність заробітної плати, продуктивності праці та податків; скорочення розриву між мінімальними та максимальними доходами, зміцнення середнього класу; інвестиції в освіту та підвищення кваліфікації; баланс переваг глобалізації економіки та національних особливостей [1].

Теорія М.Портера пропонує «конкурентний ромб», який містить ресурсну складову, умови внутрішнього попиту, підтримуючі галузі, стратегії компаній [200]. М.Портер називає їх детермінантами формування національної конкурентоспроможності.

При тому, що фактори безумовно беруть участь у формуванні конкурентоспроможності, неможливо не заперечити, що вони є лише причиною можливого майбутнього рівня конкурентоспроможності і не досягнуть цілі без механізму їх практичного втілення. Іншими словами, в даному випадку порушується причинно-наслідковий ланцюг, що може призвести до помилок у процесі прийняття стратегічних рішень, спрямованих на формування факторів довгострокової дії. Так, М.Портер пояснює на прикладі Японії, що високі потреби населення вимагають високої якості продукції: якщо продукція продається в межах країни, вона знайде покупця й у будь-якому куточку світу. Разом з тим, не показано, які саме причини обумовили відповідний ступінь потреб населення цієї країни та що було первинним, потреби або якість продукції, яка, імовірно, обумовила появу високих вимог до товарів та послуг.

Крім цього, при виділенні факторів як базису конкурентоспроможності відбувається підміна поняття фактора та умови. Умовами вважається те, без чого неможливо функціонування певного виду діяльності. Так, наявність гірської місцевості як природного ресурсу є умовою для розвитку гірського туризму, в той час, як інституціональний аспект функціонування туризму є фактором, що може гальмувати або прискорювати розвиток цього виду туризму в регіоні. Іншим прикладом виділення умов є наявність моря для судноплавства, а факторів – відповідний рівень кваліфікації моряків, який дозволяє вирішувати складні завдання морського транспорту та формувати його конкурентоспроможність.

Крім цього, дослідники факторного підходу до конкурентоспроможності залишають поза увагою ефект синергії, тобто такий спільний наслідок взаємодії кількох факторів, що діють в одному напрямі, який переважає суму ефектів окремих чинників, функціонуючих самостійно. Приклад синергії чинників конкурентоспроможності, що залишається поза увагою дослідників факторного впливу на конкурентоспроможність регіону, наведено на рис. 1.3.

Зона 1 (Z_1) характеризує обсяг ВРП у базисному періоді, який сформований внаслідок взаємодії трудового потенціалу та виробничого потенціалу.

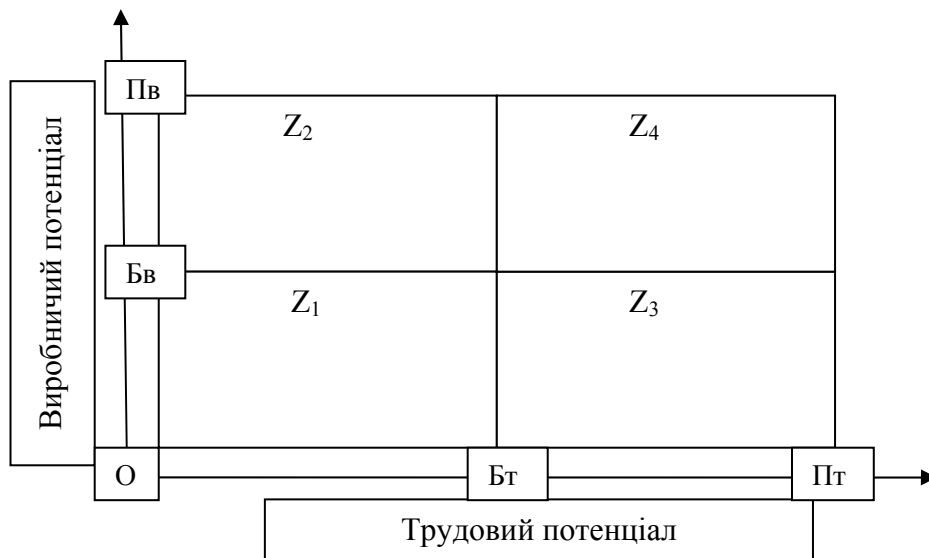

Рис. 1.3. Взаємодія двох факторів, які обумовлюють синергійний ефект при формуванні обсягів валового регіонального продукту

(розроблено автором)

Площа цієї зони є результатом множення двох факторів, що діють у базисному періоді:

$$Z1 = OB_t * OB_v \quad (1.1)$$

Площа зони 2 відображає вплив лише виробничого потенціалу при трудовому потенціалі, що залишається на базисному рівні.

$$Z2 = \Delta VP * B_t = (P_v - B_v) * B_t \quad (1.2)$$

У випадку відсутності приросту трудового потенціалу обсяг ВРП в умовах збільшення фактора виробничого потенціалу займає геометричну фігуру, що складається із зони 1 (обсягу ВРП у базисному періоді) та зони 2 – приросту обсягу за рахунок виробничого потенціалу.

Площа зони 3 відображає приріст ВРП за рахунок дії трудового фактору й визначається наступним чином:

$$Z3 = \Delta TP * B_v = (P_t - B_t) * B_v \quad (1.3)$$

Площа зони 4 відображає спільний ефект приросту двох факторів. Саме ця зона свідчить про наявність синергійного впливу на формування конкурентоспроможності в умовах дії двох і більше факторів.

$$Z4 = \Delta TP * \Delta VP \quad (1.4)$$

Потрібно зауважити, що в дослідженнях, присвячених факторному аналізу конкурентоспроможності не врахована системна залежність між чинниками, яка обумовлює їх стратегічний, довгостроковий ефект.

Недоліки факторного підходу перераховані на рис. 1.4.

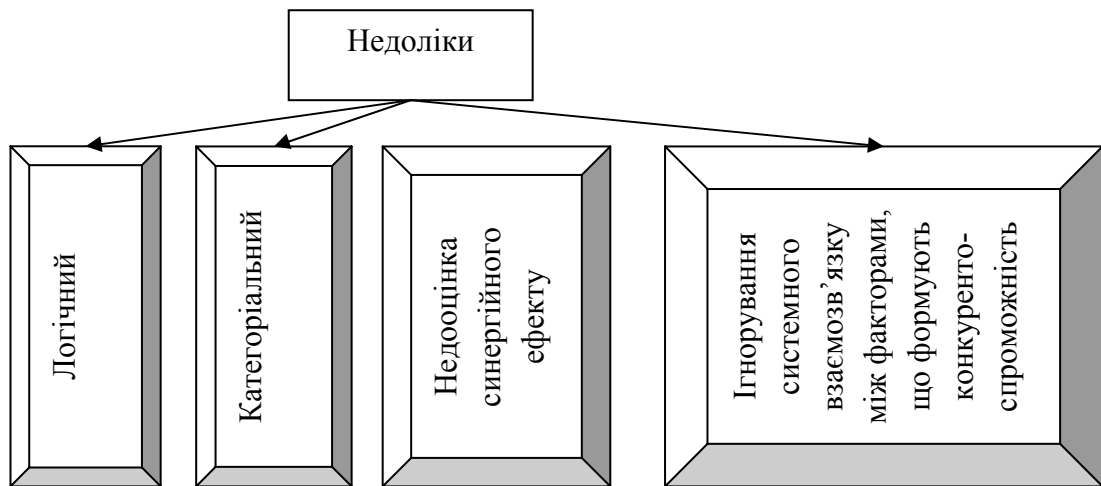

Рис. 1.4. Основні недоліки факторного підходу до сутності конкурентоспроможності

(розроблено автором)

Л.Чернюк пропонує використовувати підхід потенціалів до визначення сутності конкурентоспроможності, згідно з яким це явище засвідчує імовірну, потенційну якісну властивість підприємства чи економіки регіону в цілому, що, в свою чергу, включає: здатність товаровиробників, що входять до територіальної соціально-економічної системи, оцінювати очікування споживачів всередині та за межами ринку, а також активно реагувати на тенденції споживчого поведіння, на коливання попиту і вимог до товарів, які запропоновані на внутрішньому та міжрегіональному ринках; здатність економічного суб'єкта до такої організації виробництва в системі економічного відтворення, результати якого будуть відповідати очікуванням цільових груп споживачів щодо найбільш корисного товару за співвідношенням ціна-якість на ринках всіх видів, де може бути представлена відповідна продукція; здатність товаровиробників проводити ефективну поточну маркетингову політику, включаючи позиціонування товарів, таку політику, яка оптимізує обсяги продажів і знижує видатки на збут; здатність

вишукувати й створювати умови для зниження витрат на забезпечення факторами виробництва – капіталом, робочою силою, сировиною й матеріалами, енергією й т.п. на одиницю реалізованої продукції в системі регіонального виробництва; здатність до створення й утримання інноваційно-технологічної переваги над товаровиробниками інших суб'єктів конкуренції, що вимагає своєчасного відновлення застосовуваних технологій, впровадження інновацій, залучення інвестицій в реконструкцію та оновлення виробництва; здатність планувати, організувати й проводити ефективну стратегію в сферах виробництва та маркетингу на основі інновацій у конкретно-територіальних умовах господарювання [185, с. 17].

Основним недоліком визначеного вище підходу до сутності конкурентоспроможності є те, що вона (конкурентоспроможність) окреслена як потенціал, еквівалентний певній здатності регіональної економіки. В теорії потенціалу, що домінує в закарпатській науковій школі, здатності розглядаються як внутрішні сили розвитку економіки, а зовнішні фактори економічного зростання являють собою можливості. Умовами перетворення можливостей та здатностей на потенціал вважаємо такі:

1. Територіальна та динамічна адекватність здатностей регіону її зовнішнім можливостям. Якщо регіон передбачає активізацію інноваційної діяльності підприємств (формування інноваційних здатностей), ця діяльність повинна бути підтримана, наприклад, законодавчою базою (можливостями використовувати певні правила поведінки).

2. Наявність стратегічних системних важелів реалізації здатностей та можливостей у потенціал. В системі механізмів визначальну позицію займає стратегічне управління регіональною економікою.

Потенціал є явищем, яке може мати реальний вираз або може залишитися у латентному стані. Механізми реалізації здатностей та можливостей як сукупності, що формує потенціал регіону, забезпечують зменшення його прихованої частини, а це підвищує рівень продуктивності та ефективності діяльності регіональної

економіки. Недоліки концептуального підходу до конкурентоспроможності з позиції потенціалу показані на рис. 1.5.

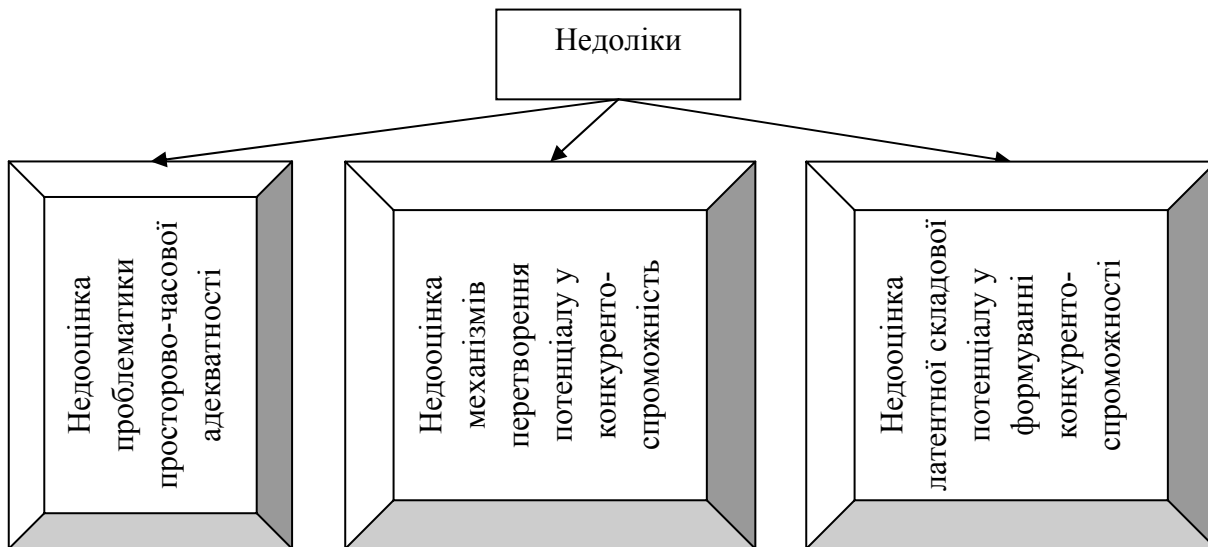

Рис. 1.5. Основні недоліки концептуального підходу до конкурентоспроможності з позиції теорії потенціалів

(розроблено автором)

Найбільш поширеним є товарний підхід до конкурентоспроможності, в контексті якого саме товари, що мають кращі показники реалізації, є основою характеристики результатів змагання з іншими акторами економічних операцій. При цьому неможливо не підкреслити, що цей підхід до сутності конкурентоспроможності має оперативний характер, несе поточні ознаки і не визначає стратегічних позицій підприємства або регіону. Існує багато прикладів, коли підприємства чи інші суб'єкти, маючи великі обсяги продажів, стають банкрутами внаслідок слабких стратегічних позицій. Автори товарного підходу роблять наголос на ринкових аспектах конкурентоспроможності, не враховуючи, що товар буде конкурентоспроможним у довгостроковому періоді за умови постійного контролю за тенденціями у сфері технологій, нових матеріалів, управлінських методів, людського розвитку.

Недоліки товарного підходу визначені нами на рис. 1.6.

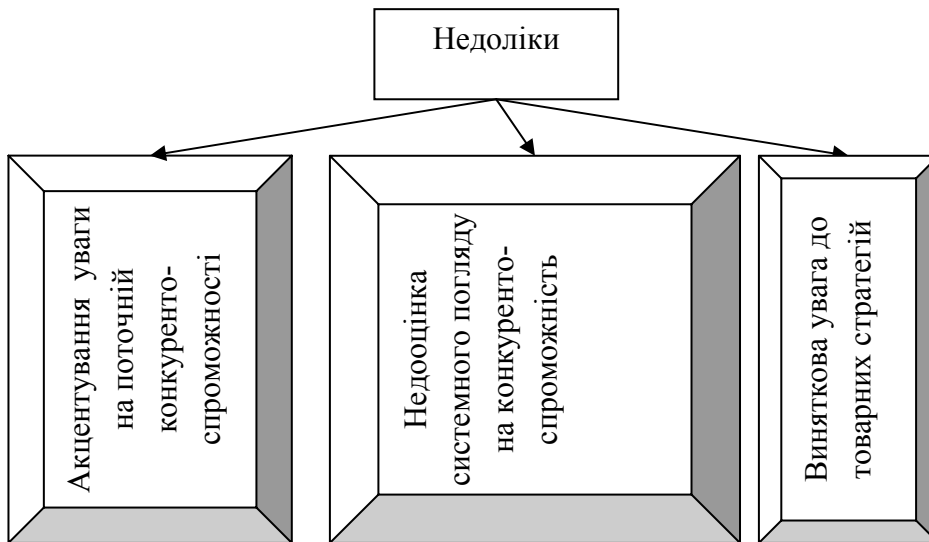

Рис. 1.6. Недоліки товарного підходу до конкурентоспроможності

(розроблено автором)

Інтегральним у даному дослідженні названо підхід до конкурентоспроможності, запропонований Т.Плотиціною, яка розглядає цю категорію як перевагу, оцінену суб'єктами зовнішнього середовища на вибраних сегментах ринку над конкурентами в даний період часу, і яка визначається конкурентоздатністю його товарів та рівнем конкурентного потенціалу, що характеризує здатність підприємства в майбутньому розробляти, виготовляти, збувати та обслуговувати товари, що переважають аналоги за якістю та ціною [125]. Інтегральним ми називаємо такий підхід, який в концепції конкурентоспроможності об'єднує в єдиний механізм такі важелі та категорії, які вже довели власне право на існування в інших концепціях, теоріях та практичній діяльності. Інтегральний підхід до конкурентоспроможності на відміну від системного більшою мірою базується на редукціонізмі та механіцизмі, що передбачають адитивний комплекс важелів компонентів конкурентоспроможності. Недоліки цього підходу показані на рис. 1.7.

Останнім часом достатньо актуальним є бачення дослідників економічної сфери, яке базується на системному підході. В межах цього методологічного напрямку дослідження регіон розглядається як система з широким набором елементів, які в процесі взаємодії спрямовують діяльність на досягнення покладених цілей.

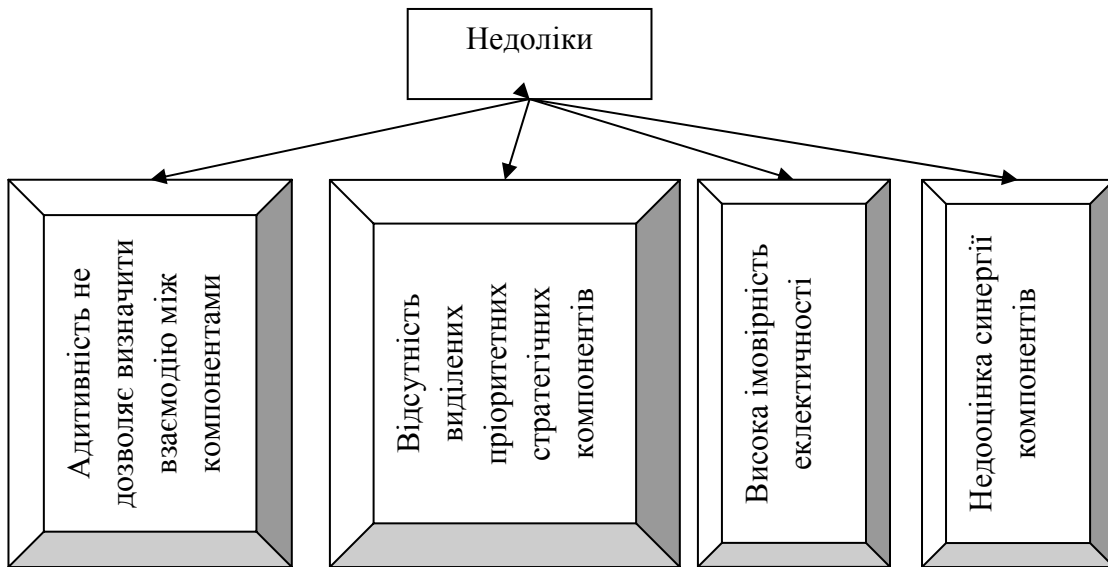

Рис. 1.7. Недоліки інтегрального підходу до конкурентоспроможності

(розроблено автором)

Вигоди системного підходу полягають в тому, що він консолідує всі вище названі методичні підходи на принципах емерджентності. Так, в межах системного підходу розглядаються елементи конкурентоспроможності, які формуються конкурентними перевагами, фактори застосовуються для аналізу їх впливу на результати дії системи, теорія потенціалів дозволяє визначити здатності та можливості системи конкурентоспроможності регіону отримувати принципово нові якості.

Системний підхід є частиною системності, що відображено на рис. 1.8.

Перевагами системного методу, який застосовується до визначення сутності конкурентоспроможності регіону, є його пізнавальна функція та функція методологічна.

У пізнавальному сенсі системний метод дозволяє:

а) окреслити склад системи, виділи системи більш високого порядку та підсистеми;

б) пізнати взаємозв'язки між елементами системи, діагностувавши визначальні та другорядні;

в) дослідити взаємодію системи та її елементів із зовнішнім середовищем, при цьому надавши характеристику впливу турбулентності оточення на поведінку економічної системи;

г) визначити механізм дії економічної системи в її спрямуванні на розвиток.

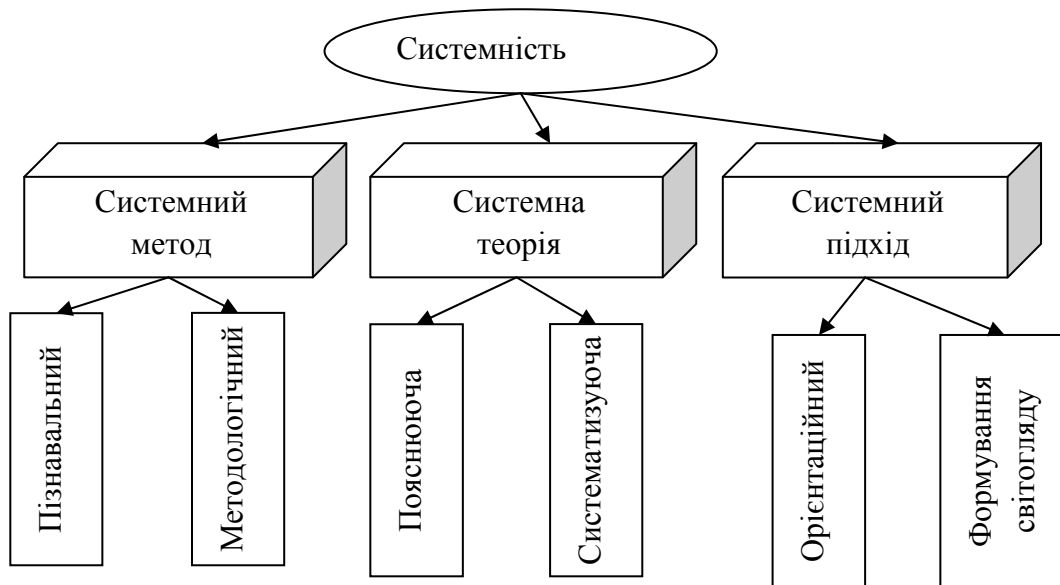

Рис. 1.8. Зміст системності та її функції [167]

Методологічна функція полягає у окресленні принципів та методів дослідження функціонування системи конкурентоспроможності.

Теорія систем як сукупність ідей та принципів пояснює дію законів в системі конкурентоспроможності та упорядковує її компоненти.

Системний підхід орієнтує систему на досягнення певних цілей, формування певних цінностей. В контексті регіональної конкурентоспроможності системний підхід дозволяє визначити, які цінності повинні бути закладені в стратегічний розвиток регіону і що система регіональної конкурентоспроможності привнесе у сферу якості життя населення області.

Переваги системного підходу полягають в усуванні недоліків, що притаманні охарактеризованим вище підходам, і містять такі:

1. В гносеологічному плані завдяки пізнавальній функції системного методу конкурентоспроможність визначається через її складові. При цьому в типологічному та рольовому аспектах не передбачається їх дискримінація. Ранжування елементів проводиться в залежності від їх підпорядкованості більш високій системі.

2. Системний підхід передбачає наявність причинно-наслідкового механізму, за яким зміна дії одного елемента може призвести до якісної зміни не лише самої системи, але й її оточення.

3. Наявність синергії в процесі дії елементів системи.

4. На відміну від адитивності механізму, система забезпечує взаємодію та взаємозалежність компонентів.

5. Система функціонує цілеспрямовано на основі досягнення кібернетичного та синергетичного ефектів.

Системний підхід до конкурентоспроможності дозволяє визначати її сутність як взаємодію ринкових, виробничих, інноваційних, людських та інших компонентів розвитку. При цьому виділяють кібернетичний та синергетичний механізми розвитку систем. Економічна кібернетика досліджує процеси управління складними економічними системами, що базуються на економічній інформації. Інтерес серед дослідників викликає праця В.Турчина «Феномен науки. Кібернетичний підхід до еволюції» [174], в якій автор доводить на прикладі сходинки наявність ефекту системного перетворення (кібернетичного ефекту), коли підсистема змінює свої якості, залишаючись в межах системи більш високого порядку. Наприклад, інноваційна підсистема регіональної або національної економи внаслідок нових радикальних ідей та розробок може перейти на якісно новий рівень, залишаючись у складі економічної системи більш високого порядку. Особлива роль у наукових дослідженнях, які стосуються кібернетичного ефекту, відводиться наукомістким технологіям. Ці технології володіють кібернетичним ефектом – головним генератором додаткової вартості, й тому підприємство або регіон, що накопичує розробки з кібернетичним ефектом, завжди отримують переваги у конкуренції з іншими економічними суб'єктами [68]. Володіння кібернетичним ефектом дозволяє Японії, США та деяким країнам ЄС забезпечити конкурентоспроможність в авангардних галузях. Частка, за даними академіка В.Геєця, семи високорозвинених країн досягає 90 % всієї наукомісткої продукції, при цьому вказані країни володіють 46-ма із 50-ти

макротехнологій, що забезпечують конкурентне виробництво, а решта світу – 3-ма – 4-ма макротехнологіями [165, с. 23].

Кібернетичний ефект було виявлено в системах, які керуються, і цей ефект є результатом управління. Кібернетичний ефект виникає тоді, коли процеси, що відбуваються в межах системи, є цілеспрямованими, тобто такими, майбутній стан яких визначений заздалегідь та окреслені параметри їх реалізації.

Іншим видом ефекту систем є синергетичний. Синергетичний ефект визначено як результат дії системи, що саморозвивається. При цьому вважаємо за можливе не розглядати ці ефекти (кібернетичний та синергетичний) як критично суперечливі та такі, що взаємно виключають один одного.

На дослідження синергетичного ефекту певним чином спрямовують наукові погляди В.Мікловда, Н.Кубіній та інші, які в монографії, присвяченій стратегічному управлінню конкурентоспроможністю, визначають основою конкурентної переваги точку біфуркації. Точка біфуркації являє собою такий стан системи, при якому вона втрачає рівновагу і може перейти до більш високого порядку чи зникнути під впливом внутрішніх протиріч. Точка біфуркації, іншими словами, – це критичний стан системи, при якому вона стає нестійкою щодо флуктуацій і виникає невизначеність: чи буде стан системи хаотичним або вона перейде на новий, більш диференційований і високий рівень впорядкованості [85; 171].

Флуктуація – це зміни, навіть маленькі, які можуть мати місце в межах системи або в навколишньому оточенні. Флуктуації, а відповідно й точки біфуркації, виникають під впливом аттракторів, тобто чинників, які викликають коливання в межах системи. Наприклад, поява потреби в новому продукті (аттрактор) викликає необхідність зміни технологічної підсистеми (флуктуацію як коливання від встановленого раніше технологічного, кадрового та ринкового балансу), а впровадження нових технологій передбачає формування точки біфуркації функціонування економічного суб'єкта, тобто такої точки, після якої виникають нові конкурентні переваги і система конкурентоспроможності регіону переходить до більш високого порядку. Саме в процесі технологічної перебудови

виникає ситуація, коли новий технологічний уклад може стати перевагою або привести суб'єкта до критичного стану. На підтвердження цієї позиції можливо навести приклад економічної кризи, яка виникла в результаті біфуркації, що викликана флуктуаціями на фінансових ринках.

Теорія систем доводить, що флуктуації виникають під впливом дії аттракторів. У 1961 році метеоролог і математик Едвард Лоренц ввів у створену ним комп'ютерну модель погоди змінну, що дозволило сформулювати ефект метелика. Автором було відкрито один з неординарних аттракторів, а саме – виявлена непередбачуваність поведінки багатьох детермінованих систем: метелик, що змахує крилами в Айові, може викликати лавину ефектів, які, в свою чергу, можуть досягти найвищої точки в дощовий сезон в Індонезії.

Біфуркація економічної системи завжди з'являється в умовах ентропії. Ентропія в теорії інформації являє собою величину, що характеризує ступінь невизначеності системи; в теорії систем: величина, зворотна рівню організації системи [63, с.30]. Статистична фізика розглядає ентропію як міру ймовірності перебування системи в даному стані – принцип Больцмана [50, с. 139]. Ентропія в економіці, вважає П.Кошкотт, – «це кількісний показник безладу, міра зайвої роботи при досягненні поставленої мети, частка некорисних побічних процесів або явищ, які супроводжують будь-яку діяльність» [61]. У цьому дослідженні ентропія передбачає ступінь імовірності виникнення точки біфуркації, та, відповідно, може розглядатися як характеристика невизначеності, ризикованості стану економічної системи конкурентоспроможності регіону в точці біфуркації.

А.Мясніков доводить, що динаміка економічних систем не є регулярною або поступальною – час від часу виникають синергетичні ефекти різної природи, які приводять до якісної зміни режиму функціонування економічної системи. Виділено, як мінімум, три типи таких синергетичних ефектів в економічних системах: 1) існування стійких циклічних аттракторів економічних систем; 2) стрибкоподібний (дискретний) характер переходу між сусідніми аттракторами; 3) наявність біфуркацій в економічних системах [107]. На наш погляд, вказані види

синергетичних ефектів не є такими, а є умовами, які приводять до переходу системи на більш високий і якісний контент та отримання нею іншого фрейму.

При цьому неможливо не підкреслити, що постулат біфуркації як поштовх до нової конкурентної переваги та формування іншої якості економічної системи має право на життя в межах синергетичного підходу, який дозволяє розглядати економічну систему як таку, що самоорганізується та саморозвивається.

Кібернетична та синергетична складові переходу регіональної економіки на якісно новий стан, що відображає його конкурентоспроможність, показані на рис.1.9.

Рис. 1.9. Синергетична та кібернетична складові системи конкурентоспроможності регіональної економіки

(розроблено автором)

Конкурентоспроможність, яка розглядається з системних позицій, є одночасно синергетичним та кібернетичним утворенням. Як синергетична система вона містить ендогенний імпульс та механізми розвитку, її вдосконалення є результатом об'єктивної динаміки. При цьому динаміка економічного розвитку залежить від інноваційності платформи, на якій побудована економічна система. У кібернетичному плані система

конкурентоспроможності є керованою, і мета розвитку регіональної економіки як складової конкурентоспроможності визначається підсистемою, що управляє розвитком, а відповідно і досягненням мети. Регіон або інша економічна система набувають радикальних конкурентних переваг тоді, коли кібернетичний та синергетичний ефекти поєднуються і виникає ефект, який у нашому дослідженні названо ефектом вибуху конкурентоспроможності.

Ефект вибуху конкурентоспроможності являє собою результат взаємодії синергетики, тобто саморозвитку економічної системи та кібернетики, або цілеспрямованого управління темпоральністю та орієнтацією її динаміки.

Конкуренцію як суперництво визначено, виходячи з таких критеріїв, як:

- поведінковий, який передбачає боротьбу за гроші споживача шляхом задоволення потреб;
- структурний – використання структури пропонованої продукції і відповідно структури ринка;
- функціональний передбачає суперництво нового зі старим.

В межах системного підходу конкурентоспроможність регіональної економіки розглянута з поведінкових, структурних та функціональних позицій.

Якщо конкуренція – це процес, який передбачає поведінку економічних гравців, що діють на одному економічному полі, то конкурентоспроможність економічної системи передбачає таке позиціонування щодо суперників, яке має певні переваги. Виходячи з цього, конкурентоспроможність може трактуватися з погляду можливостей, з ракурсу здібностей і з позиції результату.

З позиції можливостей конкурентоспроможність економічної системи можемо розглядати як свободу дії економічної системи у сфері конкуренції. Можливості більшою мірою пов'язані із зовнішнім оточенням економічного гравця. Можливості як прояв свободи, складаються як результати дії самого гравця, так і його конкурентів. Крім того, можливості надаються інституційними умовами, в яких відбувається конкуренція.

З позиції здібностей конкурентоспроможність являє собою внутрішній потенціал економічної системи, здатний забезпечувати наявність конкурентних переваг.

Результативний підхід дозволяє зафіксувати стан економічної системи щодо її суперників в конкретний період часу.

В межах цього підходу конкурентоспроможність розглядається у вигляді сукупності, комплексу взаємопов'язаних компонентів, що знаходяться у взаємодії між собою та з зовнішнім середовищем, функціонування яких забезпечує випереджальний розвиток економічної системи.

Таким чином, конкурентоспроможність регіону – система, що забезпечує перехід регіональної економіки на більш високий, у порівнянні з іншими територіями, рівень розвитку, що характеризується наявністю якостей, відсутніх у конкурентів та отриманих внаслідок взаємодії синергетичної та кібернетичної складових. Синергетична складова системи конкурентоспроможності містить ендогенні імпульси розвитку, що виникають у точці біфуркації внаслідок дії певних аттракторів. Кібернетична складова будується на цілепокладанні та управлінських механізмах розвитку регіону.

При цьому конкурентоспроможність економічної системи регіону можливо розглядати у поточному та стратегічному ракурсах.

Поточна конкурентоспроможність регіону являє собою сукупність конкурентних переваг регіону, які визначають позиціонування регіону відносно інших територій у оперативному вимірі часу або на певну дату. Поточна конкурентоспроможність характеризує ретроспективу рівня якості управлінської діяльності в регіоні.

Конкурентоспроможність як категорія стратегічного управління включає цільову орієнтацію та потенціал розвитку економічної системи, її подальшого перетворення та набуття нею особливих, притаманних лише цій економічній системі, конкурентних переваг. Регіони мають різний потенціал розвитку, реалізація якого дозволяє отримати довгострокові конкурентні переваги та сформувати відповідно різну стратегічну конкурентоспроможність.

1.2. Стратегічний потенціал системи конкурентоспроможності та класифікація важелів механізму його активізації

Конкурентоспроможність являє собою якості економічного суб'єкта, які дозволяють придбати принципово нові властивості, що забезпечують його перехід на більш високий рівень розвитку і відсутні у інших діючих на економічному полі гравців. Ці якості визначаються такими властивостями, як здатність і можливість. Здатність являє собою властивості економічного суб'єкта успішно виконувати діяльність певного роду. Щодо конкурентоспроможності, то відповідно, це здатність виконувати функції виробництва, інвестування, маркетингу і т.д. способом, який відрізняється від способу здійснення цих функцій іншими суб'єктами. Здатності являють собою накопичений результат попередньої діяльності, який втілюється у інформації, методах, досвіді і дозволяє приймати преактивні управлінські рішення, що забезпечують формування принципово нових якостей. Здатності пов'язані з ретроспективною діяльністю економічного суб'єкта і відображають його функціональний стан на певний період часу. Здатності економічної системи розкривають сутність наявного потенціалу.

Можливість розглядається як складова потенціалу, що спрямована на майбутнє суб'єкта господарювання і відбиває вектор і варіанти його поведінки і, отже, дозволяє здійснити певне позиціонування щодо конкурентів у перспективі. Іншими словами, можливості являють собою латентну частину потенціалу. Можливості залежать не тільки від внутрішнього потенціалу економічного гравця, а й від зовнішнього щодо певної господарюючої особи оточення. Як внутрішній потенціал, так і зовнішнє оточення залежать від рівня економічного суб'єкта, від сфери його діяльності і від бачення його розвитку.

Таким чином, потенціал конкурентоспроможності являє собою сукупність здатностей економічного суб'єкта, які є результатом досвіду попереднього функціонування, а також можливостей, що забезпечать унікальність певних позицій економічного суб'єкта в майбутньому.

В.Кубіній доводить, що етимологічне дослідження терміну «потенціал» надає можливості дуалістичного його трактування в залежності від бачення та концепції дослідників стосовно сутності потенціалу (по-перше, це предметна концепція потенціалу значення як сили, запасів, джерел, ресурсів; по-друге, потенціал вже за своїм змістовим наповненням передбачає перспективність досягнення цілей носія у процесі його, носія, діяльності) [67].

Дослідження сутності конкурентоспроможності регіональної економіки та її потенціалу з позиції системного підходу обумовлює необхідність визначення елементів конкурентоспроможності, що може бути проведено з позиції редукціонізму. Редукціоністський метод надає можливість визначити основні складові механізму функціонування потенціалу регіональної конкурентоспроможності. Редукціонізм являє собою методологічний підхід, що передбачає зведення складного до простого або ж цілого до його окремої частини. Редукціонізм покликаний сприяти відкриттю загальних законів й імперативів існування і дії певних об'єктів та на цій основі будувати зображення всієї реальності. Метод редукціонізму передбачає спрощення явища, зведення більш високого рівня організації до нижчого за умови, що закономірності функціонування об'єктів нижчого рівня можуть пояснити, як функціонує система більш високого рівня. Історично і методично редукціонізм пов'язаний з механіцизмом, який передбачає, що всі явища в навколишньому світі підпорядковані одним і тим же фізичним або механічним законам. Механіцизм, як свідчать численні формулювання енциклопедистів, проявляється в таких формах:

1. Проходження в процесі наукового аналізу шляху від складного до простого і більш складних форм і об'єктів існуючого світу до простих і менш розвинених.
2. Зведення якісних характеристик до кількісних.
3. Застосування принципу адитивності, відповідно до якого ціле явище являє собою арифметичну суму складових.

Механіцизм і редуцціонізм спираються на постулат, що існуюча дійсність являє собою складну машину, яка управляє всіма вхідними в її устрій об'єктами. При всій своїй обмеженості механіцизм і редуцціонізм дозволяють виділити об'єкти, які становлять досліджуване явище, що надалі дає можливість установити взаємозв'язки між ними, а отже, перейти до застосування системного підходу в аналізі. Щодо такого явища як конкурентоспроможність, як уже визначали вище, з позиції категоріального наповнення, вона складається із здатностей і можливостей. За структурним наповненням потенціал конкурентоспроможності регіональної економіки може бути представлений як адитивна модель таких складових (рис.1.10.):

Потенціал конкурентоспроможності поділяється, в першу чергу, на стратегічний та поточний внаслідок ділення видів конкурентоспроможності, запропонованих у розділі 1.1. цього дослідження. У наведеній схемі показані основні зв'язки між видами та компонентами потенціалу конкурентоспроможності розвитку регіональної економіки, що несе елемент умовності. Зрозуміло, що за певних ситуацій компоненти потенціалу, що віднесені до поточного, можуть набувати стратегічного характеру. Як вже відмічалось, наявність унікальних природних умов може означити стратегічний розвиток економіки регіону. Разом з тим, цей фактор неможливо віднести до стратегічних априорі внаслідок того, що звичайно природні умови не забезпечують довготривалих конкурентних переваг.

Відповідно, стратегічний потенціал, адекватний стратегічній конкурентоспроможності, забезпечує формування довготривалих конкурентних переваг і більшою мірою оперує можливостями подальшого розвитку регіональної економіки.

Поточний потенціал є результатом накопиченого досвіду розвитку регіону, відображає здатності регіональної економічної системи функціонувати на певному заданому рівні.

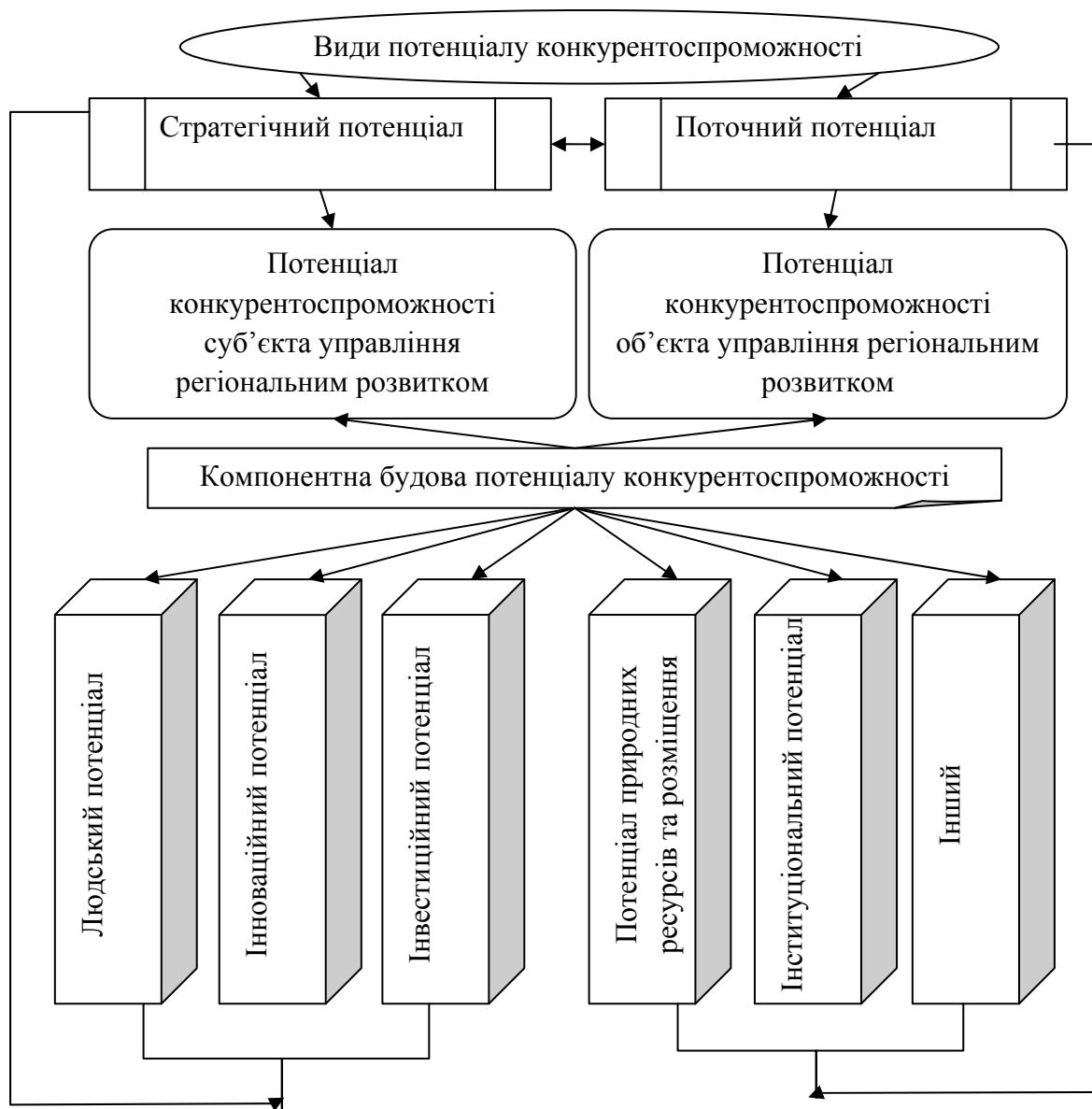

Рис. 1.10. Складові потенціалу конкурентоспроможності регіональної економіки

(розроблено автором)

Стратегічний потенціал головним чином формується у сфері управління і визначається потенціалом управлінської системи регіонального розвитку.

Поточний потенціал більшою мірою зв'язаний з системою, що є об'єктом керування. До основних компонентів поточного потенціалу конкурентоспроможності віднесено ресурсний та інституціональний.

До ресурсного потенціалу може бути включено географічне положення, клімат та інші фактори, що надають економічному об'єкту можливості додаткових переваг.

Інституціональний потенціал конкурентоспроможності регіональної економіки включає сукупність регіональних правил та культурне середовище регіону.

Стратегічними компонентами потенціалу конкурентоспроможності регіональної економіки, в першу чергу, названо людський потенціал, який являє собою такі якості робочої сили, що забезпечують реалізацію як поточних завдань, так й стратегічних цілей. При цьому людський потенціал відіграє подвійну роль. З одного боку, людський потенціал реалізується в процесі виробництва як важливий елемент, фактор господарської діяльності. З іншого – людський потенціал являє собою сукупність мотивів, потреб, цінностей, відносин, які проявляються в процесі господарської діяльності. Саме сукупність зазначених характеристик і властивостей людського потенціалу визначають ефективність функціонування другої складової конкурентоспроможності – потенціалу суб'єкта управління. Роль та місце людини в системі економічної діяльності привертають увагу в багатьох дослідженнях науковців, предметом яких є пошук важелів формування високопродуктивного та з високою якістю життя суспільства. Саме продуктивність та стиль життя визначає конкурентоспроможність економічної системи внаслідок того, що вони:

а) забезпечують більш економне та раціональне використання ресурсів, особливо живої праці; б) залучають приток різноманітних ресурсів, який спрямовано на зони, де їх віддача та результативність найвищі; в) формують таку систему, яка найкращим чином задовольняє економічні, соціальні, культурні та інші потреби населення.

Вивчення проблематики використання людини у господарській діяльності починається з її дослідження як важеля економічного механізму, інструмента реалізації цілей розвитку економічної системи. Цей підхід знайшов втілення в таких визначеннях, як людський капітал, управління трудовими ресурсами, теорія факторів і т.п.

При переході на знанієву, постіндустріальну економіку, коли метою розвитку та формування конкурентоспроможності є досягнення певної якості

життя в суспільстві, а не певний обсяг виробництва продукції, економічний сенс людини доповнюється її соціальним, культурним, інституціональним та психологічно-поведінковим навантаженням. К.Флекснер писав, що нова економіка об'єднає людей, виробництво і навколишнє середовище в новий тип відносин витрати-випуск, при якому витрати будуть визначатися рішенням людей, а випуск – якістю життя [178]. М.Я.Зуб підтримує цю позицію такою аргументацією: «Аналіз зарубіжного досвіду підвищення людського потенціалу високорозвинених країн підтверджує, що основна ціль процесу розвитку суспільства є людина, її якість життя, а не лише прибуток. Сучасна парадигма підвищення людського потенціалу є вирішальним ресурсом економічного зростання і зміцнення конкурентоспроможності держави, тому виникає необхідність формування механізму багатофакторного підвищення людського потенціалу як системи теоретико-методологічних положень, які розкривають роль людських ресурсів не тільки як економічного ресурсу, який приносить прибуток, але як і соціальної цінності суспільства в цілому» [48, с. 101].

Для визначення ролі та місця людського потенціалу в системі регіональної конкурентоспроможності доцільно визначити сутність людського потенціалу, окреслити його системну онтологічну будову, визначити механізми його активізації, які підпадають під дію стратегічного управління.

Поняття людського потенціалу розглядається з різноманітних позицій, експлікація яких дозволить виявити можливості подальшого категоріального вдосконалення. Вдосконалення ринкових відносин обумовлює нове наповнення існуючих категорій, що викликає необхідність дослідження, взаємодоповнення або взаємозаперечення різноманітних теоретичних концептів. На думку Т.Заславської, людський потенціал – це «готовність і здатність національної спільноти до активного саморозвитку – своєчасної і адекватної відповіді на численні виклики зовнішнього середовища і успішної конкуренції з іншими товариствами» [41, с. 10]. Людський потенціал – це «сукупність фізичних і духовних сил громадян, які можуть бути використані для досягнення індивідуальних і суспільних цілей як інструментальних, так і екзистенційних,

включаючи розширення самих потенцій людини і можливість його самореалізації» [14].

Людський потенціал – це сформовані у взаємодії із соціальним середовищем сукупності систем універсальних (загальних) і специфічних (спеціалізованих) потреб, здібностей і готовності різних соціальних спільнот виконувати суспільно-необхідну діяльність, основні соціальні ролі, функції, тобто такі ролі і функції, які забезпечують як спадкоємність, так і новації у розвитку життєво важливих суспільних сфер, а також в суспільстві в цілому [49]. Людський потенціал також запропоновано розглядати як наявні в даний момент чи в майбутньому людські можливості, які можуть бути використані в будь-якій сфері суспільно корисної діяльності для досягнення поставленої мети [65, с. 125 – 126]. Т.Василенко зводить сутність людського потенціалу до всіх можливостей людини (або суспільства в цілому), що визначають його граничну продуктивність [12]. «До базових понять теорії людського потенціалу ми відносимо такі поняття, як: суб'єкти потенціалу; агенти формування потенціалу; структура потенціалу; потреби, здібності, готовності суб'єктів потенції до виконання соціально значущих видів діяльності, соціальних функцій, соціальних ролей; загальні та специфічні системи потреб, здібностей і готовності суб'єктів потенціалу до виконання соціально значущих діяльностей, соціальних функцій і соціальних ролей; якість людського потенціалу; динаміка людського потенціалу (його виникнення, зміна, функціонування, зникнення); формування людського потенціалу; його використання; деформації людського потенціалу; деградації людського потенціалу» [181, с. 18 – 19]. Базовими поняттями теорії людського потенціалу, на нашу думку, повинні бути поняття «потреби», «здібності» і «готовності» [181, с. 17]. Людський потенціал – це «цілісна сукупність здібностей і якостей індивіда, соціальної групи або суспільства (носіїв людського потенціалу), що забезпечують їх життєдіяльність як в нормальних, так і в екстремальних умовах» [27]; людський потенціал – це «сукупність можливостей окремих осіб, суспільства, держави в області використання людських ресурсів, які можуть бути приведені в дію і використані для вирішення певних завдань та

досягнення поставлених цілей» [62]. Заслуговує нашої уваги також думка Т.Заславської про те, що людський потенціал – найбільш інертна із соціальних характеристик суспільства, бо він «закріплений в таких фізичних і духовних якостях громадян, значна частина яких залежить від генофонду країни, умов соціалізації нових поколінь і особливостей національної культури. Характер менталітету, структура цінностей, типи особистостей порівняно слабо змінюються протягом життя людей, значною мірою передаються від покоління до покоління» [41, с. 12]. Таким чином, для активізації людського потенціалу потрібно активізувати механізми, які впливають на менталітет, традиції та спосіб життя, що визначається інституціональною архітектонікою суспільства в цілому або окремого регіону. Т.Заславська в структурі людського потенціалу виділяє чотири взаємопов'язаних, але відносно самостійних компонента: соціально-демографічний, соціально-економічний, соціокультурний і діяльний [41, с. 14].

Як стверджує С.Іванов, людський потенціал – це особливого роду соціально-біологічна цілісність, яка за своєю структурою включає в себе такі компоненти і відносини між ними: демографічна компонента; компонента здоров'я; освітня; трудова; культурна; громадянська; духовно-моральна. Кожна з виділених компонент знаходиться у відповідності з необхідними суспільству видами діяльності, функціональними імперативами: демографічна компонента – діяльність з виробництва нових поколінь; компонента здоров'я – діяльність із забезпечення фізичного і психічного здоров'я суспільства; освітня – діяльність з виробництва «суспільства знання»; трудова – діяльність з виробництва матеріальних благ і різних послуг; культурна – діяльність з виробництва духовних благ; громадянська – діяльність із забезпечення соціального порядку; духовно-моральна – це діяльність з консолідації суспільства на основі моральних цінностей [181, с. 20].

Крім таких компонентів, що традиційно виділяються в людському потенціалі (демографічної, здоров'я, освітньої, трудової тощо), на погляд С.Іванова та його однодумців, доцільно позначити і охарактеризувати особливу компоненту потенціалу, яку назвали мережевою соціальною компонентою. Від щільності

зазначених соціальних зв'язків залежить ступінь інтеграції людського потенціалу спільнот, його стійкість, його здатність протистояти зовнішнім негативним впливам і його здатність до саморозвитку. Вищесказане дозволяє авторам, що цитуються, виділити в людському потенціалі спільнот мережеву соціальну компоненту як компоненту, що забезпечує його соціальну інтеграцію [181, с. 22].

Критичними та безумовно необхідними для інноваційного розвитку економіки є наступні компоненти людського потенціалу: інноваційна, підприємницька, науково-технічна, управлінська, конкурентна, прогнозно-аналітична, трудова та професійна [181, с. 23].

Потенціал, як стверджує О.Іванов, створюється в певному соціально-культурному середовищі, і це середовище робить значний вплив на відповідні компоненти потенціалу різних соціальних груп. Поза зв'язку з конкретними соціальними простором і часом, поза зв'язку з історично виробленою і підтримуваною культурою (традиціями, нормами, правилами, цінностями, ідеалами) формування потенціалу неможливе. Це дозволяє нам говорити про особливу якісну характеристику потенціалу, про зв'язок людського потенціалу з історичною традицією даного суспільства [49].

При визначенні шляхів розвитку людського потенціалу та стратегічного управління ними необхідно визначити основні імперативи його розвитку, які повинні враховуватися при прийнятті стратегічних рішень.

Принципи розвитку людського потенціалу запропоновані такі [22]:

1. Принцип довгостроковості Р.Грибатова пропонує визначати, виходячи з того, що для досягнення рівня розвитку людського потенціалу, відповідного вимогам сучасної економіки, необхідний значний період часу. Потенціал створюється протягом тривалого періоду, який суттєвим чином визначає й майбутній його тренд.

2. Принцип ситуаційності передбачає врахування позиції, що склалася на даний момент.

3. Принцип заперечення силового впливу припускає, вважає згаданий автор, що людський потенціал не піддається простому маніпулюванню, а здатний розвиватися лише в умовах, що сприяють формуванню творчих начал.

4. Принцип комплексності оцінки припускає, що оцінка впливу людського потенціалу на діяльність економічної системи повинна враховувати не тільки прямий вплив на ефективність організації, але і безліч неявних напрямів його впливу.

Вважаємо за доцільне заперечити застосування певних визначених позицій у формі принципів. Довгостроковість притаманна функціонуванню будь-якої складової стратегічного потенціалу, ситуаційність не характерна для людського потенціалу як найбільш інертної компоненти потенціалу конкурентоспроможності, силовий вплив характерний для тактики управління, а комплексність оцінки повинна бути присутня при контролі на всіх рівнях управління людськими ресурсами.

Виходячи з загальновизнаного положення про те, що принципи являють собою загальні вимоги до побудови теорії, сформульовані як те первинне, що лежить в основі певної сукупності явищ, дані імперативи не відображають базових вимог до формування та використання людського потенціалу. При характеристиці різноманітних явищ, теорій або концептів принципи відображають ті суттєві позиції, що відповідають за існування та розвиток економічної системи, без яких вона не виконувала б свого призначення. На наш погляд, при окресленні вищезгаданих принципів присутній еkleктичний підхід, який не дозволяє науковцю забезпечити через наведені позиції окреслення базових взаємовідносин між елементами людського потенціалу та фундаментальними аспектами його розвитку. Тому в процесі дослідження сутності людського потенціалу запропоновано будувати його систему на основі імперативів, які визначають існування та функціонування потенціалу як системного явища.

Принципами, що складають основу саме стратегічного характеру розвитку людського потенціалу, виділені креативність, гармонійність, відповідальність та компетентність.

Іншими компонентом стратегічного потенціалу конкурентоспроможності регіональної економіки є інноваційний потенціал.

Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» доводить, що інноваційний потенціал являє собою сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничо-соціальних та освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки [37].

В.Геєць та В.Семиноженко пов'язують інноваційний потенціал з можливостями та перспективами розвитку економіки знань в Україні. В основі економіки знань, відмічають академіки, закладені нові знання, що мають інформаційну основу і втілюються в інноваціях і які у високорозвинених економіках через новітні технології та відповідну продукцію забезпечують в кінцевому рахунку домінуючу вагу приросту ВВП [15]. Відповідно до цього, власне, і інновативно-інноваційний шлях розвитку за своїм змістом має бути модернізаційним проектом як економіки, так і суспільства в цілому (на їх думку, інновативно-інноваційний шлях розвитку на відміну від просто інноваційного, пов'язується, перш за все, з фундаментальними надбаннями, створеними у науково-технічному середовищі даної країни) [15, с. 8].

Також одним з найбільш авторитетних фахівців у питаннях інноваційного потенціалу в Україні вважається Л.Федулова, яка визначає інноваційний потенціал як міру готовності організацій виконувати завдання, що забезпечують досягнення поставленої інноваційної мети, тобто міра готовності до реалізації проекту чи програми стратегічних інноваційних змін [177]. Інноваційний потенціал регіону являє собою науково-технічний потенціал, що включає сукупність ресурсів, спрямованих на створення нововведень, і комплекс суб'єктів, що безпосередньо здійснюють наукові дослідження і розробки, що обслуговується відповідною інноваційною інфраструктурою, діяльність якої

спрямована на поширення інновацій на комерційній основі [6]. На думку О.Москвіної, інноваційний потенціал являє собою наявні та призначені для досягнення інноваційних цілей (реалізації інноваційної стратегії, програм, проектів) ресурси, а також організаційні структури і технології (механізми) інноваційної діяльності [90]. Д.Кокурін, враховуючи за визначальний елемент сутності інноваційного потенціалу принцип латентності, що дозволило доводити, ніби інноваційний потенціал – невикористані, приховані можливості накопичених ресурсів, які можуть бути залучені для досягнення цілей економічних суб'єктів [60].

Через структурне наповнення інноваційного потенціалу, яке представлено на рис. 1.11., визначає сутність даного явища В.Кубіній: інноваційний потенціал, якій розглядається з системних позицій являє собою можливості як інтеграційну взаємодію системних компонентів (ресурсної, організаційної, функціональної та процесної підсистем) з певними формами прояву та факторами їх активізації [67].

Реальне втілення інноваційний потенціал знаходить у інноваційній системі. Як вважає Л.Борисоглебська, регіональна інноваційна система – комплексна система забезпечення умов для генерації, розповсюдження та використання знань, їх втілення в нові продукти, технології та послуги у всіх сферах життя суспільства, що володіє набором властивостей, які сприяють створенню і комерціалізації інновацій, а саме: професіоналізмом, що базується на сумлінному і якісному обслуговуванні замовника або споживача; конструктивністю, яка забезпечується орієнтацією на кінцевий результат; високим рівнем науково-технічного потенціалу; кадровою забезпеченістю, в першу чергу, керівниками інноваційних проектів і можливістю постійного оновлення та вдосконалення персоналу інноваційної інфраструктури; фінансовою забезпеченістю; потужним рівнем інструментальних засобів, що прискорюють отримання кінцевого результату; гнучкістю, яка забезпечує пристосування інноваційної інфраструктури до змін у вимогах ринку і зовнішньої кон'юнктури [76].

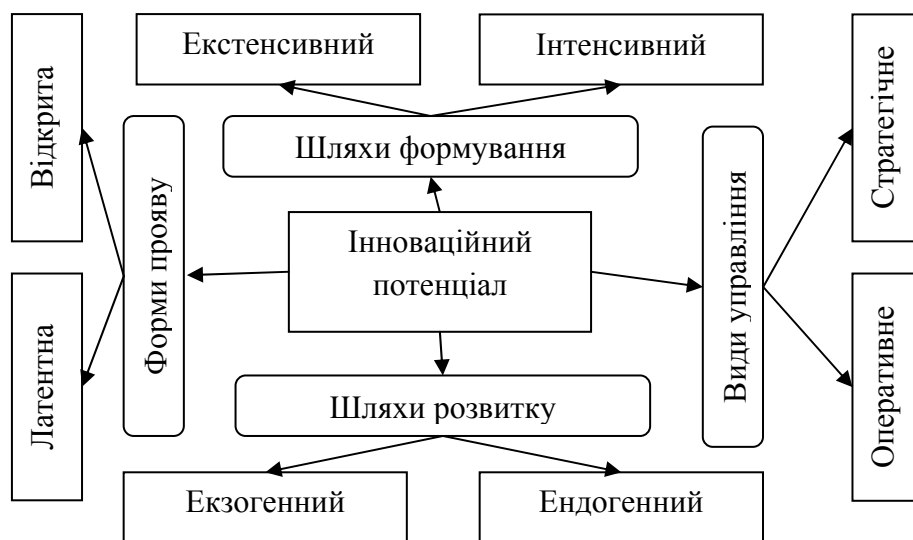

Рис. 1.11. Основні характеристики інноваційного потенціалу національної економіки [67]

Важливість інноваційного потенціалу та інноваційних систем у формуванні стратегічних конкурентних переваг регіону підкреслюється І.Єгоровим, В.Григою, О.Красовською та ін. [23; 53; 193; 194].

Принципами функціонування інноваційного потенціалу системи конкурентоспроможності регіональної економіки можливо виділити такі:

1. Перманентності, який передбачає безперервність ведення дослідницької та наукової діяльності, виявлення нової проблематики та визначення шляхів вирішення проблем, постійного оновлення технологічної бази економічної системи та динаміки креативних, творчих процесів.

2. Радикальності. Цей принцип визначає ступінь перетворення якості або структури продукції, що виробляється в регіоні, чи технологій, що застосовуються у процесі господарської діяльності. Радикальність означає появу та втілення нових винаходів, що є поштовхом до розвитку нових генерацій техніки, технології чи продуктів.

3. Посилення ефекту дифузії. Е.Роджерс, відкривши ефект дифузії, визначає її як процес, за допомогою якого інновація (наприклад, нові ідеї, процеси або товари) протягом часу передаються через певні канали членам соціальних систем [203].

4. Інтерактивності. Цей принцип визначає таку організацію роботи системи, при якій мета досягається інформаційним обміном та взаємодією між елементами цієї системи. Інноваційний потенціал може бути ефективно реалізованим лише за умови взаємодії та взаємовпливу всіх його компонентів. Дія принципу інтерактивності інноваційного процесу як процесу генерування нових знань та їх трансформації у комерційну вигоду можливо проілюструвати на прикладі діяльності японського науковця Н.Ікуджиро. Він наголосив, що процес формування нових знань складається з таких етапів, як соціалізація, екстерналізація, комбінація та інтерналізація [111]. Соціалізація являє собою перехід неформальних знань від однієї людини до іншої шляхом та у процесі дискусій, бесід і т.д. Екстерналізація відбувається в процесі опису знань та їх поширення у відповідному науковому, технічному або професійному середовищі внаслідок його формалізації. Комбінація – це дії з систематизації або інших методів обробки формалізованих знань, що дозволяє створити знання більш високого рівня формалізації. Інтерналізація – етап трансформації формалізованого знання у неформалізоване. Тобто на цьому етапі відбувається генерування нової ідеї, яка через вказані етапи набуває форми формалізованого знання. При цьому названі етапи накладаються один на одного та знаходяться в інтерактивному зв'язку.

Наступним компонентом потенціалу конкурентоспроможності виступає потенціал інвестиційний. А.Марголін і А.Бистряков пропонують під інвестиційним потенціалом розглядати певним чином упорядковану сукупність інвестиційних ресурсів, що дозволяють домогтись ефекту синергізму і отримати ефект від взаємодії різних факторів, що перевищують суму ефекту від впливу на аналізований об'єкт кожного фактора окремо при їх використанні [75]. Л.Юсупова розглядає сутність інвестиційного потенціалу регіону як потенціалу його збалансованого розвитку, при якому всім власникам капітальних ресурсів забезпечується нормальний гарантований рівень економічного доходу. В якості основних факторів, що характеризують конкурентні переваги регіону та враховуються при оцінці його інвестиційного потенціалу, в статті визначені:

інфраструктурна освоєність території; інтелектуальний та інноваційний потенціали населення; природні особливості регіону, в тому числі географічне положення і наявність природних ресурсів [192]. Ф.Тумусовим запропоноване понятійне визначення «інвестиційного потенціалу» як сукупності інвестиційних ресурсів, які складають ту частину накопиченого капіталу, що представлена на інвестиційному ринку у формі потенційного інвестиційного попиту, здатного перетворитися на реальний інвестиційний попит, що забезпечує задоволення матеріальних, фінансових та інтелектуальних потреб відтворення капіталу [173]. О.Ултургашева та її однодумці вважають, що інвестиційний потенціал регіону – це сукупна можливість власних і залучених в регіон економічних ресурсів забезпечувати при наявності сприятливого інвестиційного клімату інвестиційну діяльність в цілях і масштабах, визначених соціально-економічною політикою регіону. Він складається з таких приватних потенціалів: ресурсно-сировинного (середнезважена забезпеченість запасами основних видів природних ресурсів); трудового (трудові ресурси та їх освітній рівень); виробничого (сукупний результат господарської діяльності в регіоні); інноваційного (рівень розвитку науки і впровадження досягнень науково-технічного прогресу регіону); інституційного (ступінь розвитку провідних інститутів ринкової економіки); інфраструктурного (економіко-географічне положення регіону і його інфраструктурна забезпеченість); фінансового (обсяг податкової бази і прибутковість підприємств регіону); споживчого (сукупна купівельна спроможність населення регіону) [175].

Заслугує на увагу врахування теорії синергії, застосовуючи постулати якої запропоновано під інвестиційним потенціалом розуміти «певним чином упорядковану сукупність інвестиційних ресурсів, що дозволяють добитися ефекту синергізму при їх використанні» [66]. Інвестиційний потенціал регіону – це сукупна можливість власних і залучених в регіон економічних ресурсів забезпечувати при наявності сприятливого інвестиційного клімату інвестиційну діяльність в цілях і масштабах, визначених економічною політикою регіону [137].

Реалізація інвестиційного потенціалу здійснюється через різноманітні форми, але найбільш важливим в сучасних умовах для побудови стратегічної конкурентоспроможності регіону є венчурне інвестування. Сам по собі термін "венчурний" походить від англійського слова "venture", яке має два сенсу: "підприємство" і "ризик". Це багато в чому відображає сутність венчурного підприємництва, пов'язаного зі значним рівнем ризику: об'єднання грошових капіталів одних підприємців з інтелектуальним потенціалом інших підприємців з метою забезпечення високого рівня доходів. Тому інновації та венчурне фінансування є двома сторонами моделі розвитку регіональної або національної економіки.

Принципами функціонування інвестиційного потенціалу та його розвитку виділені в дисертаційній роботі такі:

1. Ефективність. Вона передбачає такий спосіб функціонування інвестиційного потенціалу, при якому кожна вкладена одиниця інвестицій дає найбільш високу віддачу. Принцип ефективності інвестицій обумовлює дію принципу ефективності системи регіональної конкурентоспроможності в цілому внаслідок зниження собівартості продукції та можливості застосування цінових методів конкуренції регіональними економічними гравцями.

2. Оптимальність являє собою кращий вибір з можливих та доцільних варіантів в системі існуючих обмежень. При застосуванні цього принципу важливим є поняття «кращого вибору», яке може бути пояснено за допомоги теоретичних викладок В.Парето, який стверджує: «Слід вважати, що будь-яка зміна, яка нікому не завдає збитків і яка приносить людям користь (за їх власною оцінкою), є поліпшенням» [13]. В цих умовах на першу позицію виходить проблема вибору такого варіанту, який буде всім приносити користь. Оптимальність В.Парето передбачає три умови. Перша – оптимальний розподіл благ, такий, за яким гранична норма заміщення двох благ повинна бути однаковою для обох споживачів. Друга – оптимальний розподіл ресурсів у виробництві. Третя умова – оптимальний обсяг виробництва.

3. Демократичність функціонування інвестиційного потенціалу визначає можливості доступу до ресурсів, що можуть бути спрямовані на інвестиції як можна більш широкого кола регіональних фінансових реципієнтів.

4. Інвестиційна культура. Принципи ефективності, оптимальності та демократичності функціонування інвестиційного потенціалу будуть реалізовані за умови побудови інвестиційної культури в регіоні. Інвестиційна культура передбачає такий спосіб здійснення інвестицій та управління ними, який застосовує сучасні інноваційні технології, а результат інвестицій сприяє гармонійному, сталому розвитку регіону.

Потенціал конкурентоспроможності регіональної економіки з позиції управління поділяється на потенціал підсистеми, що керує, та потенціал підсистеми, якою керують.

Потенціал суб'єкта управління регіональною економікою включає організаційну складову, інформаційну компоненту, кадровий елемент та компетенції.

Організаційна складова передбачає такий важіль механізму конкурентоспроможності, який забезпечує взаємодію всіх структурних підрозділів суб'єкта господарської діяльності, пов'язаний з удосконаленням організації виробництва і праці, оплати праці та відповідальності за якість продукції, забезпеченням культури виробництва та відповідного рівня кваліфікації робочої сили. Організаційна складова забезпечує комплексність, яка передбачає ступінь поділу праці в суспільстві або окремій організації, рівень спеціалізації, кількість рівнів ієрархії; формалізацію, тобто набір правил і процедур, іншими словами – інституційну архітектуру господарської системи; співвідношення централізації і децентралізації, що припускає виділення рівнів з певними повноваженнями і відповідальністю.

Інформація в умовах постіндустріального суспільства виступає основним економічним ресурсом, а доступ до неї, способи її обробки дозволяють приймати рішення, що забезпечують конкурентні переваги. Інформація, як вірно зазначається в посібниках з управління, це – відомості про навколишній світ (

об'єкти, явища, події, процеси і т.д.), які зменшують існуючу відносно нього ступінь невизначеності.

Крім цього, важливим елементом ефективного використання інформаційного потенціалу є наявність управлінських кадрів з певним набором компетенцій. При цьому під компетенціями слід розуміти здатність фахівця (співробітника) або групи людей вирішувати певний клас професійних завдань. Для вирішення стратегічного класу завдань потрібна наявність перспективного бачення та стратегії його втілення. Це є важливим елементом підсистеми, що управляє потенціалом конкурентоспроможності. Перспективне бачення як частина потенціалу конкурентоспроможності являє собою можливість керівництва регіону забезпечувати тенденції та сценарії довгострокового розвитку. Бачення формує основні імперативи розвитку, які і відрізняють конкретну господарську одиницю від її конкурентів. Бачення лежить в основі побудови системи «місія – цілі – завдання», яка є орієнтиром практичних дій господарського суб'єкта. Саме бачення передбачає певну стратегію розвитку. Стратегію ми розглядаємо як сукупність упорядкованих за часом і взаємно узгоджених дій господарського суб'єкта в рамках певних форм, методів і напрямів, які визначені керівництвом в результаті проведеного стратегічного аналізу та формування стратегічного плану.

Підсистема, яка є об'єктом управління, включає такі види потенціалу як інституціональний (формує законодавчу базу функціонування регіональної економічної системи), виробничий (містить виробничі потужності економічних суб'єктів регіону), природний, логістичний, зовнішньоекономічний та інші. Для прикордонних територій зовнішньоекономічний потенціал може перетворитися на стратегічний фактор розвитку за умови впровадження інноваційної активності та активного застосування стратегічного управлінського ресурсу. Зовнішньоекономічний потенціал регіону як складова регіональної конкурентоспроможності являє собою здатності та можливості підприємств регіону здійснювати з позитивною динамікою експортно-імпорتنі операції. При цьому динаміка повинна мати випереджальний характер у порівнянні з

суб'єктами інших регіональних об'єднань. Лише за умови інтенсивної темпоральності позитивного тренду зовнішньоекономічної діяльності регіон забезпечує відповідне позиціонування на конкурентному полі як лідер, що надає йому пакет подальших конкурентних переваг.

Запропоновані складові потенціалу конкурентоспроможності економічного суб'єкта будь-якого рівня, від підприємства до країни, можуть служити методичним орієнтиром для формування конкурентних переваг.

Механістичний підхід обумовлює необхідність більш детального виділення важелів потенціалу конкурентоспроможності, що досягається на основі класифікації. Для визначення важелів конкурентоспроможності та її потенціалу у цій дисертаційній роботі запропоновано такі класифікаційні ознаки (рис. 1.12):

1. Залежно від джерела приведення механізму конкурентоспроможності в дію важелі конкурентоспроможності діляться на екзогенні та ендогенні. Екзогенними є такі складові механізму, джерела дії яких знаходяться поза суб'єктом господарювання. Наприклад, тенденції до активізації глобальної економіки створюють додаткові можливості розвитку як підприємств, так і національних економік у цілому за умови наявності у них достатнього потенціалу для таких дій. Ендогенними важелями вважаємо такі, які приводяться в дію факторами в рамках економічної системи. Прикладом може служити національна інноваційна система, функціонування якої забезпечує випереджаюче зростання інноваційного потенціалу суб'єкта економічної активності.

2. Залежно від логіки дії складові механізму конкурентоспроможності розділені на збалансовані і конфліктні. До збалансованих елементів віднесені такі, що забезпечують безперебійну роботу механізму конкурентоспроможності та його розвиток. Так, вихід на ринок країни нових технологій викликає органічну зміну технічної бази виробництва, що створює гармонійний вплив на продуктивність праці, а отже на ефективність всієї системи. До конфліктних запропоновано відносити такі елементи механізму, які можуть викликати протидію інших елементів і комплекс починає працювати з перебоями. Так,

введення нової техніки може призвести до скорочення зайнятості, що обумовлює протидію робочої сили і можливі саботажні дії.

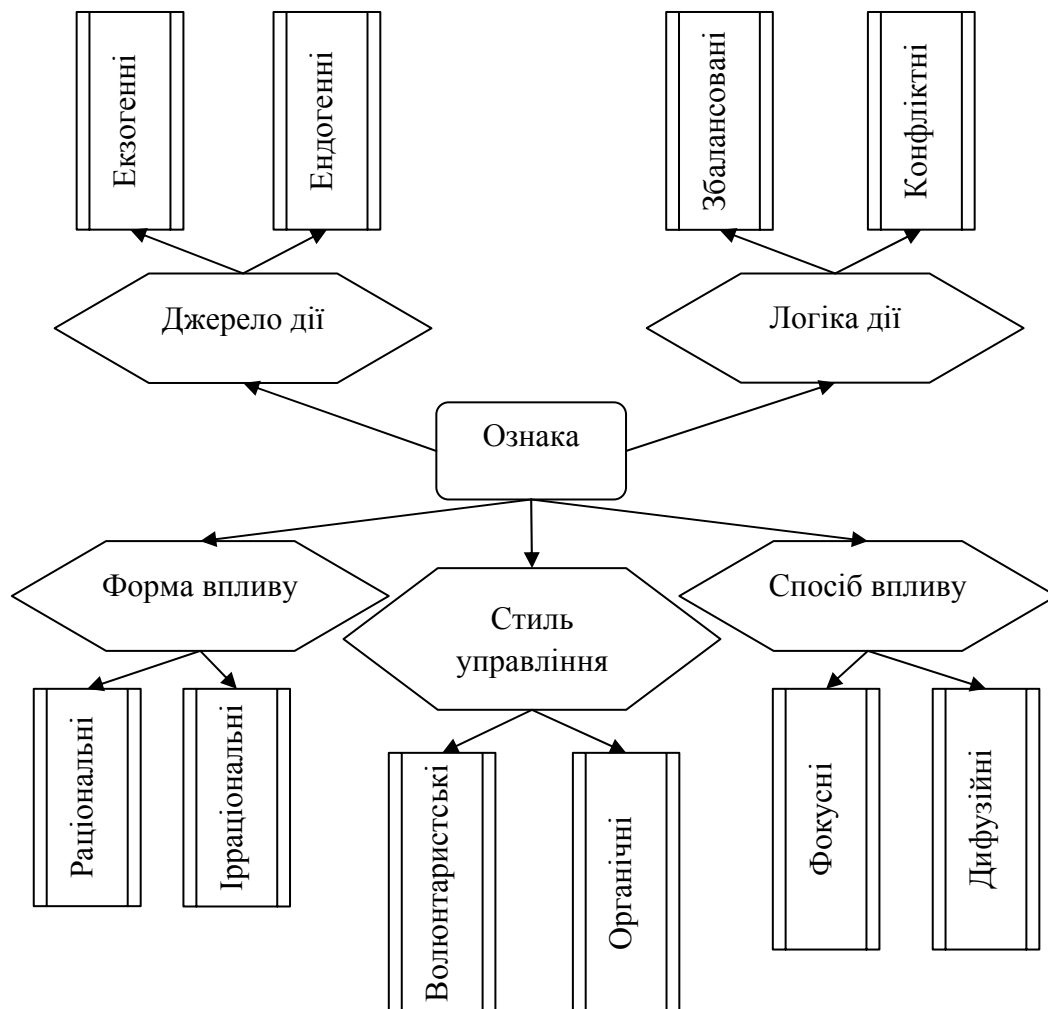

Рис. 1.12. Класифікація важелів активізації потенціалу конкурентоспроможності регіональної економіки

(розроблено автором)

3. В залежності від форми впливу окремих індивідів або груп людей, організацій всі складові механізми поділені на раціональні та ірраціональні. Раціональні – важелі, які діють внаслідок їх логічної, раціональної розробки та обґрунтування. Ірраціональні важелі виникають спонтанно і не є продуктом людських досліджень і розробок. Так, ринкові важелі можуть бути

раціональними і ірраціональними, а адміністративні – продуктом інтелектуальної діяльності управлінців національної економіки.

4. В залежності від стилю управління економічним механізмом його складові розділені на волюнтаристські і органічні. До волюнтаристських віднесені такі способи формування конкурентоспроможності, які протирічать економічним законам розвитку і є продуктом волі керівництва країни. Наприклад, введення гранично допустимого рівня рентабельності зменшує зростання цін на продукти стратегічного характеру, але при цьому гальмує розвиток бізнесу в певному господарському сегменті. Органічними ми вважаємо такі елементи, які є невід'ємними складовими механізму і відповідають законам економіки. Наприклад, реклама як складова механізму економічного розвитку сприяє дії закону зростання потреб і формує попит на продукти та послуги. А наявність попиту є неодмінна умова розвитку економіки будь-якої держави .

5. Залежно від способу впливу на конкурентоспроможність важелі її потенціалу розділені на фокусні і дифузійні. Як фокусні важелі розглядаємо такі, які націлені на вузький сегмент економіки і зраджують імпульс розвитку вибірково. Дифузійними є важелі, що надають посилення розвитку різноманітних сфер господарської діяльності. Так, кредитування може бути спрямовано на стимулювання окремих видів економічної діяльності, а зміна податкових важелів, як правило, охоплює дією всю економічну систему.

Конкурентоспроможність та її потенціал дозволяють забезпечити реалізацію стратегічних цілей розвитку.

1.3. Теоретичні основи та імперативна платформа системного підходу до стратегічного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки

Стратегічне управління виступає умовою визначення стратегічних конкурентних переваг та важелем їх практичної реалізації. Ускладнення економічного, соціального, інституціонального та політичного життя у світі,

Україні та її регіонах визначають необхідність не лише дослідження можливостей застосування стратегічного регіонального менеджменту, але й його вдосконалення. Сутність стратегічного підходу до конкурентоспроможності регіону можливо пояснити так:

По-перше, зовнішнє середовище регіональної економічної системи (національна та зарубіжна економіки, інституціональні мегасистеми, геополітичні фактори і т.д.) стає у великій кількості ситуацій більш важливим фактором впливу на розвиток регіону, ніж внутрішня складова. Саме зовнішнє середовище найчастіше визначає сценарій майбутніх подій та темпоральність їх здійснення. Крім цього, зовнішнє середовище регіону характеризується невизначеністю і мінливістю, неповнотою інформації, таїть загрози та виклики, які можуть бути передбачені лише за умови стратегічного управління за слабкими сигналами. Стратегічний аналіз дозволяє сформулювати адекватне бачення можливостей розвитку регіону, оцінити його потенціал. Результати стратегічного аналізу дозволяють зробити вибір стратегії та скласти реальний стратегічний план. Таким чином, стратегічне управління може посилити позитивний вплив зовнішнього оточення або нівелювати негативні фактори його дії, що, в свою чергу, надає можливість сформувати в регіоні стійкі конкурентні переваги.

По-друге, регіон розглядається як організаційна система, яка функціонує з метою побудови певної сукупності конкурентних переваг, що може бути досягнуто за наявності чіткої стратегії регіонального розвитку та її підтримки ключовими стратегічними учасниками (бізнесом, наукою, населенням, іншими). Щоб вижити і розвиватися в таких умовах, знизити неповноту інформації, невизначеність і ризики зовнішнього середовища, розробляється тип бажаного майбутнього (бачення, місія, цілі) регіоном соціально-економічної системи і способи його досягнення шляхом зміни регіону та його оточення, тобто стратегії [69]. При цьому цілі співвідносяться з ресурсами, можливостями, потенціалом регіону. Виходячи з системного бачення майбутніх конкурентних переваг та потенціалу їх реалізації, виділяють регіональні стратегії, серед яких «Рантьє», імплементація якої базується на використанні природних ресурсів, «Мобілізація»,

в межах якої відбувається інтенсифікація використання внутрішнього потенціалу розвитку; «Інерція», за якою регіон задовольняється дією імпульсів попередніх переваг; «Модернізація», яка робить ставку на механізм переводу регіональної системи на якісно новий рівень функціонування [57].

По-третє, поведінка регіону в умовах стратегічного управління ним та його конкурентоспроможністю спрямована, головним чином, не так на реагування на наслідки, постфактум (усунення наслідків, адаптацію до середовища), як на передбачення, попереджувальні дії [7]. Поведінка регіональної організації перетворюється з активної на проактивну. Впроваджуючи демократичні основи стратегічного управління, які передбачають активну участь ключових регіональних гравців у реалізації стратегії розвитку регіону, поведінка регіональної організаційної системи перетворюється на інтерактивну, що дозволяє включити механізми синергії і забезпечити більш високий рівень ефективності формування радикальних конкурентних переваг.

По-четверте, регіон в процесі стратегічного управління забезпечує не просто економічне зростання, а власну якісну зміну [7]. Це означає перехід на новий зміст існування та функціонування, коли відбувається перетворення екзистенції складових системи, кардинальна зміна їх функцій та взаємозв'язків. Так, наприклад, стратегічне управління конкурентоспроможністю спрямоване у сфері економіки на побудову такого економічного ладу в регіоні, який при оптимальному використанні потенціалу забезпечує учасників регіонального економічного життя благами, що визначають стиль та якість життя, які ще недоступні в інших регіонах. У соціальній сфері стратегічне управління конкурентоспроможністю забезпечує формування таких соціальних відносин, які базуються на впровадженні принципів соціального партнерства та сприяють вирішенню економічних завдань регіонального розвитку. В інституціональному середовищі стратегічне управління конкурентоспроможністю дозволяє створити такий культурний устрій та нормативно-правову архітектуру економічного розвитку регіону, які забезпечують умови для постійного вдосконалення як мешканців регіону, так й регіонального бізнесу та територіального менеджменту.

Нарешті, конкурентоспроможність в умовах стратегічного управління розвитком регіону відіграє кілька ролей, виступаючи одночасно метою розвитку та за рахунок конкурентних переваг – його, розвитку, інструментом. Крім цього, конкурентоспроможність, що вже побудована, є стартовим майданчиком для стратегічного управління подальшим розвитком.

Сутність стратегічного управління конкурентоспроможністю стає синонімом стратегічного підходу до розвитку регіону. Стратегічне управління конкурентоспроможністю регіону – це управління змінами, керування розвитком регіону, що забезпечує його конкурентоспроможність в умовах глобалізації на інноваційній основі [190, с. 690 – 691].

На підтвердження визначеної позиції варто навести точку зору Е.Трофимової [172] відносно повноважень органів регіонального управління в галузі стратегічного управління регіональною соціально-економічною системою. Їх успішна реалізація передбачає дотримання ними низки вимог:

- розглядати регіональну соціально-економічну систему, яка самостійно функціонує і розвивається, як відкритий економічний об'єкт, що діє у системі народногосподарського комплексу країни;

- відповідати заданим ззовні макроекономічним умовам функціонування економіки;

- органічно взаємодіяти з системою стратегічного управління більш високого рівня;

- відповідати специфічним умовам регіону;

- забезпечувати розробку всіх елементів процесу управління складними економічними системами (визначення цілей, завдань, методів, пріоритетів розвитку, структур регіонального управління);

- мати властивості адаптивності до змін у процесі управління;

- забезпечувати максимізацію ступеня відтворення і саморозвитку соціально-економічних структур регіону [172].

На думку Г.Жаворонкової, регіональний рівень управління має свої особливості менеджменту. Його відмінною рисою є політична мотивація як

складова управлінських рішень, які стосуються стратегічного плану економічного розвитку; а регіональний менеджмент – це сукупність принципів, методів управління ресурсами з метою досягнення максимальної ефективності і прибутковості, що включає: генеральний менеджмент (всіх учасників і організаторів процесу управління, котрі розробляють стратегічний план); менеджмент виробничо-господарської діяльності; менеджмент управлінського персоналу; «м'який менеджмент» політичних партій і організацій [33].

Н.Котова вважає, що центр уваги управління регіоном змістився до чинників продуктивності та ефективності діяльності регіонів, які забезпечують успіх і які можна виразити такими характеристиками: людські ресурси, якість, уміння та мобільність робочої сили, включаючи її здатність адаптуватися до технологічних та організаційних змін; інституції та їх головна роль у можливості успішного впровадження політики регіонального розвитку; нематеріальні чинники, як, наприклад, «соціальний капітал», що поєднує в собі складне переплетіння консолідованих знань і культури, інноваційної поведінки, «підприємницького духу», соціальних правил, довіра та співпраця у соціальній та економічній сферах; історична спадщина [64]. Вирішення завдань формування регіональних довгострокових переваг стає можливим за умови впровадження системного підходу до стратегічного управління регіональною економікою та її конкурентоспроможністю. «Однак головними перешкодами на шляху забезпечення ефективного регулювання регіонального розвитку в Україні є: відсутність системного підходу до регіональної політики, невизначеність стратегічних перспектив регіонального розвитку; недосконалість нормативно-правової бази державного регулювання регіонального розвитку; недостатнє застосування інструментів державного регулювання, спрямованих на стимулювання розвитку регіонів, у тому числі депресивних територій; низька інституційна та фінансова спроможність органів місцевого самоврядування щодо вирішення проблем територіальних громад; незавершеність формування та недосконалість моделі управління на регіональному та місцевому рівнях; низька ефективність механізмів формування й реалізації державної стратегії розвитку;

відсутність стимулів до створення системи стратегічного планування, прозорих і зрозумілих усім механізмів формування й реалізації державної політики, удосконалення процедур виконання владних повноважень» [126, с. 170].

Сучасна управлінська наука пропонує широке віяло думок стосовно сутності стратегічного управління та його змістового навантаження, що запропоновано на рис.1.13.

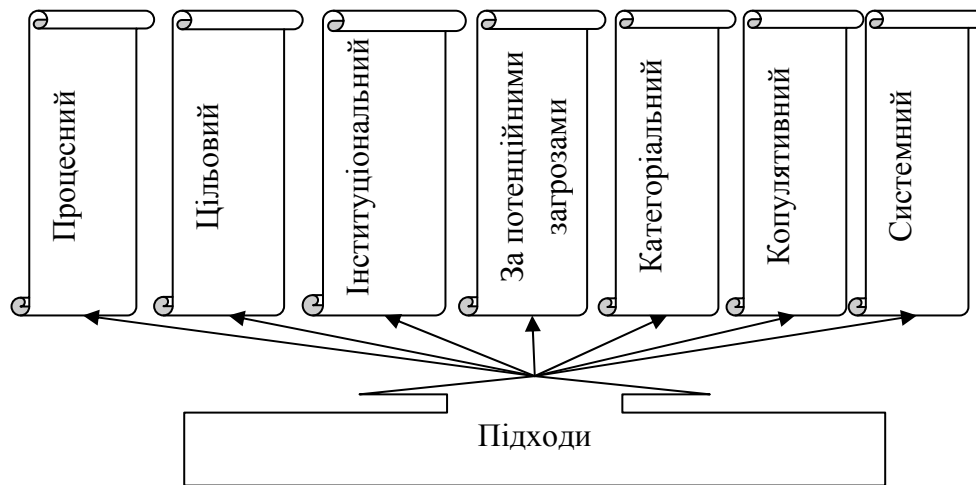

Рис. 1.13. Сучасні панівні підходи до сутності стратегічного управління
(розроблено автором)

Апологети процесного підходу роблять наголос на алгоритмі виконання певних процедур. Наприклад, стратегічне управління – це «сукупність п’яти взаємопов’язаних управлінських процесів. Ці процеси логічно складають в один цілісний механізм, всередині якого існує стійкий зворотний зв’язок і, відповідно, зворотний вплив кожного процесу на інші і на всю їх сукупність» [20, с. 11]. Д.Стрикланд та А.Томпсон обґрунтовують доцільність визначення сутності стратегічного управління через проходження етапів, в процесі яких вирішуються такі завдання: визначення сфери діяльності та її стратегічних напрямів (установок); визначення цілей стратегічного характеру і способів їх виконання; формулювання стратегії, завдяки якій можна досягнути поставлених цілей, отримати позитивні результати діяльності; реалізація стратегічного плану; аналіз фактичних результатів діяльності підприємства, оцінювання виконання плану, можлива його зміна [170].

Відомий американський фахівець М.Мескон подає експозицію таких стадій стратегічного управління: обґрунтування місії, виділення та декларування стратегічних цілей, аналіз зовнішнього середовища, оцінка внутрішніх можливостей, аналіз стратегічних альтернатив, вибір стратегії, реалізація стратегії, управління та планування, реалізація і контроль виконання стратегічного плану, оцінка стратегії [79]. В.Мікловда, Н.Кубіній та їх співавтори стверджують, що стратегічний менеджмент як процес знаходиться у постійному русі і являє собою замкнутий цикл, який передбачає постійне повернення до етапів, що були пройдені, однак зазнали якісних змін; крім цього, вважають автори, складові процесу стратегічного управління не є ізольованими, вони не тільки взаємопов'язані, але накладаються за часовими рамками один на одного [84, с. 27]. Е.Трофимова стратегічне управління регіоном розглядає як динамічну сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних управлінських процесів, а саме: аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища регіону; визначення системної функції (місії) регіону, цілей стратегії його розвитку; вибору стратегії функціонування і розвитку регіону; реалізації стратегії розвитку регіону; оцінки і контролю реалізації стратегії розвитку регіону [172]. О.Ревенко доводить, що під стратегічним управлінням розуміють процес створення необхідних умов для кількісно-якісних перетворень і координації дій, спрямованих на попередження формування і ліквідацію протиріч, що виникають у внутрішньому середовищі внаслідок її взаємодії з зовнішнім оточенням [133]. В.Мікловда., І.Брітченко, Н.Кубіній доводять, що «стратегічне управління регіональною конкурентоспроможністю – це складний процес концептуального бачення та практичного формування, втілення та розвитку системи конкурентних переваг регіону, який включає стратегічний аналіз, формування концепції, побудову стратегії, планування та організацію її реалізації, регулювання внаслідок підсумків контролінгу. При всій значущості кожного з вказаних елементів визначальна роль належить стратегічному аналізу, стратегічному плануванню та вибору стратегічної моделі формування регіональної конкурентоспроможності» [85, с. 68].

З позиції цільового спрямування стратегічне управління розглядається як сукупність дій, орієнтованих на досягнення визначених цілей. Н.Калініна пропонує підходити до цілей, враховуючи систему контролінгу: «система цільових параметрів управління в рамках інтегрованого контролінгу повинна відповідати певним вимогам, серед яких можна виділити такі, як: цілеспрямованість параметрів управління; обмежений обсяг цільових параметрів управління; багатофункціональний виклад цільових параметрів управління; динамічність, актуальність і перспективність цільових параметрів управління; характер раннього попередження; порівнянність цільових параметрів управління; наявність нефінансових критеріїв оцінки діяльності сучасного господарюючого суб'єкта у промисловості» [55].

Широке застосування у практиці регіонального планування знайшов програмно-цільовий підхід. Цей підхід передбачає детермінізацію стратегічних цілей, формування та здійснення програми дій, орієнтованих на реалізацію цих цілей: вибір програмної розробки і метода її реалізації на регіональному рівні відбувається з огляду на особливе значення цільових програм для здійснення великих структурних змін і підвищення ефективності розвитку туристичної сфери, її галузей та регіонів; на стислість строків вирішення проблем і необхідність концентрації ресурсів; із взаємоузгодження відповідних заходів (завдань), що забезпечують цільове управління міжгалузевими зв'язками взаємодіючих виробництв і процесів [70, с. 66]. В межах цього підходу в центр уваги виноситься планування, основні завдання якого «полягають у забезпеченні оптимального розвитку господарства регіонів в єдиному господарському комплексі держави; вдосконаленні, спеціалізації територій; встановленні оптимальних пропорцій; ефективному використанні трудових і природних ресурсів та виробничих потужностей; раціоналізації розміщення продуктивних сил. Стратегічне планування регіонального розвитку включає такі стадії: розробка концепції регіонального розвитку; обґрунтування важливих пропорцій; формування системи цільових програм» [135]. У процесі стратегічного управління конкурентоспроможністю регіону неможливо не враховувати

відповідність цілей рівням стратегічного управління: «за рівнями управління цілі можна диференціювати як національні, міжрегіональні, регіональні, міжмуніципальні, муніципальні та інші. Відношення регіональної організації до зовнішнього середовища дозволяє формувати поточні, стратегічні й інші цілі. Різні поєднання типів цілей регіонального розвитку забезпечують можливість формування безлічі цільових альтернатив, їх моделювання і вибору. У системі стратегічного управління розвитком регіону цілепокладання виділяється в самостійну функцію управління внаслідок її особливої значущості» [8]. При цьому доцільно згадати, що І.Ансофф, засновник теорії стратегічного управління, сутність останнього на відміну від стратегічного планування розкрив таким чином: стратегічне планування – управління планами, а стратегічне управління – це управління результатами [2].

Третім напрямом виділено інституціональний ракурс, в межах якого автори в центр стратегічного управління ставлять інституціональні перетворення економічної системи, які забезпечують конкурентні переваги. Так, Є.Палига стверджує, що у процесі стратегічного управління відбувається підвищення якості інституціонального середовища в цілому і державного управління зокрема, що означає забезпечення надійної специфікації і захищеності прав власності, підвищення якості законодавства, пом'якшення проблем асиметричності розподілу інформації і т. п.; далі – розвиток конкуренції для створення відповідних стимулів і механізмів інформування принципалів щодо дій агентів; крім цього, використання так званих нерегуляторних альтернатив, до яких можливо віднести самостійне узгодження проблем корпоративного управління учасниками відносин, страхування відповідальності; та, нарешті, зміни у моделі управління [118].

Наступним підходом до сутності стратегічного управління в даному дослідженні виділено так званий підхід до управлінням за потенційними загрозами на основі отримання слабких сигналів. «Слабкі сигнали – це ранні і ще не досить точні і певні ознаки проблем, що відкриваються. Зазвичай вони з'являються заздалегідь і залишають достатньо часу для підготовки та здійснення

активних дій. Поступово вони можуть трансформуватися в сильні сигнали, за якими можна приймати точні адресні рішення, якщо не буде занадто пізно (при високій нестабільності зовнішнього середовища фірма, чекаючи сильного сигналу, може втратити час для дій). У зв'язку з цим І.Ансофф дійшов до висновку, що рішення необхідно готувати ще тоді, коли надходять слабкі сигнали, і, не чекаючи повної інформації, ставити стратегічні завдання, забезпечувати їх необхідними ресурсами, визначати і робити послідовні кроки з їх реалізації, наприклад, зміцнювати стратегічні позиції і невразливість організації, підвищувати її гнучкість» [182]. При сильних сигналах, коли ступінь і характер небезпеки відразу стають зрозумілими, негайно можуть бути розпочаті конкретні дії з їх запобігання або відображення: дії крок за кроком методом проб і помилок у міру надходження додаткової інформації; реалізація пріоритетних програм і спеціальних стратегій. До них можна віднести, наприклад, вторгнення на нові ринки, скупку контрольних пакетів акцій конкурентів, маневр цінами та ін. [2].

На етапі прояву та діагностування потенційної загрози, коли інформація про неї ще недостатньо визначена, дії керуючої системи сфокусовані на стратегічних рішеннях, які: а) або не дозволяють проявитися девіантності стратегічного управління, б) або визначають майбутню систему тактичних дій як реакції на загрози, в) або забезпечать альтернативний сценарій стратегічного розвитку регіону.

В межах підходу за потенційними загрозами доцільно визначити напрям стратегічного управління за параметрами. Цей тип управління «використовується в проміжних випадках, коли система в цілому йде бажаною траєкторією, однак деяка розбіжність між її очікуваними і дійсними параметрами все ж має місце. Це означає, що модель не зовсім точна, але немає необхідності міняти її кардинально. Тоді здійснюється регулювання, тобто зміна параметрів системи без зміни її структури з метою повернення системи на цільову траєкторію. При подальших відхиленнях ця дія повторюється. Для реалізації такого типу управління необхідно виконувати певні функції: тримати в пам'яті опорну

траєкторію, стежити за реальною траєкторією, виявляти відмінності між ними, визначати коригуючий вплив на параметри системи, виконувати цей вплив на системі, повертаючи її на опорну траєкторію» [16].

С.Козловський, Є.Матвіїшин розглядають регіональне стратегічне управління як цілеспрямовану діяльність місцевих органів державної влади, за змістом об'єднуючу такі види стратегій [59;77]:

- політичну, спрямовану на зміцнення регіоналізму, узгодження й взаємодію всіх рівнів влади, попередження і вирішення етнічних, конфесіональних, класових і інших соціальних конфліктів;

- соціально-економічну, орієнтовану на збільшення валового регіонального продукту (ВРП), стійкий розвиток економічного потенціалу регіону, забезпечення його безпеки і збалансованості ринку праці, згладжування різниць у рівні і якості життя між різними регіонами й групами населення, створення умов для ефективної праці й розвитку особистості у всіх соціальних групах;

- демографічну, пов'язану з раціоналізацією природного приросту населення і його міграції як на міжрегіональному, так і на внутрірегіональному рівнях;

- науково-технічну й освітню, спрямовану на формування й розвиток регіональних центрів створення й поширення критично важливих технологій;

- екологічну, що має метою раціональне використання природних ресурсів при зменшенні викидів у навколишнє середовище, безпечній утилізації відходів, збереженні природного круговороту речовин і регенераційних механізмів природи];

- земельну, спрямовану на раціональне використання обмеженого земельного фонду на основі оптимального розміщення виробництв, комунікацій, місць розселення;

- конкурентну, спрямовану на розвиток конкурентних переваг регіону, що забезпечують додатковий притік висококваліфікованих кадрів на цю територію, а також капіталів, що сприяють її розвитку.

Виходячи з поняття копулятивності, яке перекладається з латинського як «поєднання», запропоновано цей підхід назвати копулятивним. При цьому, на наш погляд, такий поділ стратегій розвитку регіону з наступним їх об'єднанням у процесі стратегічного адміністрування регіональним розвитком є неправомірним внаслідок певних причин.

По-перше, конфлікт інтересів є категорією поточного управління і відображає сучасну позицію його учасників. Доведено, що інтереси різних груп змінюються в процесі розвитку регіону і структурних змін як в економіці, так й у соціально-політичному житті.

По-друге, конкурентна стратегія не може бути розглянута у відриві від вище названих стратегій. Забезпечення конкурентних переваг виникає внаслідок вирішення кола економічних, соціальних, демографічних та інших проблемних завдань розвитку регіону.

А.Егоршин дотримується підходу, який в даному дослідженні названо категоріальним. Вказаний дослідник вважає, що сутність стратегічного управління розкривається на основі категорій, до яких він включає:

1. Розділи стратегічного менеджменту, які розкривають базові теоретичні складові стратегічного управління: основи стратегічного менеджменту, стратегічне планування і управління реалізацією стратегії.

2. Методологію дослідження – сукупність загальних і спеціальних методів дослідження, застосовуваних у стратегічному менеджменті [140]: системний аналіз, PEST- і SWOT-аналізи, цільове управління та ін.

3. Етапи стратегічного управління – це складові елементи процесу дослідження, розробки та реалізації стратегії, починаючи з діагностичного аналізу, формування розділів стратегічного плану по макрорідсистемам і завершуючи управлінням змінами в регіоні.

4. Макрорідсистеми – це великі складові частини регіону, що об'єднують взаємопов'язані галузі економіки.

5. Стадії життєвого циклу регіону відображають основні етапи розвитку організації [140]: зародження, зростання, зрілість і занепад.

6. Види стратегій розвитку – види узагальнюючих моделей поведінки організації на найближчу перспективу. У теорії стратегічного управління відомо понад 20 типових стратегій.

7. Положення на національному ринку – позиції регіону [30].

Цей підхід вважаємо неправомірним внаслідок того, що, по-перше, викладені положення не стосуються категоріального апарату стратегічного управління. По-друге, в пункті першому виокремлюються основи стратегічного управління та, наприклад, стратегічне планування, яке є невід’ємною, основною складовою стратегічного управління. Іншими словами, позиція автора містить велику долю еkleктики, що й завуальовує теоретичну сутність стратегічного управління.

Останнім часом набуває панівних позицій системний підхід до стратегічного управління. Системний підхід до стратегічного управління з кібернетичних основ проявляється в дії принципів [129]: максимуму ефективності системи стратегічного менеджменту; субоптимізації – узгодженні локальних критеріїв менеджменту між собою та із загальним глобальним критерієм функціонування системи стратегічного менеджменту; декомпозиції, яка зможе здійснюватися з врахуванням вимоги максимуму ефективності [26]. Внаслідок декомпозиції може бути отримана деяка багаторівнева структура системи стратегічного менеджменту [4].

Системний підхід спрямовано на вирішення «завдання регіонального розвитку: створення найбільш сприятливих умов соціального розвитку регіону, створення робочих місць, підвищення зайнятості населення; забезпечення раціонального співвідношення розвитку виробничої і невиробничої сфери, соціальної і виробничої інфраструктури; розумного використання природно-економічного потенціалу регіону, збереження природного середовища та поліпшення його стану; забезпечення сприятливих умов для розвитку та зростання ринкових позицій; формування внутрішньорегіональної структури виробництва та розміщення продуктивних сил; підтримка малого бізнесу, а також тих секторів економіки, які дуже необхідні для забезпечення життєвого рівня

населення, але не спроможні забезпечити себе фінансовими ресурсами; стабільне забезпечення регіону необхідною продукцією та послугами; невинне підвищення фінансового стану регіону» [72, с. 163]. Також вважається, що на базі системного підходу до регіону можна виділити елементи регіональної системи – активні: населення, бізнес-спільнота, органи управління; пасивні: інфраструктура, інститути, безпека, екологія. Перші елементи є носіями цілей регіону, другі – забезпечують їх виконання [190, с. 691].

В.Василенко також підтримує системні позиції, при чому доводить, що стратегічне управління є підсистемою менеджменту, що здійснює весь комплекс конкретних робіт зі стратегічного аналізу, розвитку, реалізації в контролінгу стратегії організації [11].

Враховуючи те, що конкурентоспроможність регіональної економіки формується під впливом як кібернетичних, так й синергетичних важелів, стратегічне управління конкурентоспроможністю розглядаємо як кібернетичний вплив на формування регіональних конкурентних переваг, які виникають як внаслідок попередніх ціліспрямованих дій керуючої підсистеми, так і внаслідок синергетики регіонального розвитку. Головним об'єктом стратегічного управління виділено стратегічний потенціал регіону, який формується на основі взаємодії широкого кола компонентів, але провідну роль серед яких відіграють людський, інноваційний та інвестиційний потенціали.

Стратегічне управління конкурентоспроможністю регіональної економіки як система передбачає наявність певних її елементів. Склад системи стратегічного управління конкурентоспроможністю запропоновано на рис. 1.14.

Виходячи з того, що стратегічне управління виступає в першу чергу як кібернетична система, виділені такі її складові: цілі розвитку, що обумовлюють певний рівень конкурентоспроможності регіону; конкурентні переваги, якими регіон вже опанував; стратегічний потенціал регіону, який надає можливості формування тих чи інших конкурентних переваг та їх відповідного рівня; стратегічні регіональні сегменти, до яких віднесено бізнес, регіональну науку та населення; безпосередньо орган управління конкурентоспроможністю та

розвитком регіональної економіки. Ці елементи кібернетичної складової системи стратегічного управління регіональною конкурентоспроможністю є такими, що можуть бути змінені в процесі управління під впливом зовнішніх або внутрішніх факторів, якими можна керувати.

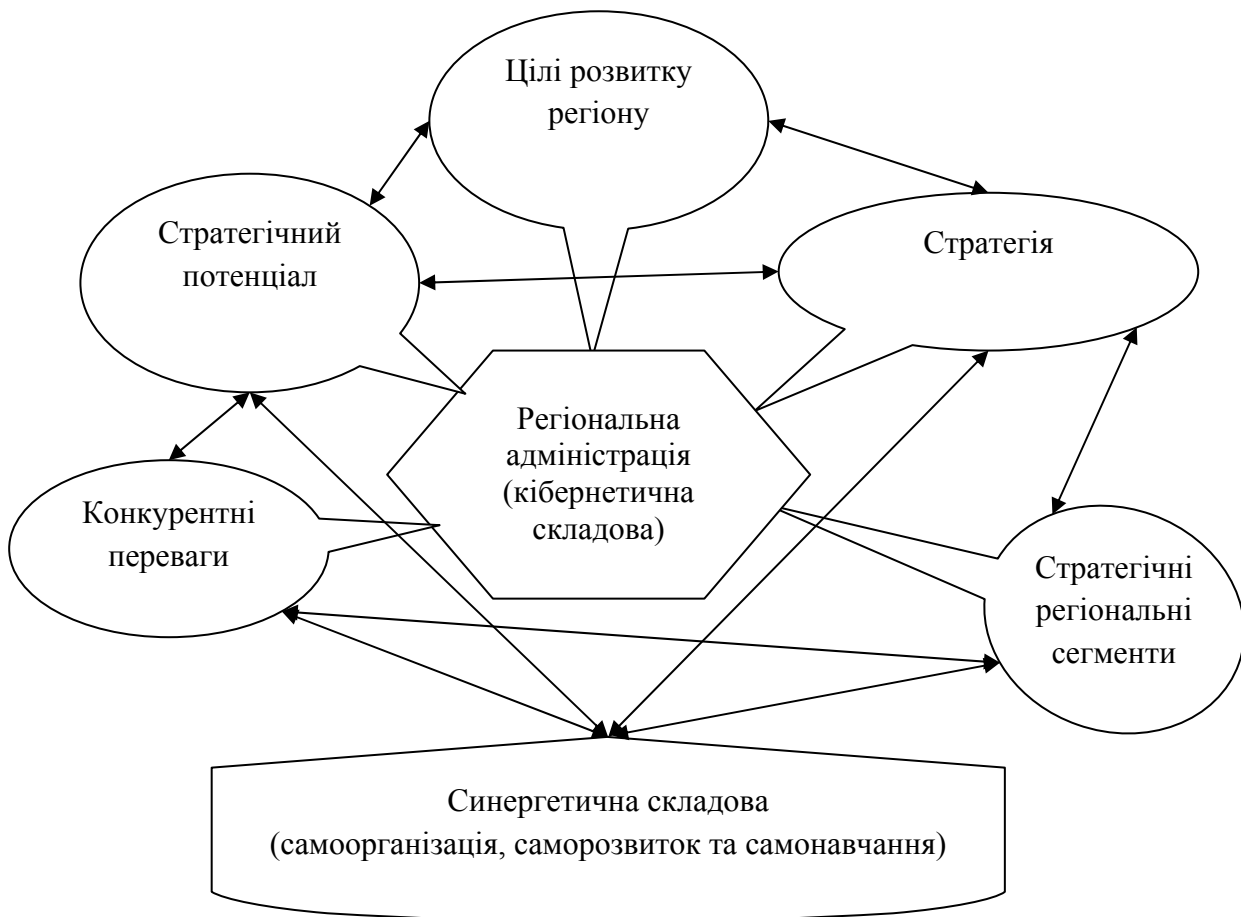

Рис. 1.14. Склад системи стратегічного управління конкурентоспроможністю

(розроблено автором)

Так, «будь-яка стратегія наповнюється конкретним змістом у процесі розробки й обов'язково передбачає: перевірку стратегії на відповідність цілям розвитку регіону; зіставлення рівня розвитку території з відповідними стадіями економічного циклу його господарської системи; формулювання стратегічних завдань, які необхідно вирішити в процесі досягнення цілей; встановлення терміну вирішення завдань; визначення потреб регіону в певних ресурсах» [169, с. 87].

Стратегічна мета регіонального розвитку, як вже було підкреслено, – це майбутній бажаний стан об'єкта управління (керованої системи), який досягається в процесі вчинення дій, спрямованих на зміну поточного стану на необхідний, тобто бажаний, що досягається через певний проміжок часу [141].

Стратегія економічного розвитку регіону розглядається як система заходів, спрямованих на реалізацію довгострокових завдань соціально-економічного розвитку держави з урахуванням раціонального вкладу регіонів у вирішення цих завдань, що визначається реальними передумовами і обмеженнями їх розвитку [134].

Доцільно відмітити, що «цілі та стратегія, незважаючи на тісний взаємозв'язок і взаємозумовленість, розглядаються в якості самостійних елементів процесу управління. При цьому вибір стратегії – це визначення шляхів і засобів досягнення поставлених цілей, а також розподіл ресурсів. Однак існують й інші думки щодо взаємозв'язку цих категорій. Так, у низці робіт з менеджменту мета розглядається як частина стратегії. При цьому стратегія може бути визначена як формулювання основних довгострокових цілей і завдань, обґрунтування основних напрямів і розподіл ресурсів, необхідних для досягнення цілей» [141].

В процесі стратегічного управління необхідно забезпечити комплексний соціально-економічний розвиток регіонів. «Це розуміється як цілеспрямований процес, зорієнтований на взаємопов'язаний і не суперечливий розвиток галузевих підприємств різних форм власності, економічних суб'єктів господарювання, які забезпечують соціальний розвиток населення та рівень його життя. Звідси випливають завдання регіонального розвитку: створення найбільш сприятливих умов соціального розвитку регіону, створення робочих місць, підвищення зайнятості населення; забезпечення раціонального співвідношення розвитку виробничої і невиробничої сфер, соціальної і виробничої інфраструктури; розумного використання природно-економічного потенціалу регіону, збереження природного середовища та поліпшення його стану; забезпечення сприятливих умов для розвитку та зростання ринкових позицій; формування внутрішньо

регіональної структури виробництва та розміщення продуктивних сил; підтримка малого бізнесу, а також тих секторів економіки, які дуже необхідні для забезпечення життєвого рівня населення, але які не спроможні забезпечити себе фінансовими ресурсами; стабільне забезпечення регіону необхідною продукцією та послугами; невинне підвищення фінансового стану регіону» [72, с. 163 – 164].

Запропонований В.Жаворонковим механізм формування стратегії економічного розвитку регіону містить сім основних стадій: попереднє визначення стратегічного потенціалу регіону; вибір місії та пріоритетів; вибір варіантів генеральних стратегій; визначення потенціалу регіону; оцінка варіантів і вибір стратегії; оцінка ефективності стратегії та коригування стратегії [32].

Резюмуючи вищеописане, можна зробити висновок, що стратегія є інструментом у досягненні поставлених перед керованою системою цілей, комплексом заходів, які приведуть до бажаного стану цієї системи, тобто регіону. У свою чергу цілі задають орієнтири для розробки стратегії, служать «опорними точками» в реалізації стратегії та контролі її виконання у визначені терміни [141].

Стратегічне управління конкурентоспроможністю регіональної економіки базується на синергетичних засадах, які включають механізми саморозвитку, самоорганізації та самонавчання.

Важливою складовою стратегічного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки виступає методичний зміст регіонального адміністрування. До методичного підґрунтя віднесені методи стратегічного аналізу, методи стратегічного планування та імперативи стратегічного управління.

Методами стратегічного аналізу, що застосовуються в процесі стратегічного управління конкурентоспроможністю регіону, можливо назвати такі:

1. SWOT-аналіз. Доцільність застосування цього методу обумовлена його змістом, що дозволяє визначити як основні позитивні та негативні фактори внутрішнього середовища, так і загрози й можливості навколишнього оточення регіону. Проводячи цей вид аналізу в умовах стратегічного управління регіоном доцільно враховувати не лише сучасний рівень позитивних факторів та загроз й

недоліків, але й їх потенційний зміст. Виявлені в процесі стратегічного аналізу позитивні фактори можуть перетворитися на негативні та навпаки. Саме стратегічне планування дозволяє мінімізувати негативну дію певного фактора та запропонувати дії, спрямовані на посилення позитивного потенціалу дії фактора. Крім цього, великі стратегічні можливості є, як правило, високо ризикованими, їх реалізація вимагає великих втрат, що може впливати на ефективність та оптимальність стратегічного управління конкурентоспроможністю.

2. PEST-аналіз включає характеристику політичної та економічної складових формування регіональної конкурентоспроможності, аналіз тенденцій в соціальній сфері та технологіях. Як свідчать події останнього часу, політичні фактори напряму впливають на ділову активність у регіоні, його інвестиційний клімат, можливість доступу до ресурсів, стабільність соціального життя та перспективи побудови або втрати конкурентних переваг. Економічний чинник охоплює оцінку впливу виробничого, ресурсного та інших видів потенціалу, які дозволяють реалізувати певні економічні плани та програми. Соціальний фактор визначає стан соціальних відносин, які дозволяють формувати систему стратегічних конкурентних переваг регіону. Проводиться діагностика потреб соціуму регіону, визначаються можливості їх розвитку та шляхи їх задоволення. Технологічний фактор полягає у характеристиці тенденцій у технологічному розвитку, виявленні можливостей активізації інноваційного потенціалу регіону.

3. Метод форсайту передбачає дослідження перспектив наукового, технологічного та інноваційного розвитку та проводиться за принципами, що формують «ромб форсайту»: креативність, експертиза, доказовість та взаємодія. Результати застосування методу форсайту у стратегічному аналізі лежать в основі довгострокових стратегій формування регіональних, національних та міжнародних стратегій, які мають за мету формування кардинальних конкурентних переваг. Метод форсайту слугує «досягненню консенсусу між основними «гравцями» з найважливіших стратегічних напрямів розвитку шляхом організації їх постійного діалогу (в рамках панелей експертів, робочих груп, семінарів, конференцій тощо)» [89].

В процесі стратегічного планування найбільш адекватним є програмно-цільовий метод, який дозволяє узгодити стратегічні дії з бюджетною політикою регіону.

Стратегічне управління базується на платформі імперативів, на якій розміщені як принципи стратегічного управління, так й розвитку стратегічних видів потенціалу регіональної економіки.

Принципи стратегічного управління з урахуванням національних і територіальних особливостей сформульовані Є.Трофимовою наступним чином: принцип системності, що дозволяє охоплювати всі сфери виробничої та господарської діяльності на регіональному рівні, всі тенденції, зміни та зворотні зв'язки, а також визначати цілі діяльності, їх субординацію, порівнювати альтернативні методи досягнення поставлених цілей; принцип безперервності, що забезпечує своєчасне коректування розроблюваних перспективних планів на основі змін, що відбуваються як усередині соціально-економічної системи регіону, так і поза нею, а також узгодженість довгострокових, середньострокових і річних планів; принцип взаємозв'язку перспективних планів розвитку конкретного господарюючого суб'єкта з прогнозами, що розробляються по вертикалі (регіон, економіка в цілому) і по горизонталі (підприємство, постачальники і споживачі продукції); принцип соціального партнерства, тобто вибудовування нового типу взаємин між владою, бізнесом і населенням, що забезпечує узгодження їх інтересів і цілей, об'єднання ресурсів, розгортання спільної діяльності і розподіл відповідальності; принцип адекватності самої системи, яка є об'єктом планування, що викликає необхідність аналізу всіх традиційних методів планування і прогнозування та розробки принципово нових процедур і модельного апарату; принцип необхідності врахування специфіки та особливостей конкретного регіону і включення регіону у світові, федеральні, міжрегіональні соціально-економічні процеси для досягнення максимальних вигод і переваг [172]. Вказані принципи притаманні будь-якому виду регіонального управління і не відбивають специфіки саме стратегічного менеджменту стосовно розвитку регіону на основі

побудови потужного потенціалу. Враховуючи те, що принцип, імператив являє собою те первинне, що лежить в основі певної сукупності знань або практичних дій. Саме принципи формують платформу, що визначає функціонування системи стратегічного управління регіональною конкурентоспроможністю, без яких остання не була досяжною та не виконувала б свого призначення.

Платформа імперативів стратегічного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки передбачає сукупність наступних принципів. До першої групи віднесені принципи безпосередньо стратегічного управління конкурентоспроможністю, які є головними особливостями його стратегічного менеджменту, устрою, механізму його дії.

1. Принцип емерджентності. Емерджентність являє собою наявність у системи властивостей цілісності (емерджентних властивостей), тобто таких властивостей системи, які не притаманні її елементам. Емерджентність є однією з форм прояву діалектичного принципу переходу кількісних змін у якісні [78]. Саме стратегічне управління конкурентоспроможністю забезпечує цілісність розвитку регіональної економіки та побудови її довгострокових переваг на основі переходу кількісних накопичень інноваційної активності, розвитку людського потенціалу та активізації інвестиційної діяльності у нову якість життєдіяльності у регіоні. Емерджентність доводить, що стратегічний вплив на систему економіки регіону та її конкурентоспроможність повинен відрізнятися від впливу на елементи цієї системи. Дотримання принципу емерджентності викликає необхідність застосування метода програмно-цільового планування стратегічного розвитку регіону, коли стратегічна мета декомпозована у систему стратегічних цілей та завдань, які пов'язані з функціонуванням складових системи регіональної конкурентоспроможності.

2. Принцип холізму. Холізм (від грец. ολόζ – цілий, цілісний) – позиція у філософії та науці з проблеми співвідношення частини і цілого, яка виходить із якісних своєрідності і пріоритету цілого по відношенню до його частин [109]. Принцип холізму стратегічного управління визначає, що конкурентоспроможність регіональної економіки – це цілісна система, а окремі її

складові мають сенс тільки як частина спільності. Принцип холізму визначає первинність стратегічних цілей розвитку регіону над цілями розвитку окремих його складових, а відповідно стратегічне управління районами у регіоні повинно бути підпорядковане стратегічному управлінню регіоном.

3. Принцип каузальної індукції. Каузальність як метод причинно-наслідкового аналізу дозволяє оцінювати різні варіанти стану об'єкта стратегічного управління у просторовому та часовому контентах, що дозволяє визначити, передбачити та обрати найбільш ефективний та оптимальний сценарій стратегічного розвитку регіону. Про цей зв'язок між передбаченням, управлінням і свободою, вважається, першим говорив Аристотель. Філософ, характеризуючи вільну людину та раба, відмічав: саме вільна людина завдяки своїм розумовим властивостям здатна до передбачення, і тому вона вже за природою своєю істота пануюча і панівна [3, с. 377]. Каузальна індукція як принцип стратегічного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки визначає такий спосіб дій, при якому фактори впливу на окремі частини регіональної системи забезпечують визначений, передбачений результат поведінки всієї системи.

4. Принцип фідбеку, тобто форми зворотного зв'язку, який надає можливість управляючому суб'єкту визначати прояви девіантності стратегічного управління. Сутність девіантності стратегічного управління розвитком економічної системи, її значення та методики виявлення та оцінки розроблені в працях В.Кубіній [67]. Девіантність визначає наявність та ступінь відхилень реального стану системи від цільових стратегічних орієнтирів.

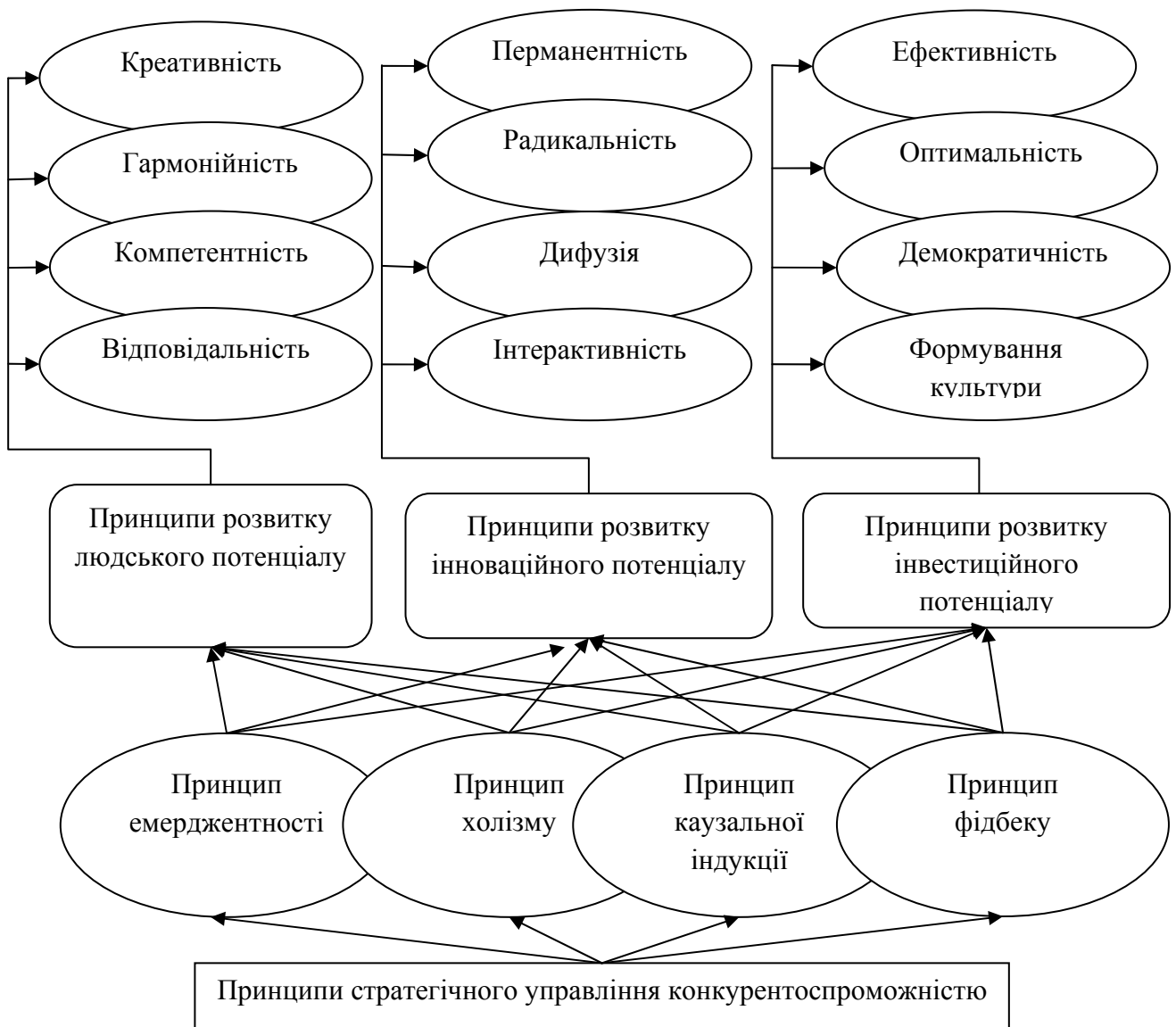

Рис. 1.15. Платформа імперативів стратегічного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки

(розроблено автором)

Ці принципи в купі з принципами функціонування складових стратегічного потенціалу конкурентоспроможності регіональної економіки платформу імперативів стратегічного управління, яка наведена на рис. 1.15.

Імперативи стратегічного управління регіональною конкурентоспроможністю формують його методичну основу, а це певною мірою забезпечує результативність.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇЇ ПОТЕНЦІАЛУ

2.1. Тенденції соціально-економічного розвитку регіону та їх вплив на рівень регіональної конкурентоспроможності

Конкурентоспроможність регіону обумовлена якістю управління процесами, що відбуваються у економічній сфері та соціальній площині. Основним індикатором, що характеризує тенденції економічного розвитку, є валовий регіональний продукт (ВРП), динаміка якого по регіонах України запропонована у Додатку А. Для порівняння динамічного ряду Закарпатської області проведена оцінка поведінки показника ВВП України за аналогічний період. Як випливає з Додатку А, валовий ВВП України у фактичних цінах на початку аналізованого періоду, у 2003 році, становив 244497 млн грн, а на кінець аналізованого періоду, у 2013 році, становив 1454931 млн грн. Майже протягом всього аналізованого періоду коефіцієнт зростання цього показника більше одиниці за винятком кількох років. У 2009 році відносно попереднього року він становив 96,3%, тобто показник ВВП України зменшувався на 3,7%. Це пов'язано із світовою кризою 2008 – 2009 років. У 2013 році відносно попереднього 2012 року темп зростання ВВП України зменшився та становив 99,7%, що говорить про зниження на 0,3% відносно попереднього року. Дана тенденція є результатом кризи 2008-2009 року.

ВРП Закарпатської області у фактичних цінах зростав протягом всього аналізованого періоду за винятком 2009 та 2013 років. У 2003 році цей показник становив 4016 млн грн, а у 2013 році – 21400 млн грн. Тобто за даний період ВРП Закарпатської області у фактичних цінах зріс на 17384 млн грн. Також з матеріалів, що викладені в Додатку А, видно, що темпи зростання ВРП Закарпатської області у фактичних цінах протягом останніх років трохи знизились. Динаміка темпів зростання ВВП України та ВРП Закарпатської області запропонована на рис. 2.1.

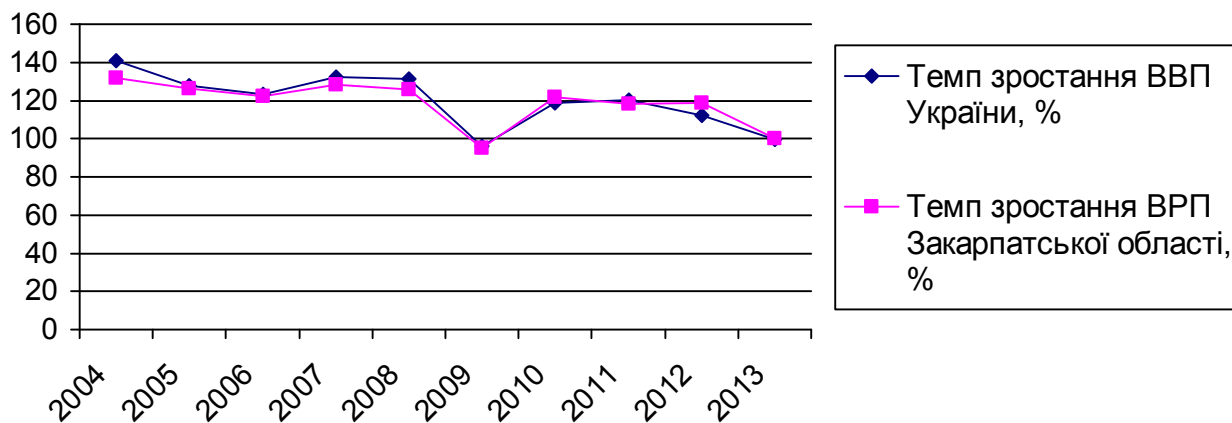

Рис. 2.1. Динаміка темпів зростання ВВП України та ВРП Закарпатської області у 2004 – 2013 роках, % [115; 139; 154, с. 13; 157, с. 12]

При тому, що абсолютні показники визначають загальну тенденцію, якість змін відображається за допомоги відносних даних, серед яких провідну роль відіграє ВВП або ВРП на одну особу. Дані Додатку А свідчать про наступне. ВВП України у розрахунку на одну особу у фактичних цінах на початок аналізованого періоду у 2003 році становив 5114 грн, а на кінець аналізованого періоду у 2013 році – 32028,5 грн. Зниження показника темпу зростання спостерігався лише у 2009 році відносно 2008 року. Протягом інших років цей показник зростає. Так, у 2013 році відносно 2012 року темп зростання ВВП України у розрахунку на одну особу становив 100,1%.

ВРП Закарпатської області у розрахунку на одну особу у 2003 році становив 3207 грн, а на кінець аналізованого періоду у 2013 році – 17044 грн. У порівнянні з показником по Україні це свідчить про низький рівень використання потенціалу розвитку Закарпаття. Темп зростання у 2004 році відносно 2003 року становив 132,1%, а у подальшому знизився. У 2013 році відносно 2012 року темп зростання ВРП Закарпатської області у розрахунку на одну особу становив 99,7%. У 2009 році у зв'язку із світовою фінансово-економічною кризою темп зростання впав до рівня нижче 95%. Порівняння темпів зростання ВВП України у розрахунку на одну особу та ВРП Закарпатської області у розрахунку на одну особу наведено на рис. 2.2.

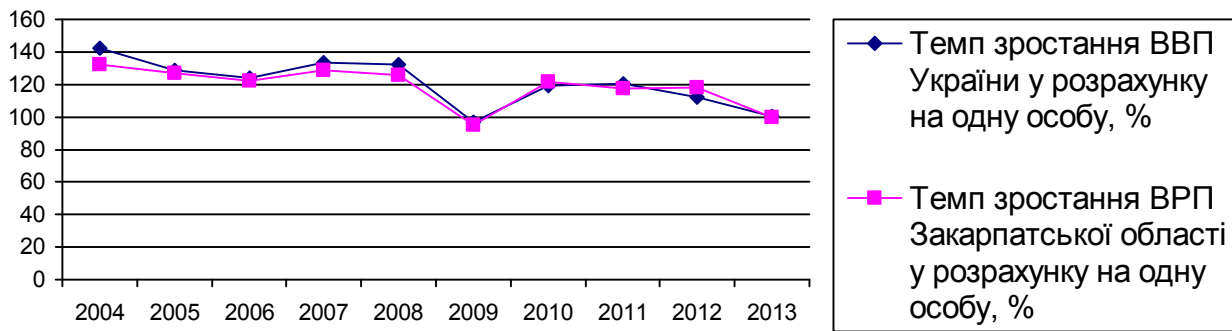

Рис. 2.2. Динаміка темпів зростання ВВП України у розрахунку на одну особу населення та ВВП Закарпатської області у розрахунку на одну особу у 2004 – 2013 роках, % [139; 154, с. 13 – 14; 156, с. 49; 157, с. 12 – 13]

Значно менші темпи зростання фізичного обсягу валового регіонального продукту в цілому по регіонах України та в розрахунку на одну особу відмічені за період, який проаналізовано. Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту в цілому та на одну особу показані в Додатку Б.

Якість стратегічного управління розвитком регіону, а, відповідно, і його конкурентоспроможність оцінюються через економічну ефективність діяльності регіональної системи, що визначається за допомоги показника частки ВВП регіону у ВВП країни. Дані, що викладені в Додатку В, надають можливість оцінити структуру ВВП України в залежності від внеску кожного регіону.

Найвищий рівень валового внутрішнього продукту у 2003 році спостерігався у Києві – 43920 млн грн, це становило 17,96% від ВВП України у 2003 році. На другому місці знаходиться Донецька область – 30316 млн грн, це 12,40% від ВВП України. Найнижчий рівень ВВП у 2003 році спостерігався у м. Севастополь – 1724 млн грн, це лише 0,71% від ВВП України. ВВП Закарпатської області у 2003 році становив 4016 млн грн, це 1,64% від ВВП України.

Порівняння з аналогічними даними 2012 року свідчить про погіршення позиції Закарпаття відносно 2003 року. Так, у 2012 році найвищий рівень валового внутрішнього продукту спостерігався також у Києві – 275685 млн грн, що становило 18,89% від ВВП України у 2012 році. На другому місці була Донецька область – 170775 млн грн, це 11,70% від ВВП України.

ВВП Закарпатської області у 2012 році становив 21404 млн грн, що формує 1,47% від ВВП України, тобто частка вкладу області у результати діяльності країни зменшилася.

Зміна частки показника валового внутрішнього продукту у Києві за аналізовані періоди становило 0,93%, мала позитивну динаміку. Зміна частки у Закарпатській області становила -0,18%.

Найвище зростання частки у обсязі ВВП спостерігалось у Київській області (1,45%), а найбільше зниження частки – в Одеській області (-0,79%).

Причиною зниження частки Закарпаття у ВВП України пояснюється слабкою інноваційною активністю, великим обсягом міграції та відсутністю реального стратегічного управління розвитком області.

Наступним показником, який характеризує розвиток регіону, є валова додана вартість (ВДВ) на одну особу. Аналіз цього показника проведено по Закарпатській області у співставленні з областями, що входять до Карпатського економічного району. Дані для аналізу запропоновані в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Валова додана вартість на одну особу по Карпатському економічному району у 2005, 2010 – 2012 роках (у фактичних цінах), грн [160, с. 30]

	2005	2010	Темп зростання до 2005 року, %	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %
Усього по регіонах України	8407	21800	259,3	25499	117,0	27683	108,6
Закарпатська	4984	11667	234,1	13436	115,2	15410	114,7
Івано-Франківська	6170	13421	217,5	16886	125,8	19582	116,0
Львівська	6029	15219	252,4	18527	121,7	21363	115,3
Чернівецька	4391	10639	242,3	12626	118,7	13298	105,3

Дані таблиці 2.1 свідчать про таке. Валова додана вартість на одну особу в середньому по регіонах України становила 8407 грн у 2005 році. Потім стрімко

зросла у 2010 році і продовжувала поступово зростати, а у 2012 році становила 27683 грн. Темп зростання цього показника у 2012 році відносно 2011 року становив 108,6%. Найвищий темп зростання (259,3%) спостерігався у 2010 році відносно 2005 року.

Валова додана вартість на одну особу в Закарпатській області у 2005 році становила 4984 грн, а у 2012 році – 15410 грн. Зростання спостерігається протягом всього аналізованого періоду. Темп зростання цього показника у 2012 році відносно 2011 року становив 114,7%. Найвищий темп зростання спостерігався у 2010 році відносно 2005 року – 234,1%.

Валова додана вартість на одну особу в Івано-Франківській області у 2005 році становила 6170 грн, а у 2012 році – 19582 грн. Зростання цього показника в Івано-Франківській області спостерігається протягом всього аналізованого періоду. Темп його зростання у 2012 році відносно 2011 року становив 116,0%. Найвищий темп зростання спостерігався у 2010 році відносно 2005 року – 217,5%.

Валова додана вартість на одну особу у Львівській області у 2005 році становила 6029 грн, а у 2012 році – 21363 грн. Зростання цього показника у Львівській області спостерігається також протягом всього аналізованого періоду. Темп його зростання у 2012 році відносно 2011 року становив 115,3%. Найвищий темп зростання спостерігався у 2010 році відносно 2005 року – 252,4%.

Валова додана вартість на одну особу в Чернівецькій області у 2005 році становила 4391 грн, а у 2012 році – 13298 грн. Зростання цього показника у Чернівецькій області спостерігається також протягом всього аналізованого періоду. Темп його зростання у 2012 році відносно 2011 року становив 105,3%. Найвищий темп зростання спостерігався у 2010 році відносно 2005 року – 242,3%.

У розрізі видів економічної діяльності стан економіки Закарпаття можливо проаналізувати за даними, що наведені в Додатку Г.

Валова додана вартість Закарпатської області у 2005 році становила 6215 млн грн, а у 2012 році – 19303 млн грн. Темп зростання цього показника у 2012

році відносно 2005 року становив 310,6%. Валова додана вартість у сільському, лісовому та рибному господарствах досягла у 2005 році 1090 млн грн, а у 2012 році – 2746 млн грн. Темп зростання цього показника у 2012 році відносно 2005 року становив 251,9%. Валова додана вартість у галузі добувної промисловості і розробленні кар'єрів у 2005 році становила 34 млн грн, а у 2012 році – 75 млн грн. Темп зростання цього показника у 2012 році відносно 2005 року дорівнював 220,6%. Валова додана вартість у галузі переробної промисловості у 2005 році зайняла рівень 1066 млн грн, а у 2012 році – 3507 млн грн. Темп зростання цього показника у 2012 році відносно 2005 року становив 329,0%. Валова додана вартість у галузі будівництва у 2005 році становила 297 млн грн, а у 2012 році – 488 млн грн. Темп зростання цього показника у 2012 році відносно 2005 року дорівнював 164,3%. Валова додана вартість у галузі транспорту, складському господарстві, поштової та кур'єрської діяльності у 2005 році становила 773 млн грн, а у 2012 році – 1499 млн грн. Темп зростання цього показника у 2012 році відносно 2005 року дорівнював 193,9%. Валова додана вартість у галузі освіти у 2005 році становила 460 млн грн, а у 2012 році – 1727 млн грн. Темп зростання цього показника у 2012 році відносно 2005 року дорівнював 375,4%. Валова додана вартість у всіх інших сферах послуг у 2005 році становила 2495 млн грн, а у 2012 році – 9261 млн грн. Темп зростання цього показника у 2012 році відносно 2005 року був на рівні 371,2%.

Змінилася структура валової доданої вартості Закарпатської області за видами економічної діяльності внаслідок зміни фізичного індексу зростання ВДВ (Додаток Г). Так, індекс фізичного обсягу у 2012 році по Закарпатській області відносно попереднього року становив 103,2%, що значно вище, ніж у 2005 році. Також важливим є те, що індекс фізичного обсягу добувної промисловості у 2005 році був 88,5%, а у 2012 році – 73,7%, при тому що індекс фізичного обсягу переробної промисловості у 2005 році дорівнював 105,6%, а у 2012 – 103,2%. Тобто більш вагому роль починає відігравати саме переробна промисловість, у той час як значення добувної знижується.

Також позитивним є зростання індексу фізичного обсягу будівництва. Так, у 2005 році цей показник становив 64,4%, а у 2012 – 76,5%. Також зріс індекс фізичного обсягу такої галузі, як освіта. У 2005 році він становив 102,0%, а у 2012 – 106,2%. Спостерігається зміна питомої ваги галузей, так, знизилася питома вага добувної промисловості – у 2005 році вона становила 0,5% до підсумку, а у 2012 році – 0,4% до підсумку. При цьому зростає питома вага переробної промисловості з 17,2% до підсумку у 2005 році до 18,2% у 2012 році. Це засвідчує поступовий перехід від сировинної економіки області до переробної. Важливим є зростання питомої ваги освіти, цей показник становив 7,4% у 2005 році, та 9,0% у 2012 році, що свідчить про зростання значення освіти для економіки області.

Особливого значення набуває розвиток підприємництва та бізнесу в регіоні як фактора економічного зростання. Абсолютні дані та темпи зростання ділової активності в Закарпатті експоновані в Додатку Д.

Як свідчить інформація, викладена у Додатку Д, у 2010 році було зареєстровано 5793 підприємства, протягом наступних двох років їх кількість зменшилася, а в 2013 році значно зросла і становила вже 6024 підприємства. Темп зростання у 2013 році відносно 2012 року становив 107,1%. З них великих підприємств на початку аналізованого періоду було 6, потім їх кількість трохи зросла, а у 2013 році знову знизилась до 6 одиниць. Темп зростання у 2013 році відносно 2012 року становив 85,7%. Кількість середніх підприємств з 2010 по 2013 рік зменшувалась. Так, у 2010 році їх кількість становила 334 одиниці, а у 2013 році – 277 одиниць. Темп зростання у 2013 році відносно 2012 року дорівнював 93,0%. Малих підприємств у 2010 році було 5453 одиниці, а у 2013 році – 5741 одиниця. Як видно з таблиці, представленої у Додатку Д, у 2011 – 2012 рр. спостерігається незначне зниження їхньої кількості. Темп зростання у 2013 році відносно 2012 року становив 107,9%. Мікропідприємства (їхня кількість входить до складу малих підприємств) у 2010 році були зареєстровані у кількості 4564 одиниць, а у 2013 році – 4969 одиниць. Темп зростання у 2013 році відносно 2012 року дорівнював 110,5%.

Як впливає з Додатку Е, обсяг реалізованої продукції протягом всього аналізованого періоду зростає. Так, у 2010 році цей показник становив 20237,4 млн грн, а у 2013 році – 30026,3 млн грн. Тобто за чотири роки він зріс майже на 10000 млн грн. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього, 2012 року, становив 109,1%.

Обсяг реалізованої продукції, що припадає на великі підприємства, у 2010 році сягнув 5387,9 млн грн, на кінець звітного періоду він становив 5734,1 млн грн – тобто зріс порівняно з 2010 роком, але знизився порівняно з 2011 – 2012 рр. Так, темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього 2012 року становив 74,6%. Обсяг реалізованої продукції середніх підприємств у 2010 році становив 10385,6 млн грн. На відміну від обсягу реалізованої продукції великих підприємств, цей показник зростає протягом всіх чотирьох проаналізованих років. У 2013 році його значення становило 18941,2 млн грн. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього 2012 року дорівнював 131,7%. Обсяг реалізованої продукції малих підприємств у 2010 році становив 4463,9 млн грн, і за чотири роки він зріс на 887,1 млн грн, і у 2013 році становив 5351,0 млн грн. Але у 2013 році порівняно з 2012 роком спостерігалось падіння, темп зростання становив 97,9%. Обсяг реалізованої продукції мікропідприємств Закарпатської області (у складі обсягу реалізованої продукції малих підприємств) у 2010 році становив 1463,1 млн грн. А у 2013 році – 1792,1 млн грн. 2013 рік порівняно з 2012 роком відзначився невеликим спадом цього показника. Так, темп його зростання становив 99,4%.

Важливим показником активності бізнесу регіону як індикатора його розвитку виступає кількість суб'єктів господарської діяльності. Кількість підприємств Закарпатської області та обсяг реалізованої ними продукції у 2013 році відображені на рис. 2.3.

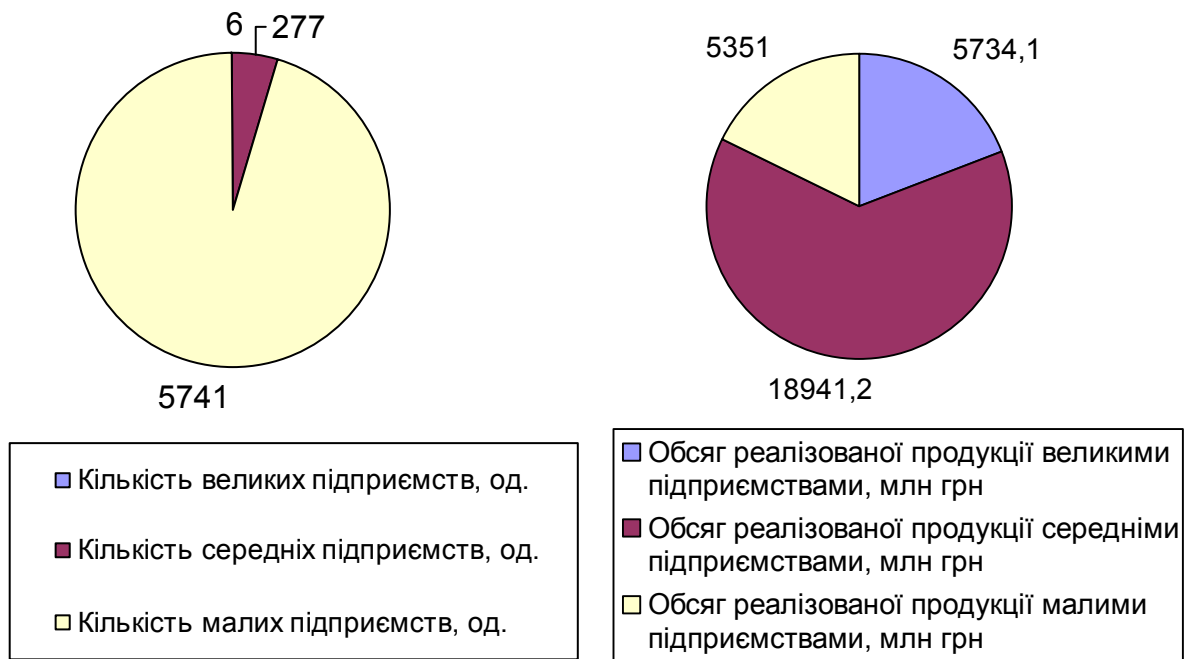

Рис. 2.3. Кількість підприємств Закарпатської області та обсяги реалізованої ними продукції у 2013 році [160, с. 267 – 268]

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про необхідність посилення уваги в процесі стратегічного управління конкурентоспроможністю до середнього та малого бізнесу в Закарпатті, якій є недостатньо ефективним у порівнянні з великими підприємствами.

Конкурентоспроможність регіону визначається якістю товарів та послуг, вироблених на його території та реалізованих за кордоном. Імпорт свідчить про відкритість або закритість національної та регіональної економічних систем. Тому вважаємо доцільним при аналізі конкурентоспроможності Закарпатської області дослідити стан та тенденції зовнішньоекономічної діяльності підприємств області. Обсяг імпорту в Україну та її регіони у 2003 та 2013 роках відображений в таблиці 2.2. Як видно з таблиці 2.2, загальний обсяг імпорту товарів в Україну у 2003 році становив 23020,1 млн дол. США, а у 2013 році – 76986,8 млн дол. США. Найбільш високий рівень імпорту товарів у 2003 році спостерігався у м. Києві – 5017,6 млн дол. США, це становило 21,80% від загального обсягу імпорту. Низький обсяг спостерігався у Кіровоградській області, у 2003 році він становив 50,3 млн дол. США, це 0,22% від загального обсягу імпорту України. В

Закарпатській області цей показник у 2003 році дорівнював 453,3 млн дол. США, що становило 1,97 % від загального обсягу імпорту товарів в Україну.

Таблиця 2.2

Загальний обсяг імпорту товарів в Україну по регіонам у 2003, 2013 роках [154, с. 437; 157, с. 410]

Області	2003		2013		Зміна частки
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	
Україна	23020,1	100	76986,8	100	x
Автономна Республіка Крим області	154,0	0,67	1045,3	1,36	0,69
Вінницька	196,3	0,85	496,2	0,64	-0,21
Волинська	181,3	0,79	1089,0	1,41	0,63
Дніпропетровська	1777,3	7,72	5357,3	6,96	-0,76
Донецька	1418,4	6,16	4054,6	5,27	-0,89
Житомирська	187,2	0,81	384,2	0,50	-0,31
Закарпатська	453,3	1,97	2062,5	2,68	0,71
Запорізька	884,3	3,84	1760,0	2,29	-1,56
Івано-Франківська	365,5	1,59	578,3	0,75	-0,84
Київська	703,0	3,05	4736,2	6,15	3,10
Кіровоградська	50,3	0,22	242,9	0,32	0,10
Луганська	271,6	1,18	1849,9	2,40	1,22
Львівська	700,6	3,04	2655,9	3,45	0,41
Миколаївська	267,0	1,16	928,9	1,21	0,05
Одеська	996,5	4,33	3438,7	4,47	0,14
Полтавська	286,4	1,24	1111,6	1,44	0,20
Рівненська	187,6	0,81	328,1	0,43	-0,39
Сумська	151,2	0,66	645,6	0,84	0,18
Тернопільська	68,9	0,30	349,7	0,45	0,15
Харківська	820,4	3,56	2280,0	2,96	-0,60
Херсонська	85,3	0,37	274,6	0,36	-0,01
Хмельницька	136,9	0,59	484,3	0,63	0,03
Черкаська	199,1	0,86	497,2	0,65	-0,22
Чернівецька	73,3	0,32	158,1	0,21	-0,11
Чернігівська	199,3	0,87	586,0	0,76	-0,10
міста					
Київ	5017,6	21,80	26677,5	34,65	12,86
Севастополь	39,9	0,17	106,9	0,14	-0,03

Найбільш високий рівень імпорту товарів у 2013 році спостерігався у Києві – 26677,5 млн дол. США, це дорівнювало 34,65% від загального обсягу імпорту товарів в Україну. Найнижчий рівень цього показника у 2013 році спостерігався у

Севастополі – 106,9 млн дол. США, це лише 0,14% від загального обсягу імпорту України. Також низький обсяг спостерігався у Чернівецькій області у 2013 році, він становив 158,1 млн дол. США, це 0,21% від загального обсягу імпорту України. У 2013 році імпорт товарів у Закарпатську область становив 2062,5 млн дол. США, що дорівнювало 2,68% від загального обсягу імпорту товарів в Україну. Частка цього показника змінилася у Києві на 12,86% і мала позитивну динаміку. Це є найвищий показник зростання частки серед усіх регіонів України за аналізований період. Найбільше зниження частки імпорту товарів спостерігалося у Запорізькій області (-1,56%). Співвідношення регіонів у імпорті товарів у 2013 році запропоновано на рис. 2.4. У зв'язку з тим, що обсяг імпорту у м. Київ значно більший, ніж в інших регіонах України, для презентабельності діаграми цей регіон не включено в експозицію.

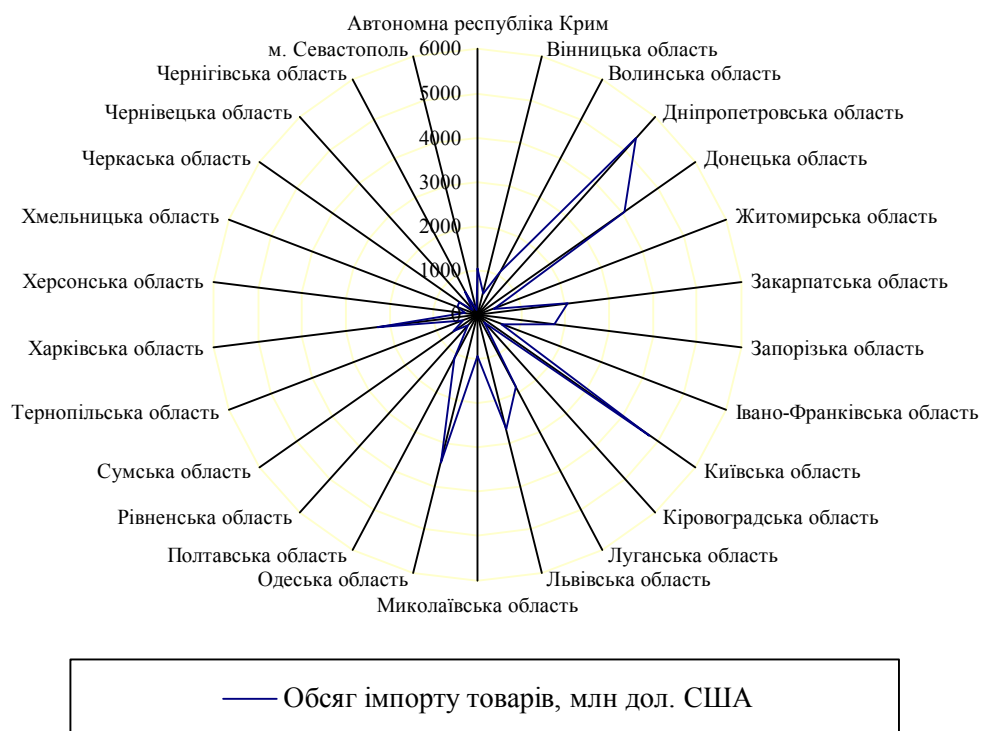

Рис. 2.4. Обсяг імпорту товарів в регіони України у 2013 році, млн дол. США [157, с. 410]

Експорт характеризує рівень якості продукції регіональних підприємств, їх здатність працювати на конкурентних зовнішніх ринках, вміння проводити відповідну маркетингову та цінову політику. На обсяг експорту також впливає

регіональне середовище, яке може стимулювати чи гальмувати ділову активність та експортну орієнтацію підприємств. Інформація про обсяги експорту товарів з України та її регіонів наведена в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Загальний обсяг експорту товарів із України по регіонам у 2003, 2013 роках [154, с. 436; 157, с. 409]

Області	2003		2013		Зміна частки
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	
Україна	23066,8	100	63320,7	100	x
Автономна Республіка Крим області	317,1	1,37	914,9	1,44	0,07
Вінницька	333,5	1,45	679,3	1,07	-0,37
Волинська	204,8	0,89	628,8	0,99	0,11
Дніпропетровська	3588,9	15,56	9794,9	15,47	-0,09
Донецька	4960,3	21,50	12408,6	19,60	-1,91
Житомирська	219,1	0,95	606,1	0,96	0,01
Закарпатська	414,6	1,80	1300,0	2,05	0,26
Запорізька	1719,6	7,45	3678,5	5,81	-1,65
Івано-Франківська	680,7	2,95	471,7	0,74	-2,21
Київська	345,2	1,50	1973,7	3,12	1,62
Кіровоградська	100,0	0,43	857,2	1,35	0,92
Луганська	1351,5	5,86	3543,6	5,60	-0,26
Львівська	495,6	2,15	1290,9	2,04	-0,11
Миколаївська	544,0	2,36	2174,1	3,43	1,08
Одеська	1048,0	4,54	1628,4	2,57	-1,97
Полтавська	1022,9	4,43	2654,6	4,19	-0,24
Рівненська	158,0	0,68	482,6	0,76	0,08
Сумська	352,1	1,53	924,6	1,46	-0,07
Тернопільська	79,8	0,35	365,1	0,58	0,23
Харківська	563,3	2,44	1987,3	3,14	0,70
Херсонська	145,3	0,63	369,1	0,58	-0,05
Хмельницька	157,8	0,68	489,0	0,77	0,09
Черкаська	291,1	1,26	770,7	1,22	-0,04
Чернівецька	72,2	0,31	125,3	0,20	-0,12
Чернігівська	243,2	1,05	555,1	0,88	-0,18
міста					
Київ	2846,3	12,34	12336,8	19,48	7,14
Севастополь	52,7	0,23	99,8	0,16	-0,07

Як видно з таблиці 2.3, загальний обсяг експорту товарів із України у 2003 році становив 23066,8 млн дол. США, а у 2013 році – 63320,7 млн дол. США.

Фактично обсяг експорту збільшився у три рази. Це свідчить про покращення позиції України на світових ринках, що є результатом активності регіональних економік.

Збільшення експорту регіонів характеризує покращення управлінських бізнес та регіональних компетенцій, які дозволяють виходити на зовнішні ринки.

Найбільш високий рівень експорту товарів у 2003 році спостерігався у Донецькій області – 4960,3 млн дол. США, це дорівнювало 21,50% від загального обсягу експорту України. Найнижчий рівень цього показника у 2003 році спостерігався у м. Севастополь – 52,7 млн дол. США, це лише 0,23% від загального обсягу експорту України.

В Закарпатській області цей показник у 2003 році становив 414,6 млн дол. США, що дорівнювало 1,80 % від загального обсягу експорту товарів в Україну.

Найбільш високий рівень експорту товарів у 2013 році спостерігався, як і у 2003 році – в Донецькій області – 12408,6 млн дол. США, це становило 19,60% від загального обсягу експорту товарів із України. Але також значно зріс обсяг експорту товарів у м. Київ і сягнув 12336,8 млн дол. США, це становило 19,48% від загального обсягу експорту товарів із України.

У 2013 році експорт товарів із Закарпатської області становив 1300,0 млн дол. США, що дорівнювало 2,05% від загального обсягу експорту товарів із України.

Частка цього показника змінилася у Києві на 7,14% і мала позитивну динаміку. Це є найвищий показник зростання частки з усіх регіонів України за аналізований період.

Зміна частки у Закарпатській області становила 0,26%. Найбільше зниження частки експорту товарів спостерігалось у Івано-Франківській області і дорівнювало -2,21%.

Співставлення показників експорту товарів регіонами України у 2013 році запропоновано на рис. 2.5.

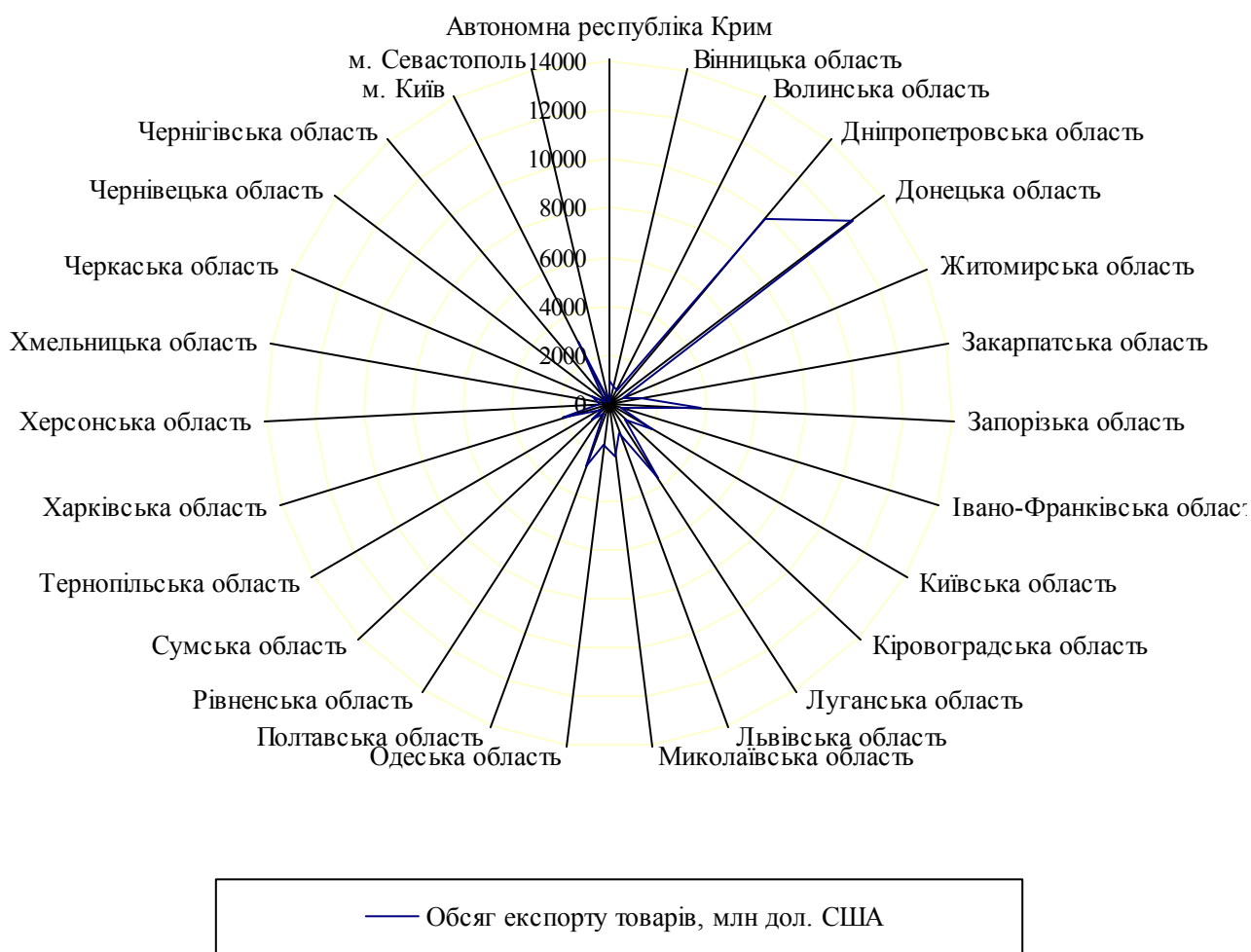

Рис. 2.5. Обсяг експорту Україною та її регіонами у 2013 році, млн дол. США [157, с. 409]

Важливим прийомом визначення конкурентоспроможності регіональних підприємств на закордонних ринках є співставлення частки ВРП області у складі ВВП країни та частки обсягу експорту регіону у загальному обсязі реалізованої Україною за кордоном продукції. Дане співставлення дозволяє оцінити якість продукції регіону: якщо показник експорту більше, це означає більш високу конкурентоспроможність продукції, яку приймає міжнародний ринок.

Дані для співставлення частки експорту та імпорту Закарпаття та України у ВРП наведені в таблиці 2.4.

Показники, які характеризують конкурентоспроможність продукції підприємств Закарпатської області [115; 139; 154, с. 436; 155, с. 108; 156, с. 49; 157, с. 409]

Показник	2003	2013	Абсолютне відхилення
ВРП Закарпатської області, у фактичних цінах, млн грн	4016	21400	17384
ВРП України, у фактичних цінах, млн грн	244497	1454931	1210434
Частка ВРП Закарпатської області у ВРП України, %	1,64	1,47	-0,17
Обсяг експорту товарів із Закарпатської області, млн дол. США	414,6	1300,0	885,4
Обсяг експорту товарів із України, млн дол. США	23066,8	63320,7	40253,9
Частка експорту товарів із Закарпатської області у загальному обсязі експорту товарів із України, %	1,80	2,05	0,25
Частка експорту товарів із Закарпатської області у ВРП Закарпатської області%	10,30	6,1	-4,2
Обсяг експорту товарів із України в розрахунку на одну особу населення, дол. США	484,4	1390,1	905,7
Обсяг експорту товарів із Закарпатської області в розрахунку на одну особу населення, дол. США	331,4	1036,4	705,0

Як видно з таблиці 2.4, частка валового регіонального продукту Закарпатської області у валовому регіональному продукті України становила 1,64% у 2003 році, а у 2013 році – 1,47%. Частка експорту товарів із Закарпатської області у загальному обсязі експорту товарів із України у 2003 році становила 1,80 %, а у 2013 сягнула 2,05%. Абсолютне відхилення було позитивним і дорівнювало 0,25%. Дане співставлення свідчить про високі можливості Закарпаття у міжнародному поділі праці. В свою чергу участь регіону у міжнародних відносинах дозволяє не лише реалізувати внутрішні конкурентні переваги, але й вивчити досвід управління на міжнародних ринках, що суттєво підвищує рівень конкурентоспроможності регіону. Частка експорту товарів із Закарпатської області у валовому регіональному продукті Закарпатської області становила 10,30% у 2003 році та 6,1% у 2013 році. Обсяг експорту товарів із України в розрахунку на одну особу населення у 2003 році становив 484,4 дол.

США, а у 2013 році – 1390,1 дол. США. Абсолютне відхилення цього показника дорівнювала 905,7 дол. США. Обсяг експорту товарів із Закарпатської області в розрахунку на одну особу населення у 2003 році становив 331,4 дол. США, а у 2013 році – 1036,4 дол. США. Абсолютне відхилення цього показника дорівнювало 705,0 дол. США. Аналіз запропонованих показників дозволяє стверджувати, що Закарпаття не використало всі можливості експортної активності та підвищення конкурентоспроможності.

В умовах переходу до постіндустріального етапу розвитку Закарпатська область нарощує зовнішньоекономічну діяльність у сфері торгівлі послугами більш високими темпами, ніж товарами, що однозначно є позитивним фактором. Дані для аналізу продемонстровані в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Основні показники зовнішньої торгівлі Закарпатської області товарами та послугами у 2010 – 2013 роках, тис. дол. США [160, с. 205]

	2010	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	Темп зростання до попереднього року, %
Зовнішня торгівля товарами, тис. дол. США							
експорт	1156645	1397589	120,8	1385087	99,1	1299966	93,9
імпорт	1348604	1997932	148,1	2009085	100,6	2062493	102,7
сальдо	-191959	-600343	312,7	-623998	103,9	-762527	122,2
коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,86	0,70	81,4	0,69	98,6	0,63	91,3
Зовнішня торгівля послугами, тис. дол. США							
експорт	48967	67937	138,7	65494	96,4	292412	446,5
імпорт	39460	45752	115,9	39410	86,1	48413	122,8
сальдо	9507	22185	233,4	26084	117,6	243999	935,4
коефіцієнт покриття експортом імпорту	1,24	1,48	119,4	1,66	112,2	6,04	363,9

Як свідчать дані таблиці 2.5, експорт товарів із Закарпатської області у 2010 році становив 1156645 тис. дол. США. На кінець аналізованого періоду, у 2013

році порівняно із 2010 роком цей показник зріс і становив 1299966 тис. дол. США. Але відносно попереднього 2012 року зменшився. Темп його зростання у 2013 році відносно 2012 року дорівнював 93,9%. Найвищий темп зростання протягом аналізованого періоду спостерігався у 2011 році відносно 2010 року і становив 120,8%. Імпорт товарів у Закарпатську область у 2010 році становив 1348604 тис. дол. США. На кінець аналізованого періоду, у 2013 році порівняно із 2010 роком цей показник зріс і становив 2062493 тис. дол. США. Відносно попереднього 2012 року темп зростання цього показника становив 102,7%. Найвищий темп зростання протягом аналізованого періоду спостерігався у 2011 році відносно 2010 року і становив 148,1%. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами у 2010 році становило -191959 тис. дол. США, а у 2013 році -762527 тис. дол. США. Протягом всього аналізованого періоду спостерігається від'ємне сальдо, і воно поступово зростає. Найвищий темп зростання від'ємного сальдо спостерігався у 2011 році відносно попереднього 2010 року – 312,7%. Коефіцієнт покриття експортом імпорту товарів у 2010 році становив 0,86. У цілому, протягом аналізованого періоду він зменшувався і у 2013 році цей показник становив 0,63. Темп зростання в 2013 році відносно 2012 року дорівнював 91,3%, а у 2011 році відносно 2010 року – 81,4%.

Експорт послуг із Закарпатської області у 2010 році становив 48967 тис. дол. США. На кінець аналізованого періоду, у 2013 році порівняно із 2010 роком цей показник зріс і становив 292412 тис. дол. США. Відносно попереднього, 2012 року, цей показник збільшився і темп його зростання сягнув 446,5%. Це найвищий темп зростання протягом аналізованого періоду. Імпорт послуг в Закарпатську область у 2010 році становив 39460 тис. дол. США. На кінець аналізованого періоду, у 2013 році порівняно із 2010 роком, цей показник зріс і становив 48413 тис. дол. США. Відносно попереднього, 2012 року, темп зростання цього показника у 2013 році становив 122,8%, це найвищий темп зростання протягом аналізованого періоду. Сальдо зовнішньої торгівлі послугами у 2010 році склало 9507 тис. дол. США, а у 2013 році – 243999 тис. дол. США. Протягом всього аналізованого періоду спостерігається позитивне сальдо, і воно

поступово зростає. Найвищий темп зростання позитивного сальдо спостерігався у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 935,4%. Коефіцієнт покриття експортом імпорту послуг у 2010 році становив 1,24, а у 2013 році – 6,04. У цілому, протягом аналізованого періоду цей показник поступово збільшувався, а у 2013 році мав різкий стрибок. Темп його зростання у 2013 році відносно попереднього, 2012 року, становив 363,9% – це найвищий темп зростання цього показника протягом аналізованого періоду. Наведені дані свідчать про недостатню увагу керівництва регіоном до нарощування потенціалу експортно-імпортних операцій у сфері послуг, що є вкрай негативним явищем в умовах переходу на постіндустріальну економіку і є свідком загрози зниження конкурентоспроможності регіону у майбутньому.

Наведений вище аналіз процесів, що відбувалися в Закарпатті, у порівнянні з Україною, доповнено дослідженням місця Закарпатської області з позиції глобальної конкурентоспроможності. Індекс глобальної конкурентоспроможності складається з 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність регіонів, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку [9]. Сукупність змінних на дві третини складається з результатів глобального опитування керівників компаній (щоб охопити широке коло факторів, що впливають на бізнес-клімат в досліджуваних країнах), а на одну третину – із загальнодоступних джерел (статистичні дані та результати досліджень, здійснюваних на регулярній основі міжнародними організаціями) [9]. Всі змінні об'єднані в 12 контрольних показників: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність компаній, інноваційний потенціал [5]. Індекс та рейтинг окремих регіонів України, за даними яких проводилося дослідження, висвітлені в таблиці 2.6. Як видно з таблиці 2.6, середній індекс конкурентоспроможності по Україні становив у 2008 році 4,07, а у 2013 році – 4,01. У Закарпатській області цей показник становив у 2008 році – 4,22, а у 2013 році зменшився на 0,26, і

становив 3,96. Таким чином, Закарпатська область втратила свої позиції. Її рейтинг знизився з третього місця у 2008 році до 14 – у 2013 році.

Таблиця 2.6

**Індекс конкурентоспроможності регіонів України
у 2008 та 2013 році [44; 45]**

	2008	Рейтинг	2013	Рейтинг
Україна (в середньому за регіонами)	4,07	6	4,01	10
Автономна Республіка Крим	3,99	8	4,00	11
Вінницька	3,98	9	3,97	13
Волинська	-	-	3,97	13
Дніпропетровська	4,24	2	4,15	5
Донецька	4,07	6	4,17	4
Закарпатська	4,22	3	3,96	14
Запорізька	-	-	4,03	8
Івано-Франківська	-	-	3,98	12
Київська	-	-	4,06	7
Львівська	4,14	4	4,07	6
Одеська	-	-	4,18	3
Полтавська	4,02	7	4,02	9
Рівненська	-	-	4,00	11
Сумська	4,07	6	3,98	12
Харківська	-	-	4,25	2
Херсонська	3,90	10	-	-
Хмельницька	4,10	5	3,98	12
Черкаська	3,85	11	-	-
Київ	4,25	1	4,40	1
Севастополь	-	-	4,01	10

Найбільший розмір індексу конкурентоспроможності у 2008 році спостерігався у м. Київ – 4,25, так само і у 2013 році Київ не втратив своїх лідируючих позицій. У 2013 році цей показник становив у м. Київ 4,40. Як видно з рис. 2.6, індекс глобальної конкурентоспроможності Закарпатської області у 2008 році становив 4,22, це найвищий розмір цього показника за аналізований

період. У наступному 2009 році цей показник впав до найнижчого значення – 3,45, а у 2010 році знову зріс до 4,09. І протягом наступних трьох років вище позначки 4,0 не піднімався. Так, у 2013 році індекс глобальної конкурентоспроможності Закарпатської області становив 3,96.

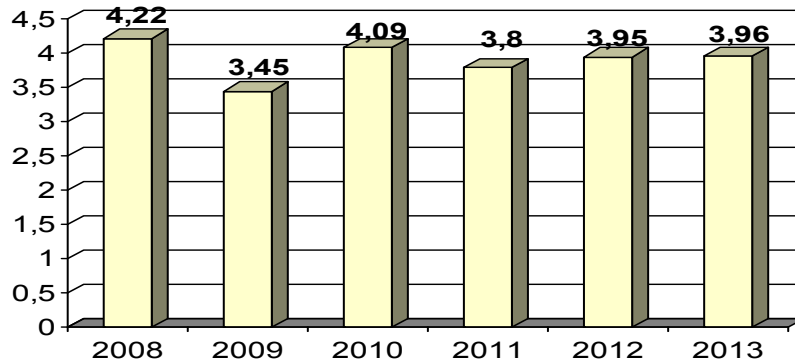

Рис. 2.6. Індекс глобальної конкурентоспроможності Закарпатської області у 2008 – 2013 роках [42; 43; 44; 45; 46; 47]

Динаміка індексу глобальної конкурентоспроможності показує нестабільність позиції Закарпаття відносно інших регіонів. Найбільш проблемними у 2009 році були інфраструктурна складова, інноваційна складова, вища освіта й професійна підготовка, ефективність ринку праці, рівень розвитку бізнесу, технологічна готовність підприємств області та ін. У 2013 році відбувається покращення показників, що характеризують рівень конкурентоспроможності Закарпаття, але від залишається нижче, ніж в середньому по Україні. Причинами вважаємо відсутність уваги до стратегічного управління регіоном.

У 2013 році істотно змінилася п'ятірка лідерів національного рейтингу конкурентоспроможності. Так, лідерські позиції втратила Київська область, вже не присутня в першій п'ятірці рейтингу.

2.2. Інноваційний потенціал регіональної конкурентоспроможності Закарпатської області та рівень його використання

В умовах переходу України до інформаційної економіки та побудови знанієвого суспільства набуває потужності інноваційний потенціал,

перетворюючись на визначальний фактор створення системних конкурентних переваг. Системність конкурентних переваг, що утворюються внаслідок реалізації інноваційного потенціалу регіону, проявляється в наступному.

По-перше, внаслідок інноваційної діяльності можуть бути створені нові товари, а відповідно сформовані нові товарні ринки.

По-друге, розширення виробничої сфери за рахунок нових видів продукції забезпечує формування робочих місць, тобто сприяє зростанню трудового потенціалу регіону.

По-третє, нова продукція вимагає нових технологій, а це викликає необхідність підготовки фахівців з принципово новими компетенціями, що сприяє розвитку освіти та підвищенню якісного стану людського потенціалу.

По-четверте, нові технології мають більш високу продуктивність, що викликає зростання ефективності праці та економію часу, що приводить до зменшення витрат на одиницю продукції, збільшення прибутковості та формування фінансових ресурсів подальшого інноваційного розвитку.

Таким чином, внаслідок активізації інноваційного потенціалу поштовх до розвитку отримують ринковий, людський, виробничий, фінансовий, освітній та економічний потенціали регіону, сукупність яких забезпечує стратегічну спрямованість розвитку області та формування системних конкурентних переваг.

Внаслідок свого становища Закарпатська область має можливості формування міцного інноваційного потенціалу. По-перше, вона знаходиться на кордоні з європейськими країнами, населення Закарпаття володіє мовами сусідів з Європи, що надає додаткові можливості обміну ідеями та отримання досвіду. По-друге, висока міграція робітників у європейські країни дозволяє закарпатським мігрантам опанувати сучасні робітничі технології та сформувати елітний робочий сегмент.

Результат реалізації вказаних можливостей пропонується оцінити за даними таблиці 2.7.

Як видно з таблиці 2.7, у 2010 році в Україні впроваджено 2043 одиниці нових технологічних процесів, у 2011 році розмір цього показника зріс і становив

2510 одиниць, а протягом двох наступних років спостерігалось поступове його зменшення. Так, у 2012 році цей показник дорівнював 2188 одиниць, а у 2013 році – 1576 одиниць. Темп зростання у 2011 році відносно 2010 року становив 122,9%, а у 2013 відносно попереднього 2012 року – 72,0%.

Таблиця 2.7

**Впровадження нових технологічних процесів та освоєння виробництва
інноваційних видів продукції у промисловості
в Україні та Закарпатській області у 2010 – 2013 роках [149, с. 230; 151, с.
204; 152, с. 190, 193; 160, с. 290]**

	2010	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	Темп зростання до попереднього року, %
Україна							
Впроваджено нових технологічних процесів, одиниць	2043	2510	122,9	2188	87,2	1576	72,0
у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих	479	517	107,9	554	107,2	502	90,6
Освоєно виробництво інноваційної продукції, найменувань	2408	3238	134,5	3403	105,1	3138	92,2
з них нових видів техніки	663	897	135,3	942	105,0	809	85,9
Закарпатська область							
Впроваджено нових технологічних процесів, одиниць	8	6	75,0	4	66,7	6	150,0
у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих	1	1	100,0	3	300,0	2	66,7
Освоєно виробництво інноваційної продукції, найменувань	16	14	87,5	11	78,6	20	181,8
з них нових видів техніки	1	2	200,0	1	50,0	6	600,0

У 2010 році в Україні впроваджено 479 маловідходних, ресурсозберігаючих нових технологічних процесів. У 2011 – 2012 роках їхня кількість зростає, а у 2013 році знижується до позначки 502 одиниці. Темп зростання у 2013 році відносно 2012 року – 90,6%.

У 2010 році освоєно виробництво 2408 найменувань інноваційної продукції. У 2013 році цей показник зріс до 3138 найменувань. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно 2010 року дорівнював 134,5%, а у 2013 році відносно 2012 року – 92,2%. З них у 2010 році освоєно виробництво 663 найменувань нових видів техніки. А у 2013 році – 809 найменувань. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього 2012 року становив 85,9%.

У 2010 році в Закарпатській області впроваджено 8 нових технологічних процесів, а у 2013 році – 6, тобто спостерігається зниження. Темп зростання у 2011 році відносно 2010 року становив 75,0%, а у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 150,0%. У 2010 році впроваджено лишень 1 маловідходний, ресурсозберігаючий новий технологічний процес. У 2012 році їхня кількість зростає до трьох, а у 2013 році знижується до двох одиниць. Темп зростання у 2013 році відносно 2012 року – 66,7%.

У 2010 році освоєно виробництво 16 найменувань інноваційної продукції. У 2013 році цей показник зростає до 30. Причому всередині аналізованого періоду спостерігалось зниження.

Темп зростання цього показника у 2011 році відносно 2010 року становив 87,5%, а у 2013 році відносно 2012 року – 181,8%.

З них нових видів техніки у 2010 році освоєно виробництво одного найменування. А у 2013 році – 6 найменувань. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього 2012 року дорівнював 600%.

Динаміка впровадження нових технологічних процесів та освоєння виробництва інноваційної продукції у 2003 – 2013 роках в Закарпатській області показана на рис. 2.7.

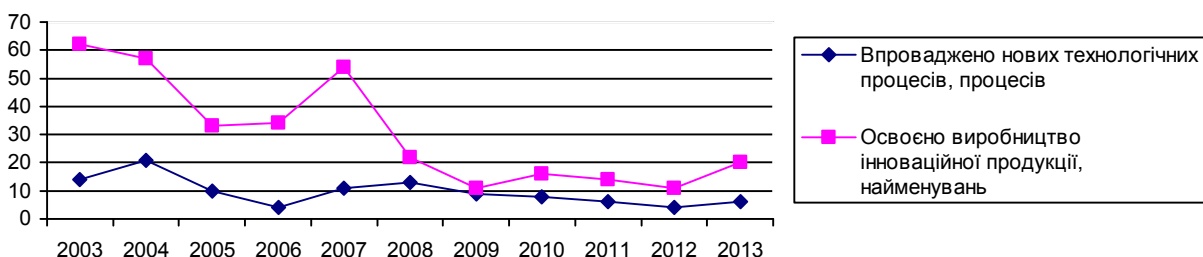

Рис. 2.7. Динаміка впровадження нових технологічних процесів та освоєння виробництва інноваційної продукції у 2003 – 2013 роках в Закарпатській області [115]

Інноваційна діяльність є високозатратною і вимагає відповідного фінансування. Загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості Закарпатської області наведено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості в Закарпатській області у 2010 – 2013 роках [160, с. 293]

	2010		2011		2012		2013	
	тис. грн	відсотків до загального обсягу	тис. грн	відсотків до загального обсягу	тис. грн	відсотків до загального обсягу	тис. грн	відсотків до загального обсягу
Усього	72615,4	100,0	31336,6	100,0	32769,1	100,0	25026,7	100,0
у т.ч. за напрямками								
внутрішні науково-дослідні роботи	-	-	-	-	0,4	0,1	-	-
зовнішні науково-дослідні роботи	48,5	0,1	-	-	-	-	-	-
придбання інших зовнішніх знань	1174,1	1,6	6,5	0,0	197,9	0,6	61,4	0,2
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	60193,2	82,9	26798,3	85,5	26888,8	82,0	18392,5	73,5
інші витрати	11199,6	15,4	4531,8	14,5	5682,0	17,3	6572,8	26,3

Дані таблиці 2.8 доводять, що загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості у Закарпатській області у 2010 році становив 72615,4 тис. грн, а у 2013 році – 25026,7 тис. грн, що на 47588,7 тис. грн менше, ніж у 2010 році. Тобто спостерігається стрімке падіння протягом аналізованого періоду.

Інноваційні витрати на внутрішні науково-дослідні роботи були відсутні протягом всього проаналізованого періоду, окрім 2012 року, тоді цей показник становив 0,4 тис. грн. Це дорівнює 0,1% від загального обсягу інноваційних витрат. Це є вкрай негативним в умовах тенденції посилення уваги до науково-дослідної діяльності в межах підприємств.

Загальний обсяг інноваційних витрат на зовнішні науково-дослідні роботи у 2010 році – 48,5 тис. грн, що становило 0,1 % від загального обсягу такого типу витрат. В інших роках протягом аналізованого періоду ці витрати були відсутні.

Інноваційні витрати на придбання інших зовнішніх знань у 2010 році становили 1174,1 тис. грн. Це найвищий показник протягом аналізованого періоду. У 2011 році спостерігалось стрімке падіння до 6,5 тис. грн, у 2012 році – зростання майже до 200 тис. грн, а у 2013 році – знову падіння до 61,4 тис. грн. У 2013 році цей вид витрат становив 0,2 % від загального обсягу. Інноваційні витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення у 2010 році становили 60193,2 тис. грн, що склало 82,9% від загального обсягу. У наступні роки спостерігалось зниження цього показника. Так, у 2013 році його значення становило 18392,5 тис. грн, це 73,5% до загального обсягу. Інші інноваційні витрати у 2010 році склали 11199,6 тис. грн, що становить 15,4% до загального обсягу. У 2013 році цей показник становив 6572,8 тис. грн, тобто знизився на 4626,8 тис. грн. Питома вага інших інноваційних витрат становила 26,3 % від загального обсягу інноваційних витрат у промисловості в 2013 році.

Динаміка інноваційних витрат за 2003 – 2013 роки у Закарпатській області представлена на рис. 2.8.

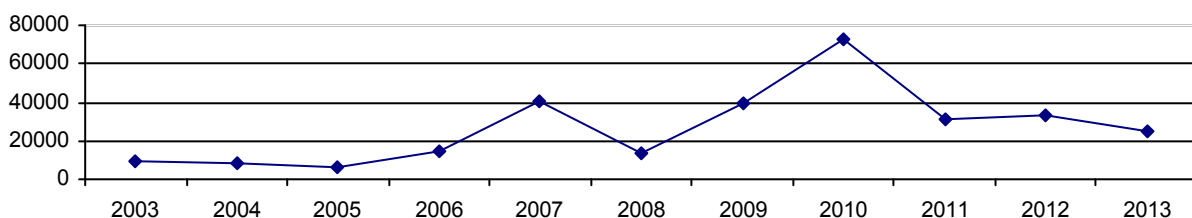

Рис. 2.8. Динаміка інноваційних витрат у промисловості за 2003 – 2013 роки у Закарпатській області, тис. грн [115]

Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності у промисловості Закарпатської області продемонстровано в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності у промисловості у Закарпатській області у 2010 – 2013 роках, тис. грн [160, с. 294]

	2010	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	Темп зростання до попереднього року, %
Усього	72615,4	31336,6	43,2	32769,1	104,6	25026,7	76,4
у т.ч. за рахунок коштів державного бюджету	-	207,5	-	-	-	-	-
власних коштів	70615,4	31129,1	44,1	30223,1	97,1	25026,7	82,8
кредитів	2000,0	-	-	1178,0	-	-	-
коштів інвесторів	-	-	-	-	-	-	-
вітчизняних	-	-	-	-	-	-	-
іноземних держав	-	-	-	-	-	-	-
інших джерел	-	-	-	1368,0	-	-	-

Як видно з таблиці 2.9, обсяг фінансування інноваційної діяльності у промисловості Закарпатської області у 2010 році становив 72615,4 тис. грн, і протягом всього аналізованого періоду зменшувався. У 2013 році цей показник становив 25026,7 тис. грн. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього 2012 року становив 76,4%.

У 2010 році фінансування інноваційної діяльності у промисловості у Закарпатській області складалось з власних коштів та кредитів. За рахунок власних коштів відбулось фінансування на суму 70615,4 тис. грн, а за рахунок кредитів – 2000,0 тис. грн. У 2011 році фінансування інноваційної діяльності у промисловості відбувалось за рахунок коштів державного бюджету та власних коштів. Причому фінансування за рахунок власних коштів у 2011 році зменшилось порівняно із попереднім 2010 роком, і становило 31129,1 тис. грн, що на 39486,3 тис. грн менше, ніж у попередній рік. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно 2010 року дорівнював 44,1%.

У 2012 році фінансування інноваційної діяльності у промисловості Закарпатської області складалося вже з трьох джерел – за рахунок власних коштів, за рахунок кредитів та за рахунок інших джерел. На частку фінансування за рахунок власних коштів у 2012 році припадає 30223,1 тис. грн, знову ж таки спостерігається зменшення показника – темп зростання відносно попереднього року становив 97,1%. На частку фінансування інноваційної діяльності у промисловості за рахунок кредитів у 2012 році припадає 1178,0 тис. грн, а за рахунок інших джерел – 1368,0 тис. грн.

У 2013 році фінансування інноваційної діяльності у промисловості Закарпатської області відбувалося лише за рахунок власних коштів, її розмір становив 25026,7 тис. грн. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього 2012 року знову ж таки, як і в попередні аналізовані періоди, мав негативну тенденцію і становив 82,8%.

Інноваційний потенціал конкурентоспроможності регіональної економіки залежить від інноваційної активності підприємств. Дані для аналізу наведені в Додатку Ж.

Кількість інноваційно активних підприємств у промисловості в 2005 році становила 33 одиниці, а у 2013 році – 15 одиниць. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 45,5%, тобто спостерігається зниження. Із інноваційно активних підприємств у добувній промисловості в 2005 році було лише 1 підприємство. Кількість інноваційно активних підприємств у переробній промисловості у 2005 році – 32 одиниці, а у 2013 році – 14 одиниць. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року дорівнював 43,8%, тобто спостерігається зниження. Кількість інноваційно активних підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2005 році – 6 одиниць, а у 2013 році – 4 одиниці. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 66,7%. У текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів кількість інноваційно активних підприємств у 2005 році становила 9, а у 2013 році – 1 підприємство. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року

становив 11,1%. У галузі виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності кількість інноваційно активних підприємств у 2005 році становила 2, а у 2013 році – 1 підприємство. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 50,0%. У галузі виробництва хімічних речовин, хімічної продукції кількість інноваційно активних підприємств у 2005 році склала 2, а у 2013 році – 1 підприємство. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 50%. Кількість інноваційно активних підприємств у виробництві гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції у 2005 році склала 3 одиниці, а у 2013 році – 2 одиниці. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 66,7%. У 2005 та у 2013 роках у галузі металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування було по одному інноваційно активному підприємству. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 100,0%. Кількість інноваційно активних підприємств у машинобудуванні, у виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції у 2005 році становила 7 одиниць, а у 2013 році – 4 одиниці. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 57,1%. У галузі виробництва електронного, електричного та оптичного устаткування кількість інноваційно активних підприємств у 2005 становила 4 одиниці. А у 2013 році ці галузі були виокремлені, а саме: у галузі виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції у 2013 році функціонувало лише одне інноваційно активне підприємство, а у галузі виробництва електричного устаткування у 2013 році цей показник становив 2 одиниці. Кількість інноваційно активних підприємств у галузі виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань, у 2005 році становила 2 одиниці, а у 2013 році такі підприємства були взагалі відсутні у цій галузі. У галузі виробництва автотранспортних засобів, причепів, напівпричепів та інших транспортних засобів діяло лише одне підприємство у 2005 та у 2013 роках. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 100,0%. У 2013 році було лише 1 інноваційно активне підприємство у галузі водопостачання,

каналізації, поводження з відходами. Проведений аналіз дозволяє констатувати, що в Закарпатській області вкрай недостатньою є кількість інноваційно активних підприємств (таблиця 2.10).

Таблиця 2.10

Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації у Закарпатській області у 2010 – 2013 роках, одиниць [160, с. 295]

	2010	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	Темп зростання до попереднього року, %
Усього	23	20	87,0	14	70,0	12	85,7
впроваджували нові технологічні процеси	7	4	57,1	5	125,0	5	100,0
у тому числі маловідходні, ресурсозберігаючі	1	1	100,0	3	300,0	2	66,7
освоювали виробництво інноваційних видів продукції	14	9	64,3	7	77,8	6	85,7
з них нові види техніки	1	2	200,0	1	50,0	3	300,0
Реалізовували інноваційну продукцію	21	20	95,2	12	60,0	11	91,7

Як видно з таблиці 2.10, кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації у Закарпатській області, у 2010 році становила 23 одиниці, і поступово зменшувалася протягом аналізованого періоду до 12 одиниць у 2013 році. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього 2012 року становив 85,7%, а у 2011 році відносно 2010 року – 87,0%. Кількість промислових підприємств, які впроваджували нові технологічні процеси, дорівнювала у 2010 році 7 одиницям, у 2012 – 2013 роках їх кількість була однаковою і становила 5 одиниць. Темп зростання цього показника у 2011

році відносно 2010 року становив 57,1%. Кількість промислових підприємств, які впроваджували нові маловідходні, ресурсозберігаючі технології, становить у 2010 та 2011 роках по одному підприємству, у 2012 році їхня кількість зросла до трьох одиниць, а у 2013 році спостерігалось зменшення – темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього 2012 року становив 66,7%, тобто це фактично 2 підприємства. У 2010 році було 14 підприємств, які освоювали виробництво інноваційних видів продукції, протягом наступних років спостерігається зменшення такого типу підприємств. Так, у 2011 році їхня кількість впала до 9 одиниць, у 2012 році – до 7 одиниць, а у 2013 році – до 6 підприємств. Темп зростання цього показника мав відповідно негативну динаміку та у 2013 році відносно попереднього 2012 року дорівнював 85,7%. У 2010 році лише 1 підприємство освоювало нові види техніки. У 2011 році їхня кількість зросла до 2 підприємств, а у 2012 році знову відбувалося зниження до одного підприємства. У 2013 році кількість підприємств, які освоювали виробництво інноваційних, нових видів техніки становило 3 одиниці, тобто темп зростання відносно попереднього року становив 300,0%. Кількість промислових підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію у Закарпатській області, у 2010 році становила 21 одиницю і поступово зменшувалася протягом аналізованого періоду до 11 одиниць у 2013 році. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього 2012 року дорівнював 91,7%, а у 2011 році відносно 2010 року – 95,2%.

Динаміка кількості промислових підприємств Закарпаття, що впроваджували інновації та реалізовували інноваційну продукцію, наведена на рис. 2.9.

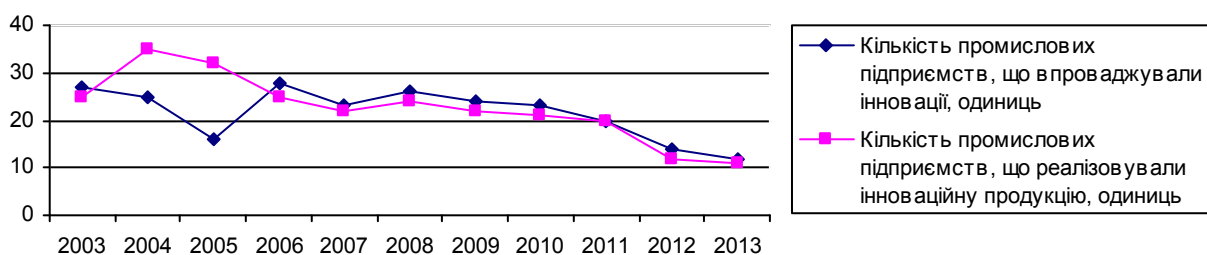

Рис. 2.9. Динаміка кількості промислових підприємств Закарпаття, що впроваджували інновації та реалізовували інноваційну продукцію у 2003 –

2013 роках, одиниць [146, с. 219, 234; 147, с. 212 – 214, 229 – 230; 148, с. 233 – 234, 254 – 255; 160, с. 295]

Обсяги реалізації інноваційної продукції підприємствами Закарпатської області викладені в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Обсяг реалізованої інноваційної продукції за видами промислової діяльності у Закарпатській області у 2005, 2013 роках, тис. грн [160, с. 296]

	2005	2013	Темп зростання у 2013 році відносно 2005 року, %
Промисловість	100300,0	1363892,4	1359,8
Добувна промисловість	600,0	-	-
Переробна промисловість	99700,0	1363892,4	1368,0
машинобудування	26800,0	1153701,7	4304,9

Як видно з таблиці 2.11, обсяг реалізованої інноваційної продукції у Закарпатській області у промисловості в цілому у 2005 році становив 100300,0 тис. грн, а у 2013 році зріс до 1363892,4 тис. грн. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 1359,8%.

Обсяг реалізованої інноваційної продукції у добувній промисловості становив у 2005 році 600,0 тис. грн, а у 2013 році реалізація інноваційної продукції не відбувалась. Обсяг реалізованої інноваційної продукції у переробній промисловості дорівнював у 2005 році 99700,0 тис. грн, а у 2013 році цей показник зріс до позначки 1363892,4 тис. грн. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 1368,0%. Обсяг реалізованої інноваційної продукції у машинобудуванні в 2005 році становив 26800,0 тис. грн, а у 2013 році цей показник зріс до позначки 1153701,7 тис. грн. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 4304,9%. Інноваційний потенціал області залежить від продуктивності наукової регіональної еліти. За інноваційно-іновативною моделлю розвитку країни та регіону, що запропонована В.Гейцем, саме фундаментальні дослідження створюють основу формування інноваційного потенціалу розвитку та конкурентоспроможності. Важливим

додатком слугують технічні розробки регіональних науковців, які сприяють вдосконаленню технічної бази реального сектора економіки, що впливає на продуктивність праці в регіоні та рівень прибутковості економічних акторів.

Дані про кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт в Закарпатті у порівнянні з іншими регіонами України наведені в таблиці 2.12.

Таблиця 2.12

Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт за регіонами у 2005 та 2013 роках, одиниць [150, с. 132; 152, с. 129]

	2005			2013			Темп зростання у 2013 році відносно 2005 року, %
	Усього робіт	З них зі створення нових видів		Усього робіт	З них зі створення нових видів		
		усього виробів	усього технологій		усього виробів	усього технологій	
Україна	63926	6264	5380	47875	5645	5008	74,9
Автономна Республіка Крим	2996	45	231	933	71	86	31,1
Вінницька	796	124	45	370	42	28	46,5
Волинська	506	14	11	109	4	8	21,5
Дніпропетровська	4598	664	369	2564	515	437	55,8
Донецька	3715	459	780	3672	383	662	98,8
Житомирська	100	7	15	146	3	11	146,0
Закарпатська	555	25	25	147	1	27	26,5
Запорізька	1456	237	445	999	141	259	68,6
Івано-Франківська	7926	24	104	432	107	50	5,5
Київська	627	85	78	666	43	122	106,2
Кіровоградська	1435	47	25	409	44	15	28,5
Луганська	1474	158	87	1706	149	449	115,7
Львівська	2321	237	260	1693	121	162	72,9
Миколаївська	543	181	78	760	202	75	140,0
Одеська	2682	131	220	2240	196	91	83,5
Полтавська	776	79	37	661	177	84	85,2
Рівненська	447	32	35	167	81	19	37,4
Сумська	1737	147	50	1352	89	148	77,8
Тернопільська	917	27	14	182	30	41	19,8
Харківська	8590	1250	691	8499	1602	866	98,9
Херсонська	687	38	39	286	34	72	41,6
Хмельницька	103	5	25	86	7	18	83,5
Черкаська	1386	42	59	308	64	77	22,2
Чернівецька	726	32	34	291	20	11	40,1
Чернігівська	121	11	18	859	36	25	709,9
м. Київ	16496	2115	1589	18145	1440	1148	110,0
м. Севастополь	210	48	16	193	43	17	91,9

Як видно з таблиці 2.12, кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні у 2005 році становила 63926 одиниць, а у 2013 році – 47875 одиниць. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року дорівнював 74,9%, тобто спостерігалось зменшення. У Закарпатській області кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт у 2005 році становила 555 одиниць, а у 2013 році – 147 одиниць. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року – 26,5%, тобто спостерігалось зменшення. Найменша кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт у 2013 році спостерігалась у Хмельницькій області та становила 86 одиниць, у 2005 році цей показник у області становив 103 одиниці. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року дорівнював 83,5%.

Найбільша кількість такого виду виконаних робіт у 2013 році була у м. Києві і становила 18145 одиниць, а у 2005 році у Києві цей показник становив 16496 одиниць. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 110,0%.

Як видно з таблиці 2.13, кількість впроваджених наукових та науково-технічних робіт в Україні у 2005 році становила 34631 одиницю, а у 2013 році – 30646 одиниць.

У Закарпатській області кількість впроваджених наукових та науково-технічних робіт у 2005 році – 33 одиниці, а у 2013 році – 29 одиниць. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2005 року становив 87,9%, тобто спостерігалось зменшення. Найменша кількість впроваджених наукових та науково-технічних робіт у 2013 році спостерігалась у Закарпатській області. Найбільша кількість такого виду робіт у 2013 році була у Києві і вона становила 10223 одиниці, а у 2005 році у Києві цей показник становив 10693 одиниці.

**Кількість впроваджених наукових та науково-технічних робіт за
регіонами у 2005 та 2013 роках, одиниць [150, с. 140; 152, с. 133]**

	2005	2013	Темп зростання у 2013 році відносно 2005 року, %
Україна	34631	30646	88,5
Автономна Республіка Крим	712	450	63,2
Вінницька	483	174	36,0
Волинська	462	38	8,2
Дніпропетровська	2553	1864	73,0
Донецька	2575	2949	114,5
Житомирська	47	59	125,5
Закарпатська	33	29	87,9
Запорізька	941	654	69,5
Івано-Франківська	492	186	37,8
Київська	223	382	171,3
Кіровоградська	1417	338	23,9
Луганська	647	1414	218,5
Львівська	1569	921	58,7
Миколаївська	261	432	165,5
Одеська	2266	1791	79,0
Полтавська	468	429	91,7
Рівненська	365	118	32,3
Сумська	1248	846	67,8
Тернопільська	671	103	15,4
Харківська	4579	6533	142,7
Херсонська	522	149	28,5
Хмельницька	54	57	105,6
Черкаська	1146	250	21,8
Чернівецька	84	88	104,8
Чернігівська	63	62	98,4
м. Київ	10693	10223	95,6
м. Севастополь	57	107	187,7

Кількість отриманих охоронних документів у патентних відомствах іноземних держав за регіонами у 2010 – 2013 роках, одиниць [150, с. 146; 152, с. 138]

	Отримано охоронних документів				з них							
					на винаходи				на сорти рослин			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Україна	84	72	86	72	60	42	49	55	2	11	13	3
Автономна Республіка Крим	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Вінницька	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
Волинська	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Дніпропетровська	4	4	5	4	3	1	3	2	–	–	–	–
Донецька	8	6	9	3	4	–	–	–	–	–	–	–
Запорізька	6	3	3	3	5	1	1	3	–	–	–	–
Івано-Франківська	5	5	6	9	5	5	6	9	–	–	–	–
Київська	1	3	1	1	1	3	1	1	–	–	–	–
Кіровоградська	–	1	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–
Луганська	1	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–
Львівська	–	–	2	1	–	–	2	1	–	–	–	–
Миколаївська	–	–	–	1	–	–	–	1	–	–	–	–
Одеська	3	3	4	1	1	3	–	1	2	–	4	–
Рівненська	2	–	5	2	2	–	2	2	–	–	–	–
Сумська	12	9	10	10	–	2	9	5	–	–	–	–
Харківська	24	26	26	15	23	16	15	14	–	10	8	1
Черкаська	–	1	1	–	–	–	–	–	–	1	1	–
м. Київ	16	8	8	20	14	8	5	15	–	–	–	2
м. Севастополь	1	2	5	1	1	2	5	1	–	–	–	–

Як видно з таблиці 2.14, кількість отриманих охоронних документів у патентних відомствах іноземних держав в Україні у 2010 році становила 84 одиниці, а у 2013 році – 72 одиниці. Найбільша кількість отриманих охоронних документів у патентних відомствах іноземних держав серед регіонів спостерігалась у 2013 році у Києві, а у 2010 році цей показник становив 16 одиниць.

Динаміка показників, що характеризують інноваційний потенціал Закарпаття, представлена в таблиці 2.15., на основі проведено кореляційний аналіз впливу факторів на рівень розвитку економіки Закарпатської області та побудовано рівняння регресії за методикою В.Огородник [112].

**ВРП та основні інноваційні показники Закарпатської області
у 2003 – 2013 роках [28, с. 7; 24; 102; 144, с. 73, 79, 57, 40, 20, 96; 146, с. 219, 234;
147, с. 212 – 214, 229 – 230; 148, с. 233 – 234, 254 – 255; 153; 160, с. 290, 295]**

Рік	ВРП у фактичних цінах, млн грн	Впроваджено нових технологічних процесів	Освоєно виробництво інноваційної продукції, найменувань	Загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості, тис. грн	Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, одиниць	Кількість промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, одиниць	Обсяги реалізованої інноваційної продукції, тис. грн	Середньооблікова чисельність штатних працівників інноваційно активних підприємств, осіб	Середньомісячна заробітна плата інноваційно активних підприємств, грн
	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
2003	4016	14	62	9453,2	27	25	402942,7	12228	424,65
2004	5297	21	57	8543,2	25	35	677412,8	12372	524,96
2005	6700	10	33	6031,5	16	32	100270,1	11371	640,62
2006	8185	4	34	14031	28	25	153769,2	10255	818,01
2007	10508	11	54	40702,7	23	22	114700	8446	1106,25
2008	13208	13	22	14020	26	24	151959,9	5162	1423,41
2009	12542	9	11	39317,3	24	22	445416,4	7016	1868
2010	15299	8	16	72615,4	23	21	878597,8	9955	2405
2011	18054	6	14	31336,6	20	20	918513,8	5430	2945
2012	21404	4	11	32769,1	14	12	1052480	4065	2540
2013	21400	6	20	25026,7	15	11	1363892,4	4491	2541

Коефіцієнти кореляції викладені в таблиці 2.16.

Таблиця 2.16

Коефіцієнти кореляції

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
Y	1								
X1	-0,65905	1							
X2	-0,79686	0,688642	1						
X3	0,501551	-0,37074	-0,46724	1					
X4	-0,64483	0,439106	0,464247	-0,10679	1				
X5	-0,8839	0,718563	0,593636	-0,46355	0,509843	1			
X6	0,741906	-0,30197	-0,44937	0,355071	-0,57208	-0,65329	1		
X7	-0,89673	0,559981	0,73543	-0,25745	0,498473	0,810598	-0,47901	1	
X8	0,945183	-0,63266	-0,82986	0,629914	-0,53784	-0,79403	0,748567	-0,79725	1

Результати аналізу якості рівняння регресії представлені у Додатку И.

$$Y = 21648,735 - 292,448X_1 + 11,257X_2 + 0,085X_3 - 118,927X_4 + 190,886X_5 + 0,006X_6 - 1,509X_7 - 1,115X_8 \quad (2.1)$$

1. Аналіз якості регресійного рівняння:

1.1 Результати статистичного розрахунку показують, що стандартна похибка для функції S_y^- , становить 1273,257. Фактична величина обсягу ВРП у фактичних цінах відрізняється від прогнозованих показників не більше, ніж на 1273,257 млн грн.

Стандартне відхилення S_n дорівнює 1852,989.

$$S_y^- < S_n; 1273,257 < 1852,989. \quad (2.2)$$

1.2. Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,991415$, що становить 99,1%. Всі досліджувані фактори впливу пояснюють 99,1% варіації аналізованої функції.

2. Перевірка на значимість.

Статистична оцінка проведена за допомогою F-тесту.

$F_{розр.}$ дорівнює 28,871. Зворотня величина $F_{розр.}$ складає $1:28,871=0,035$. При дослідженні F-критерію Фішера розраховано критичну величину $F_{крит.}$ за умовою,

що $k_1 = 8$ (число факторів дорівнює 8), а $k_2 = n$ (число досліджень = 11) – $k_1 - 1 = 11 - 8 - 1 = 2$. $F_{\text{крит.}}$: 19,37 (для $\alpha = 0,05$). $F_{\text{розн.}} < F_{\text{крит.}}$; ($0,035 < 19,37$). Висновок: високий ступінь адекватності аналізованого рівняння (95%) [24].

2.2. Перевірка на адекватність за t-критерієм.

Коефіцієнт вважається значимим, якщо його t-критерій за абсолютною величиною перевищує 2,20 (значення t-критерію Стьюдента), що відповідає рівню значимості 0,05 [112; 168]. Показники критерію Стьюдента представлені в таблиці 2.17.

Висновок: значимими виявляються не всі коефіцієнти рівняння регресії.

Таблиця 2.17

Значення t-статистики для факторів-аргументів*

	t-статистика	
	Розрахункові	Критичні
X_1	-1,14626	2,20
X_2	0,200346	
X_3	1,496995	
X_4	-1,04605	
X_5	0,674912	
X_6	1,708338	
X_7	-2,21685	
X_8	-0,41346	

*Джерело: побудовано та розраховано автором

В результаті подальшої перевірки виключені фактори: X_8 , X_5 , X_4 , X_2 .

Рівняння регресії отримало вигляд:

$$Y = 19700,101 - 191,111X_1 + 0,051X_3 + 0,005X_6 - 1,164x_7 \quad (2.3)$$

Результати аналізу якості рівняння регресії представлено у Додатку К.

1. Аналіз якості:

$$S_{\bar{y}} < S_n; 1051,714 < 1852,989. \quad (2.4)$$

Коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,971$) – всі досліджувані фактори впливу мають 97,1% варіації аналізованої функції.

2. Значимість моделі:

$F_{\text{розн.}} = 1:83,866 = 0,012$. $F_{\text{крит.}}$ при умові, що $k_1 = 4$, а $k_2 = 11 - 4 - 1 = 6$ дорівнює 4,53 (для $\alpha = 0,05$).

Ступінь адекватності аналізованого рівняння (95%).

Значимість $F = 2,142\text{E-}05$, можна визнати, що $\alpha=0,000$. Ступінь надійності становить 99%.

Значення t-статистики запропоновані в таблиці 2.18.

Таблиця 2.18

Значення t-статистики та показника p для факторів-аргументів*

	t-статистика	
	Розрахункові	Критичні
X_1	-2,302475	2,20
X_3	2,72385646	
X_6	5,43961918	
X_7	-8,4285936	

**Джерело: побудовано та розраховано автором*

Результати перевірки показали, що всі коефіцієнти статистично значимі.

Складена модель дозволяє стверджувати, що впровадження нових технологічних процесів та кількість зайнятих на інноваційно-активних підприємствах є такими факторами, що не сприяють зростанню валового регіонального продукту. Це пояснюється наступним. Впровадження технологічних процесів є вельми витратним і не є економічно вигідним господарським актом в сучасних умовах ціноутворення та фіскальної політики держави. Значною мірою збільшують витрати на виробництво продукції при одночасному збільшенні ризикованості поведінки ринку. Гальмує інноваційний розвиток також відсутність інституціональних важелів. Фактор кількості зайнятих являє собою екстенсивний чинник (в той час, коли інноваційні фактори є інтенсивними) і, як доводить складена модель, не сприяє підвищенню ефективності функціонування економічної регіональної системи та її конкурентоспроможності.

2.3. Людський потенціал конкурентоспроможності регіональної економіки

Якість трудового потенціалу значною мірою залежить від рівня людського розвитку регіону, який забезпечує якісну платформу високопродуктивної творчої праці. Дані про рівень людського розвитку в Закарпатті у порівнянні з іншими регіонами України наведено в таблиці 2.19 та у Додатку Л.

Таблиця 2.19

Інтегральний індекс регіонального людського розвитку України та регіонів у 2005, 2012 – 2013 роках [138]

	2005		2012		2013	
	ІРЛР	ранг	ІРЛР	ранг	ІРЛР	ранг
Автономна Республіка Крим	3,6526	5	3,9431	6	3,9964	4
Вінницька	3,5299	11	3,6659	21	3,6485	18
Волинська	3,3532	21	3,7399	15	3,7417	13
Дніпропетровська	3,5969	9	3,7400	14	3,7213	15
Донецька	3,5757	14	3,7573	12	3,6422	20
Житомирська	3,3296	23	3,5397	25	3,4996	25
Закарпатська	3,9957	1	4,0678	2	3,9817	5
Запорізька	3,4609	17	3,9556	5	3,9063	6
Івано-Франківська	3,6041	7	3,7530	13	3,6301	21
Київська	3,5916	10	3,9194	7	3,8710	7
Кіровоградська	3,2359	25	3,5477	24	3,5568	23
Луганська	3,3356	22	3,7665	11	3,7046	16
Львівська	3,6743	4	3,9999	4	4,0100	3
Миколаївська	3,4970	15	3,9106	9	3,7436	12
Одеська	3,5273	12	3,0299	10	3,8188	9
Полтавська	3,7219	2	3,9390	9	3,8332	8
Рівненська	3,4923	19	3,6985	19	3,6481	19
Сумська	3,3969	19	3,5752	23	3,6025	22
Тернопільська	3,5949	9	3,7370	17	3,7735	10
Харківська	3,6972	3	4,7489	1	4,2097	1
Херсонська	3,3642	20	3,5957	22	3,5028	24
Хмельницька	3,4991	16	3,6684	20	3,7275	14
Черкаська	3,5245	13	3,7377	16	3,7667	11
Чернівецька	3,6499	6	4,0393	3	4,1621	2
Чернігівська	3,2410	24	3,7055	19	3,6884	17
В середньому по Україні (25 регіонів)	3,5140		37977		3,7755	

Як видно з таблиці 2.19, в середньому по Україні інтегральний індекс регіонального людського розвитку становив у 2005 році 3,5140, у 2013 році – збільшився на 0,2615 і дорівнював 3,7755. Але відносно попереднього 2012 року цей показник мав тенденцію до зниження.

Інтегральний індекс регіонального людського розвитку у Закарпатській області у 2005 році становив 3,9957, і був найвищий серед інших регіонів України. У 2013 році він знизився на 0,0140 і дорівнював 3,9817, це п'яте місце серед інших регіонів України. Складові індексу людського розвитку, які сформували позицію Закарпатської області відносно показників по Україні, показані на рис. 2.10.

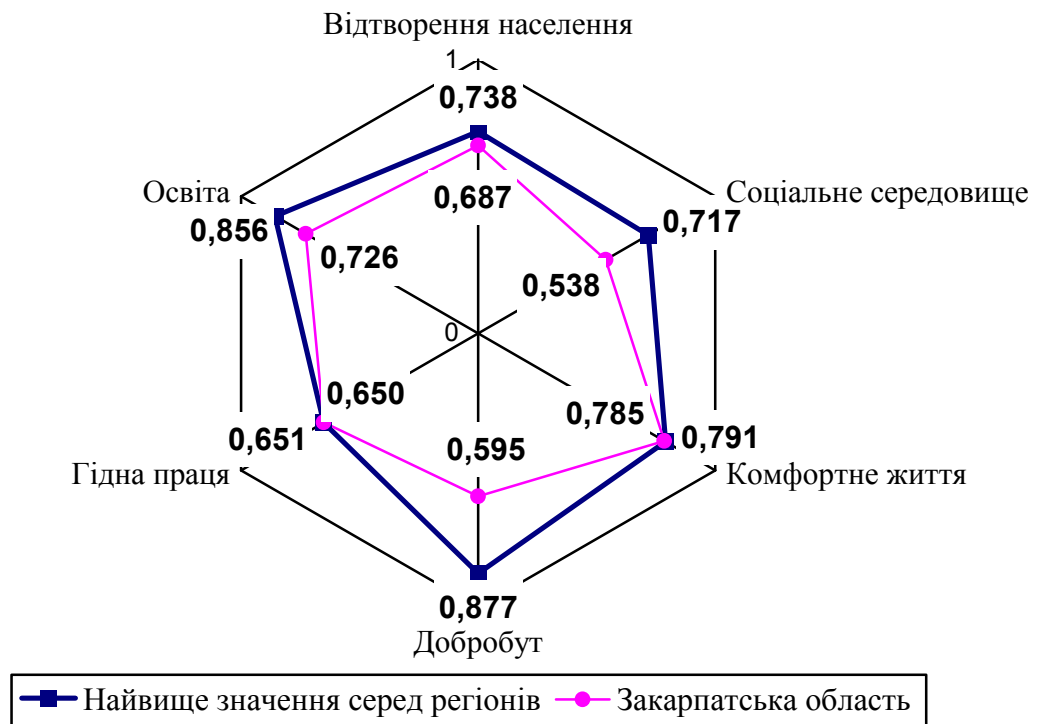

Рис. 2.10. Параметри людського розвитку Закарпатської області, 2013 р. [138]

Примітка: параметри "ідеального регіону" прирівняні до одиниці

Як свідчать дані наведеної вище таблиці, найвищий показник спостерігався у 2013 році у Харківській області і становив 4,2097. У 2005 році цей показник становив 3,6972 і був третім серед регіонів. Найнижчий рівень цього показника у 2013 році відмічений у Житомирській області – 3,4996. Цей регіон протягом аналізованого періоду мав один з найнижчих показників.

Значною мірою на трудовий потенціал регіону впливає чисельність економічно активного населення та рівень зайнятості, що наведено в таблиці 2.20.

Таблиця 2.20

**Економічно активне населення та рівень зайнятості, тис. осіб [156, с. 65
– 66, 69; 161, с. 371]**

Регіон	2005		2012		2013	
	Економічно активне населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Кількість зайнятого населення, тис. осіб	Економічно активне населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Кількість зайнятого населення, тис. осіб	Економічно активне населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Кількість зайнятого населення, тис. осіб
Україна	22280,8	20680,0	22011,5	20354,3	21980,6	20404,1
Автономна Республіка Крим області	958,7	906,1	970,3	914,2	966,2	911,0
Вінницька	775,4	723,0	768,4	701,1	769,0	704,6
Волинська	471,8	429,9	481,8	442,8	483,6	445,7
Дніпропетровська	1665,7	1573,8	1637,0	1528,5	1637,8	1531,0
Донецька	2265,1	2124,9	2157,2	1985,4	2133,7	1968,1
Житомирська	632,5	570,6	609,2	550,3	609,1	552,3
Закарпатська	592,3	551,0	581,4	530,8	586,8	541,2
Запорізька	908,3	846,0	882,6	821,2	879,6	821,9
Івано-Франківська	572,8	522,5	595,4	548,5	606,5	562,7
Київська	846,9	791,0	808,3	757,5	807,8	758,4
Кіровоградська	501,5	457,5	473,7	433,7	471,0	434,0
Луганська	1143,2	1054,4	1077,1	1008,6	1078,0	1011,7
Львівська	1167,0	1064,6	1189,0	1099,9	1189,0	1104,7
Миколаївська	595,0	539,8	579,3	533,7	577,1	534,5
Одеська	1086,4	1028,1	1126,0	1060,4	1124,0	1064,5
Полтавська	744,5	690,3	713,9	652,7	706,0	648,3
Рівненська	511,1	461,6	545,8	492,5	546,3	494,9
Сумська	591,2	546,0	568,6	519,6	558,7	515,9
Тернопільська	467,4	425,1	487,4	439,4	489,1	442,9
Харківська	1388,8	1297,2	1373,6	1280,6	1370,6	1282,8
Херсонська	548,9	499,9	523,4	477,7	524,6	480,2
Хмельницька	641,9	586,0	625,0	571,3	623,6	573,7
Черкаська	641,6	578,7	618,5	562,7	617,3	562,1
Чернівецька	401,2	361,7	420,7	387,2	423,0	391,6
Чернігівська	562,3	517,9	527,1	475,5	521,8	473,4
міста						
Київ	1412,6	1352,0	1480,8	1399,8	1490,6	1413,1
Севастополь	186,7	180,4	190,0	178,7	189,8	178,9

Економічно активне населення включає безробітних, які виступають складовою трудового потенціалу. Доцільно підкреслити, що роль безробітних у посиленні трудового потенціалу є достатньо вагомою. Саме безробітні складають

конкуренцію працюючим, що змушує останніх підвищувати рівень кваліфікації та виконувати роботу з більшою продуктивністю.

Аналіз рівня безробіття запропоновано за даними, експонованими в таблиці 2.21.

Таблиця 2.21

**Рівень зареєстрованого безробіття в Україні та по регіонах
у 2005, 2010 – 2013 роках, % (на кінець року) [160, с. 510]**

	2005	2010	2011	2012	2013
Україна	3,1	2,0	1,8	1,8	1,8
Автономна Республіка Крим області	2,9	1,6	1,7	1,6	1,4
Вінницька	4,3	3,0	2,7	2,9	2,8
Волинська	4,0	2,2	1,8	1,9	1,8
Дніпропетровська	2,4	1,6	1,5	1,7	1,6
Донецька	1,9	1,2	1,0	1,1	1,2
Житомирська	4,3	3,0	3,0	2,9	2,4
Закарпатська	3,4	1,8	1,6	1,8	1,1
Запорізька	3,0	2,3	2,1	2,1	2,2
Івано- Франківська	4,1	2,0	1,9	1,9	1,8
Київська	2,5	1,6	1,5	1,5	1,5
Кіровоградська	4,6	3,2	3,0	3,2	3,2
Луганська	2,3	1,4	1,3	1,4	1,6
Львівська	3,4	1,7	1,5	1,7	1,5
Миколаївська	4,2	2,7	2,5	2,6	2,6
Одеська	2,1	1,4	1,1	1,2	1,0
Полтавська	4,4	3,8	2,6	2,8	2,8
Рівненська	5,2	2,9	2,6	2,5	2,4
Сумська	4,0	2,9	2,4	2,3	2,4
Тернопільська	6,6	2,6	2,4	2,5	2,5
Харківська	2,6	1,9	1,7	1,7	1,6
Херсонська	4,0	1,7	1,8	2,1	2,0
Хмельницька	3,7	2,6	2,1	2,1	2,2
Черкаська	5,2	3,3	3,2	3,3	2,9
Чернівецька	4,9	1,9	1,9	2,0	1,7
Чернігівська	3,8	2,9	2,4	2,4	2,3
міста					
Київ	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5
Севастополь	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6

Рівень зареєстрованого безробіття в Україні у 2005 році становив 3,1%, у 2013 – 1,8%. Найвищий рівень зареєстрованого безробіття спостерігався у 2005 році у Тернопільській області, його значення дорівнювало 6,6%, а у 2013 році найвищий рівень безробіття зафіксовано у Кіровоградській області – 3,2%. Найнижчий рівень зареєстрованого безробіття протягом всього аналізованого періоду спостерігався у м. Київ. У 2005 році його розмір становив 0,4%, а у 2013 році – 0,5%. В Закарпатській області рівень безробіття значно впав до позначки 1,1% у 2013 році порівняно із 2005 роком, коли цей показник становив 3,4%. Як видно з таблиці, у Закарпатській області у 2013 році показник є одним з найнижчих в Україні. Ефективність використання робочої сили регіону визначається за допомоги показника продуктивності праці, який розраховується шляхом ділення валового регіонального продукту на кількість зайнятих.

Дані про рівень продуктивності праці в Україні у 2005 та 2012 роках запропоновані в таблиці 2.22.

Таблиця 2.22

Продуктивність праці по Україні та регіонам у 2005, 2012 роках [154, с. 13; 156, с. 69; 157, с. 12; 161, с. 46, 371]

	2005			2012			Темп зростання у 2012 році відносно 2005 року, %
	ВРП, млн грн	Кількість зайнятих, тис. осіб	Продуктивність праці, тис. грн	ВРП, млн грн	Кількість зайнятих, тис. осіб	Продуктивність праці, тис. грн	
Україна	441452	20680,0	21,35	1459096	20354,3	71,68	335,8
Автономна Республіка Крим	12848	906,1	14,18	44536	914,2	48,72	343,6
Області							
Вінницька	10207	723,0	14,12	33024	701,1	47,10	333,6
Волинська	6553	429,9	15,24	20005	442,8	45,18	296,4
Дніпропетровська	41227	1573,8	26,20	147970	1528,5	96,81	369,6
Донецька	58044	2124,9	27,32	170775	1985,4	86,02	314,9
Житомирська	7430	570,6	13,02	24849	550,3	45,16	346,8
Закарпатська	6700	551,0	12,16	21404	530,8	40,32	331,6
Запорізька	19968	846,0	23,60	54828	821,2	66,77	282,9

Івано-Франківська	9622	522,5	18,42	32286	548,5	58,86	319,6
Київська	15362	791,0	19,42	69663	757,5	91,96	473,5
Кіровоградська	6877	457,5	15,03	22056	433,7	50,86	338,3
Луганська	19716	1054,4	18,70	58767	1008,6	58,27	311,6
Львівська	17192	1064,6	16,15	61962	1099,9	56,33	348,8
Миколаївська	9553	539,8	17,70	29205	533,7	54,72	309,2
Одеська	20762	1028,1	20,19	64743	1060,4	61,06	302,3
Полтавська	18099	690,3	26,22	56580	652,7	86,69	330,6
Рівненська	7263	461,6	15,73	21795	492,5	44,25	281,3
Сумська	8025	546,0	14,70	24933	519,6	47,98	326,5
Тернопільська	5137	425,1	12,08	17957	439,4	40,87	338,2
Харківська	25618	1297,2	19,75	82223	1280,6	64,21	325,1
Херсонська	6469	499,9	12,94	19357	477,7	40,52	313,1
Хмельницька	7958	586,0	13,58	26237	571,3	45,93	338,2
Черкаська	9014	578,7	15,58	31265	562,7	55,56	356,7
Чернівецька	4234	361,7	11,71	13166	387,2	34,00	290,5
Чернігівська	7627	517,9	14,73	23934	475,5	50,33	341,8
міста							
Київ	77124	1352,0	57,04	275685	1399,8	196,95	345,3
Севастополь	2823	180,4	15,65	9891	178,7	55,35	353,7

Як видно з таблиці 2.22, продуктивність праці по Україні у 2005 році становила 21,35 тис. грн, а у 2012 році – 71,68 тис. грн. Тобто, показник зростав, темпи його зростання становили 335,8%. У Закарпатській області цей показник також зростав з позначки 12,16 тис. грн у 2005 році до 40,32 тис. грн у 2012 році. Темп зростання цього показника у Закарпатській області становив 331,6%.

Найбільший показник продуктивності праці спостерігався у м. Києві як у 2005 році – 57,04 тис. грн, так і у 2012 році – 196,95 тис. грн. Найменший розмір цього показника в аналізовані періоди був у Чернівецькій області. Так, у 2005 році продуктивність праці в цьому регіоні дорівнювала 11,71 тис. грн, а у 2012 році – 34,00 тис. грн. Темп зростання цього показника, наприклад, у Чернівецькій області становив 290,5%.

Рівень продуктивності праці певною мірою залежить від розміру підприємств. Розподіл зайнятих працівників Закарпатської області відповідно до розмірів підприємств показаний в таблиці 2.23, а рівень продуктивності праці – відповідно в таблиці 2.24.

Кількість зайнятих працівників Закарпатської області у 2010 – 2013 роках за розмірами підприємств [160, с. 267]

	2010	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	Темп зростання до попереднього року, %
Усього, тис. осіб	102,6	96,9	94,4	91,5	94,4	86,9	95,0
великі підприємства	9,4	11,2	119,1	10,7	95,5	7,8	72,9
у % до загальної кількості зайнятих працівників на великих підприємствах по Україні	0,4	0,5	125,0	0,4	80,0	0,3	75,0
у % до загальної кількості зайнятих працівників по регіону	9,2	11,6	126,1	11,7	100,9	9,0	76,9
середні підприємства	54,8	52,9	96,5	49,4	93,4	49,0	99,2
у % до загальної кількості зайнятих працівників на середніх підприємствах по Україні	1,6	1,6	100,0	1,6	100,0	1,6	100,0
у % до загальної кількості зайнятих працівників по регіону	53,4	54,6	102,2	54,0	98,9	56,4	104,4
малі підприємства	38,4	32,8	85,4	31,4	95,7	30,1	95,9
у % до загальної кількості зайнятих працівників на малих підприємствах по Україні	1,8	1,6	88,9	1,5	93,8	1,5	100,0
у % до загальної кількості зайнятих працівників по регіону	37,4	33,8	90,4	34,3	101,5	34,6	100,9
у т.ч. мікропідприємства	14,2	12,2	85,9	12,3	100,8	12,1	98,4
у % до загальної кількості зайнятих працівників на мікропідприємствах по Україні	1,7	1,6	94,1	1,6	100,0	1,5	93,8
у % до загальної кількості зайнятих працівників по регіону	13,9	12,6	90,6	13,4	106,3	13,9	103,7

Як видно з таблиці 2.23, кількість зайнятих працівників у 2010 році дорівнювала 102,6 тис. осіб. Протягом всього аналізованого періоду їх кількість зменшувалась і у 2013 році становила 86,9 тис. осіб. З них на великих підприємствах у 2010 році працювало 9,4 тис. осіб, а у 2013 році – 7,8 тис. осіб. В

середині аналізованого періоду їхня кількість зросла, але в кінці знову знизилась. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2012 року дорівнював 95,0%.

На середніх підприємствах у 2010 році працювало 54,8 тис. осіб. Протягом аналізованого періоду спостерігається зниження кількості зайнятих працівників на середніх підприємствах. Так, в кінці періоду, у 2013 році їхня кількість становила 49,0 тис. осіб. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2012 року дорівнював 99,2%.

Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах так само знижувалась протягом всіх чотирьох років, які аналізувались. Так, у 2010 році вона становила 38,4 тис. осіб, а у 2013 році – 30,1 тис. осіб. Тобто знизилась на 8,3 тис. осіб за чотири роки. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2012 року становив 95,9%.

Кількість зайнятих працівників на мікропідприємствах (вона входить до складу кількості зайнятих працівників на малих підприємствах) у 2010 році становила 14,2 тис. осіб. А на кінець аналізованого періоду, у 2013 році – 12,1 тис. осіб.

Темп зростання цього показника у 2013 році відносно 2012 року становив 98,4%.

Таблиця 2.24

**Середньорічна продуктивність праці працівників на підприємствах
Закарпатської області у 2010 – 2013 роках [160, с. 267 – 268]**

	2010	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	Темп зростання до попереднього року, %
Середньорічна продуктивність праці одного працівника, тис. грн	197,2	272,2	138,0	300,9	110,6	345,5	114,8
Середньорічна продуктивність праці	573,2	737,1	128,6	718,0	97,4	735,1	102,4

одного працівника великого підприємства, тис. грн							
Середньорічна продуктивність праці одного працівника середнього підприємства, тис. грн	189,5	243,2	128,3	291,2	119,7	386,6	132,8
Середньорічна продуктивність праці одного працівника малого підприємства, тис. грн	116,2	160,1	137,8	174,1	108,7	177,8	102,1
Середньорічна продуктивність праці одного працівника мікропідприємства, тис. грн	103,0	144,3	140,1	146,5	101,5	148,1	101,1

Як видно з таблиці 2.24, середня продуктивність праці одного працівника на підприємствах Закарпатської області у 2010 році становила 197,2 тис. грн, а у 2013 р. – 345,5 тис. грн. Цей показник протягом аналізованого періоду поступово зростає. Темп зростання у 2011 році відносно попереднього 2010 року становив 138,0%, а у 2013 році відносно 2012 року – 114,8%.

Середня продуктивність праці одного працівника великого підприємства у 2010 році була на рівні 573,2 тис. грн, а у 2013 – 735,1 тис. грн. Цей показник зріс у 2011 році порівняно з 2010 роком, темп його зростання дорівнював 128,6%, але у 2012 році впав до позначки 718,0 тис. грн. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього 2012 року становив 102,4%, тобто на кінець звітної періоду знову зріс. Середньорічна продуктивність праці одного працівника середнього підприємства у 2010 році становила 189,5 тис. грн, а у 2013 – 386,6 тис. грн. Цей показник протягом аналізованого періоду поступово зростає. Темп його зростання у 2011 році відносно попереднього 2010 року становив 128,3%, а у 2013 році відносно 2012 року – 132,8%. Середньорічна продуктивність праці одного працівника малого підприємства у 2010 році – 116,2 тис. грн. Протягом всього звітної періоду значення цього показника зростало. Так, у 2013 році його розмір становив 177,8 тис. грн, а темп його зростання у 2011 році відносно попереднього 2010 року становив 137,8%, а у 2013 році

відносно 2012 року дорівнював 102,1%. Середньорічна продуктивність праці одного працівника мікропідприємства у 2010 році становила 103,0 тис. грн, а у 2013 – 148,1 тис. грн. Цей показник протягом аналізованого періоду поступово зростає. Темп його зростання у 2011 році відносно попереднього 2010 року становив 140,1%, а у 2013 році відносно 2012 року – 101,1%.

Наведені розрахунки підтверджують висновок про недостатній рівень використання потенціалу середнього та малого бізнесу в Закарпатті, що значно знижує ефективність діяльності регіональної економічної системи та рівень її конкурентоспроможності.

Можливості розвитку людського та трудового потенціалів обумовлені рівнем доходів населення та, головним чином, рівнем заробітної плати.

Динаміка середньомісячної реальної та номінальної заробітної плати запропонована в таблиці 2.25.

До 2005 р. включно дані наведено без урахування найманих працівників статистично малих підприємств і фізичних осіб-підприємців. За 2010 – 2013 рр. дані наведено по підприємствах, установах, організаціях та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

Таблиця 2.25

Середньомісячна заробітна плата штатних працівників України та по регіонах у 2005, 2010 – 2013 роках, грн [160, с. 508]

	2005	2010	Темп зростання до 2005 року, %	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	Темп зростання до попереднього року, %
Україна	806	2239	277,8	2633	117,6	3025	114,9	3265	107,9
Автономна Республіка Крим області	730	1991	272,7	2295	115,3	2654	115,6	2849	107,3
Вінницька	597	1782	298,5	2074	116,4	2432	117,3	2651	109,0
Волинська	591	1692	286,3	1994	117,8	2339	117,3	2580	110,3
Дніпропетровська	913	2369	259,5	2790	117,8	3138	112,5	3335	106,3
Донецька	962	2549	265,0	3063	120,2	3495	114,1	3755	107,4
Житомирська	602	1782	296,0	2071	116,2	2369	114,4	2561	108,1
Закарпатська	665	1846	277,6	2069	112,1	2351	113,6	2553	108,6

Запорізька	860	2187	254,3	2607	119,2	2927	112,3	3142	107,3
Івано-Франківська	718	1927	268,4	2213	114,8	2540	114,8	2679	105,5
Київська	811	2295	283,0	2761	120,3	3157	114,3	3351	106,1
Кіровоградська	624	1815	290,9	2114	116,5	2428	114,9	2609	107,5
Луганська	805	2271	282,1	2742	120,7	3090	112,7	3337	108,0
Львівська	713	1941	272,2	2244	115,6	2578	114,9	2789	108,2
Миколаївська	744	2122	285,2	2448	115,4	2822	115,3	3094	109,6
Одеська	768	2046	266,4	2387	116,7	2700	113,1	2947	109,1
Полтавська	758	2102	277,3	2481	118,0	2850	114,9	2988	104,8
Рівненська	685	1960	286,1	2211	112,8	2575	116,5	2844	110,4
Сумська	663	1866	281,4	2177	116,7	2503	115,0	2702	108,0
Тернопільська	553	1659	300,0	1871	112,8	2185	116,8	2359	108,0
Харківська	759	2060	271,4	2407	116,8	2752	114,3	2975	108,1
Херсонська	625	1733	277,3	1970	113,7	2268	115,1	2464	108,6
Хмельницька	584	1786	305,8	2075	116,2	2425	116,9	2641	108,9
Черкаська	642	1835	285,8	2155	117,4	2508	116,4	2682	106,9
Чернівецька	621	1772	285,3	1985	112,0	2329	117,3	2484	106,7
Чернігівська	602	1711	284,2	1974	115,4	2308	116,9	2504	108,5
міста									
Київ	1314	3431	261,1	4012	116,9	4607	114,8	5007	108,7
Севастополь	803	2167	269,9	2476	114,3	2890	116,7	3114	107,8

Як видно з таблиці 2.25, середньомісячна заробітна плата штатних працівників в Україні у 2005 році становила 806 грн, а у 2013 році – 3265 грн. Протягом всього аналізованого періоду заробітна плата зростає. Найвищий темп зростання спостерігався у 2010 році відносно 2005 року – 277,8%, а у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 107,9%. Найвищий рівень середньомісячної заробітної плати протягом всього аналізованого періоду спостерігався у Києві. У 2005 році – 1314 грн, а у 2013 році – 5007 грн. Найвищий темп зростання у 2010 році відносно 2005 року становив 261,1%, а у 2013 році відносно 2012 року – 108,7%. Найнижчий рівень середньомісячної заробітної плати протягом всього аналізованого періоду спостерігався у Тернопільській області. Так, у 2005 році середньомісячна заробітна плата в цій області становила 553 грн, а у 2013 році – 2359 грн. Темп зростання цього показника у 2013 році відносно попереднього 2012 року становив 108,0%.

На рис. 2.11 наведена динаміка середньорічної продуктивності праці та середньорічної заробітної плати по областях України у 2012 році.

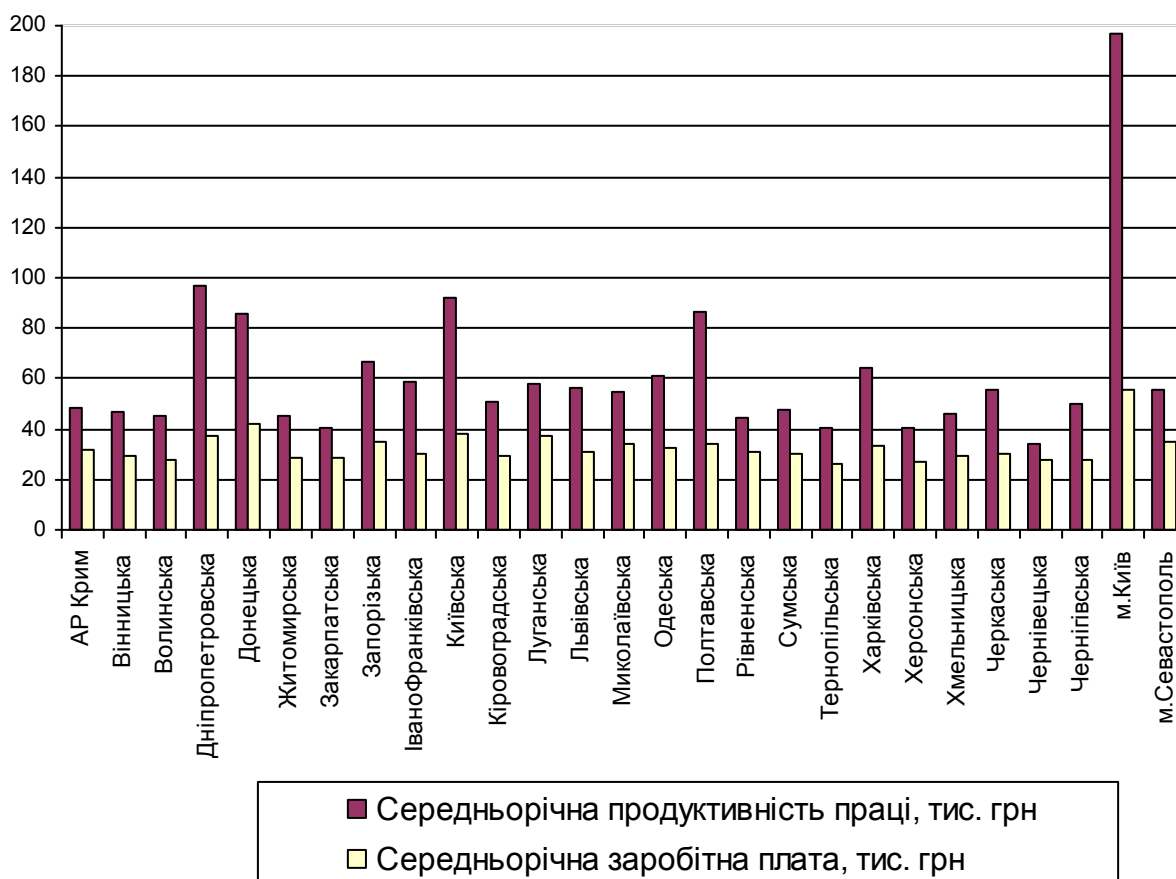

Рис. 2.11. Динаміка середньорічної продуктивності праці та середньорічної заробітної плати по областях України у 2012 році, тис. грн [156, с. 69; 157, с. 12; 160, с. 508]

Середньомісячна заробітна плата штатних працівників у Закарпатській області зростала з 2005 по 2013 рік, тобто протягом всього аналізованого періоду. На його початку, у 2005 році, вона становила 665 грн, а в кінці, у 2013 році – 2553 грн. Темп зростання цього показника у 2010 році відносно 2005 року становив 277,6%, а у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 108,6%.

Як видно з таблиці 2.26, середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників в Закарпатській області протягом аналізованого періоду зростає. У 2003 році вона становила 379 грн, а у 2004 році – 479 грн. Темп зростання номінальної заробітної плати у 2004 році відносно попереднього 2003 року становив 126,6%, а темп зростання реальної заробітної плати у 2004 році відносно попереднього 2003 року – 126,3%.

Таблиця 2.26

Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата найманих працівників у Закарпатській області у 2003 – 2013 роках, грн [160, с. 354]

	Номінальна заробітна плата, грн	Відсотків до попереднього року	
		темپ зростання номінальної заробітної плати	темп зростання реальної заробітної плати
2003	379	х	х
2004	479	126,6	126,3
2005	665	138,7	123,5
2006	868	130,5	119,7
2007	1091	125,7	113,6
2008	1453	133,2	111,6
2009	1562	107,5	95,5
2010	1846	118,8	109,0
2011	2069	112,1	105,7
2012	2351	113,6	114,2
2013	2553	108,6	109,4

У 2012 році середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників зросла до позначки 2351 грн, темп зростання цього показника у 2012 році відносно попереднього року становив 113,6%, а темп зростання реальної заробітної плати у цей період – 114,2%.

У 2013 році середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників зросла ще на 202 грн і становила 2553 грн. Темп зростання номінальної заробітної плати у 2013 році відносно попереднього 2012 року становив 108,6%, а темп зростання реальної заробітної плати у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 109,4%.

Таблиця 2.27

Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників за видами економічної діяльності у Закарпатській області у 2010 – 2013 роках, грн [160, с. 355]

	2010	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	
						грн	відсотків до 2012
Усього	1846	2069	112,1	2351	113,6	2553	108,6

Сільське, лісове та рибне господарства	1289	1746	135,5	2107	120,7	2261	107,3
Промисловість	1791	2062	115,1	2215	107,4	2506	113,1
Будівництво	1402	1567	111,8	1700	108,5	1784	104,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1527	1704	111,6	1911	112,1	2182	114,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2331	2686	115,2	2981	111,0	3224	108,2
транспорт, складське господарство	2478	2881	116,3	3203	111,2	3482	116,6
поштова та кур'єрська діяльність	1458	1432	98,2	1522	106,3	1628	107,0
Тимчасове розміщування й організація харчування	1016	1176	115,7	1356	115,3	1340	98,8
Інформація та телекомунікації	2127	2567	120,7	2465	96,0	2701	109,6
Фінансова та страхова діяльність	2980	3355	112,6	3493	104,1	3749	107,3
Операції з нерухомим майном	1435	1652	115,1	1779	107,7	1772	99,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	1974	2315	117,3	2636	113,9	2440	92,6
з неї наукові дослідження та розробки	1905	2146	112,7	2529	117,8	2388	94,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1364	1610	118,0	1638	101,7	1631	99,6
Державне управління й оборона; обов'язкове страхування	2521	2670	105,9	2909	109,0	3162	108,7
Освіта	1816	2000	110,1	2416	120,8	2556	105,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1565	1683	107,5	2052	121,9	2214	107,9
у т.ч. охорона здоров'я	1553	1668	107,4	2066	123,9	2223	107,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1804	1888	104,7	2347	124,3	2587	110,2
діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	1795	1695	94,4	2071	122,2	2499	120,7
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	1939	2146	110,7	2677	124,7	2797	104,5
Надання інших видів послуг	1148	1221	106,4	1649	135,1	2222	134,7

Як видно з таблиці 2.27, середньомісячна номінальна заробітна плата працівників Закарпатської області у 2010 році становила 1846 грн, у 2013 році – 2553 грн. Цей показник зростав протягом всього аналізованого періоду.

Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників сільського, лісового та рибного господарства у 2010 році становила 1289 грн, а у 2013 році – 2261 грн. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно попереднього

2010 року дорівнював 135,5%, а у 2013 році відносно 2012 року – 107,3%. У промисловості середньомісячна номінальна заробітна плата у 2010 році становила 1791 грн, а у 2013 році – 2506 грн. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно попереднього 2010 року становив 115,1%, а у 2013 році відносно 2012 року – 113,1%. У будівництві середньомісячна номінальна заробітна плата у 2010 році становила 1402 грн, а у 2013 році – 1784 грн. Темпи зростання цього показника у 2011 році відносно попереднього 2010 року становили 111,8%, а у 2013 році відносно 2012 року – 104,9%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників оптової та роздрібною торгівлі, працівників по ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів у 2010 році становила 1527 грн, а у 2013 році – 2182 грн. Темпи зростання цього показника у 2011 році відносно попереднього 2010 року становили 111,6%, а у 2013 році відносно 2012 року – 114,2%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників транспортного та складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності у 2010 році становила 2331 грн, а у 2013 році – 3224 грн. Темпи зростання цього показника у 2011 році відносно попереднього 2010 року становили 115,2%, а у 2013 році відносно 2012 року – 108,2%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників галузі тимчасового розміщування й організації харчування у 2010 році становила 1016 грн, а у 2013 році – 1340 грн. Темпи зростання цього показника у 2011 році відносно попереднього 2010 року становили 115,7%, а у 2013 році відносно 2012 року – 98,8%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників галузі інформації та телекомунікації у 2010 році становила 2127 грн, а у 2013 році – 2701 грн. Розмір цього показника поступово зростав протягом аналізованого періоду, окрім 2012 року, коли він знизився порівняно з попереднім 2011 роком і становив 2465 грн. Темпи зростання цього показника у 2011 році відносно попереднього 2010 року становили 120,7%, а у 2013 році відносно 2012 року – 109,6%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників галузі фінансової та страхової діяльності у 2010 році становила 2980 грн, а у 2013 році – 3749 грн. Розмір цього показника поступово зростав протягом аналізованого періоду. Темп зростання цього

показника у 2011 році відносно попереднього 2010 року становив 112,6%, а у 2013 році відносно 2012 року – 107,3%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників галузі операцій з нерухомим майном у 2010 році становила 1435 грн, а у 2013 році – 1772 грн. Розмір цього показника поступово зростав протягом аналізованого періоду, крім останнього – 2013 року, коли темп зростання цього показника відносно попереднього 2012 року становив 99,6%, тобто мав негативну динаміку. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно попереднього 2010 року становив 115,1%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників професійної, наукової та технічної діяльності у 2010 році становила 1974 грн, а у 2013 році – 2440 грн. Розмір цього показника поступово зростав протягом аналізованого періоду, крім останнього 2013 року, коли розмір середньомісячної номінальної заробітної плати працівників зменшився на 196 грн. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно 2010 року становив 117,3%, а у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 92,6%, тобто мав негативну динаміку. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників сфери адміністративного та допоміжного обслуговування у 2010 році становила 1364 грн, а у 2013 році – 1631 грн. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно 2010 року становив 118,0%, а у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 99,6%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників галузі державного управління й оборони, а також обов'язкового страхування у 2010 році становила 2521 грн, а у 2013 році – 3162 грн. Розмір цього показника поступово зростав протягом аналізованого періоду. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно 2010 року становив 105,9%, а у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 108,7%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників галузі освіти у 2010 році становила 1816 грн, а у 2013 році – 2556 грн. Розмір цього показника поступово зростав протягом аналізованого періоду. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно 2010 року становив 110,1%, а у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 105,8%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників галузі охорони здоров'я та надання соціальної допомоги у 2010 році становила 1565 грн, а у 2013

році – 2214 грн. Розмір цього показника поступово зростав протягом аналізованого періоду. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно 2010 року дорівнював 107,5%, а у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 107,9%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників у сфері творчості, мистецтва та розваг у 2010 році становила 1795 грн, а у 2013 році – 2499 грн. Розмір цього показника поступово зростав протягом аналізованого періоду, крім 2011 року, коли розмір середньомісячної номінальної заробітної плати зменшився на 100 грн порівняно із попереднім роком і становив 1695 грн. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно 2010 року дорівнював 94,4%, а у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 120,7%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників у галузі функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури у 2010 році становила 1939 грн, а у 2013 році – 2797 грн. Розмір цього показника поступово зростав протягом аналізованого періоду. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно 2010 року сягав 110,7%, а у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 104,5%. Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників у галузі надання інших видів послуг у 2010 році становила 1148 грн, а у 2013 році – 2222 грн. Розмір цього показника поступово зростав протягом аналізованого періоду. Темп зростання цього показника у 2011 році відносно 2010 року становив 106,4%, а у 2013 році відносно попереднього 2012 року – 134,7%.

Виходячи з наведених даних, неможливо не відмітити низький рівень заробітної плати закарпатських працівників, що негативно відбивається на їх мотивації та, відповідно, продуктивності праці. Заробітна плата як ціна робочої сили регіону не лише визначає рівень доходів регіону, але й стимулює інвестиції в людський капітал, сприяє підвищенню рівня освіти та професійної підготовки регіональних кадрів, що суттєво впливає на рівень людського потенціалу.

Неможливо не підкреслити, що рівень оплати праці в регіоні залежить від рівня оплати праці в його районах. Особливого значення диференціація зарплати набуває в Закарпатті, райони якого розрізняються як у природно-кліматичному ракурсі, так й стосовно виробничого потенціалу.

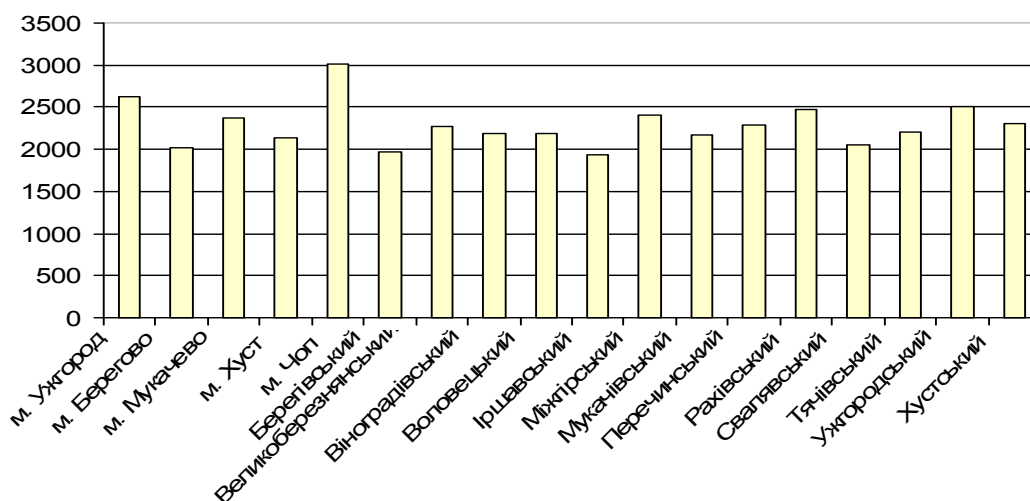

Рис. 2.12. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у містах та районах Закарпатської області у 2012 році, грн [160, с. 357]

Як видно з рис. 2.12, найбільший розмір середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників у 2012 році спостерігався у м. Чоп і становив 3017 грн. У той час, як порівняно з іншими регіонами найбільший показник (2515 грн) спостерігався по Ужгородському району.

Найменша середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у 2012 році була у Іршавському районі і склала 1936 грн.

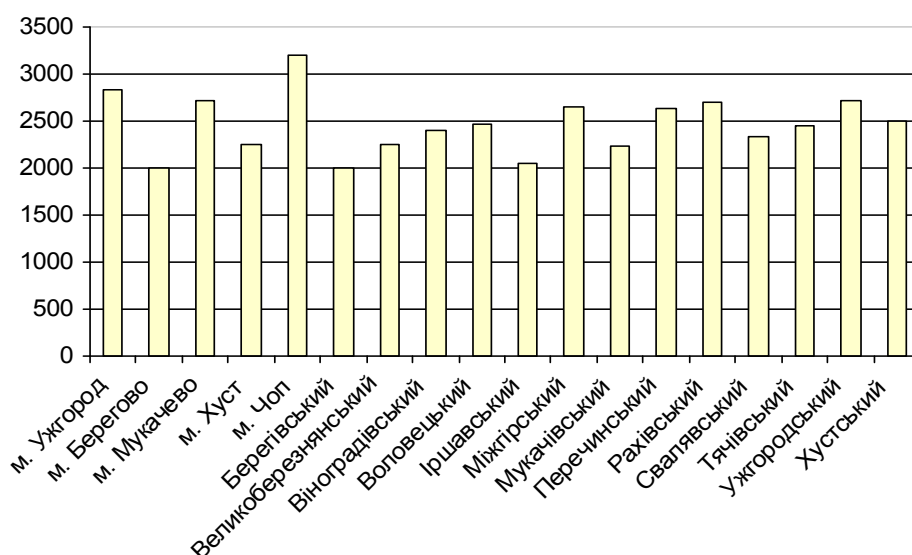

Рис. 2.13. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників по містах та районах Закарпатської області у 2013 році, грн [160, с. 357]

Як видно з рис. 2.13, найбільший розмір середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників у 2013 році, як і у 2012 році, спостерігався у м. Чоп, він становив 3195 грн. А по районах цей показник найбільший у двох районах: в Ужгородському він становив 2709 грн, а у Рахівському районі – 2706 грн.

Найменша середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у 2013 році була у Берегівському районі, вона становила 2001 грн.

Темп зростання середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників у Закарпатській області у 2013 році відносно попереднього 2012 року становив 108,6%. У м. Ужгород – 107,6%, у м. Берегово – 99,4%, і в цьому місті спостерігалось зменшення середньомісячної номінальної заробітної плати. У м. Мукачево цей показник становив 114,1%, це один з найвищих показників по області. У м. Хуст темп зростання середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників у 2013 році відносно 2012 року становив 104,7%, у м. Чоп – 105,9%. У Берегівському районі – 101,2%, в цьому районі спостерігається один з найнижчих показників зростання заробітної плати. Найнижчий показник темпу зростання – 98,9% – у Великоберезнянському районі, тобто відбулося зниження середньомісячної заробітної плати порівняно із попереднім 2012 роком. У Віноградівському районі цей показник становив 109,0%, у Воловецькому – 113,0%, в Іршавському – 105,5%, в Міжгірському – 110,2%, в Мукачівському – 102,5%. Найвищий темп зростання середньомісячної заробітної плати в області був у Перечинському районі, він становив 115,5%. У Рахівському – 109,4%, у Свалявському – 113,3%, у Тячівському – 110,9%. Відносно низький темп зростання середньомісячної заробітної плати спостерігався в Ужгородському районі – 107,7%. В Хустському районі цей показник становив 108,8%.

На рівень людського розвитку впливають значною мірою міграційні процеси. Особливого значення міграція набуває у прикордонних регіонах, мешканці яких мають ділові, культурні та родинні контакти, що в свою чергу надає додаткових можливостей для експорту робочої сили. Науковці В.П.Мікловда та М.І.Пітюлич на основі даних за 2012 рік зробили такі висновки:

«Трудова міграція є віддзеркаленням тих змін, які відбуваються у структурі регіональної економіки, а, відповідно, і ринку праці, який характеризується:

- перевищенням пропозиції праці над попитом у 10 разів, а також значним зниженням попиту на працю за останні 5 років – більш ніж у 1,7 раза;

- високим навантаженням на одне вільне робоче місце – 10 осіб, при цьому навантаження на вільне робоче місце становило для робітників – 7 осіб, для службовців – 10 та на місця, що не потребують спеціальної підготовки, – 56 осіб;

- високим рівнем безробіття, зокрема у сільській місцевості та у гірських районах області: Воловецькому – 7,1%, Міжгірському – 4,4%, Великоберезнянському – 4,1% (в середньому по області – 1,8%, по Україні – 1,8%);

- високим рівнем зареєстрованого безробіття серед жінок – 19% у віці від 15 до 24 років; 9,2% – у віці 25—29 років; 5,4% – у віці від 40 до 49 років;

- значно нижчим рівнем середньомісячної заробітної плати порівняно із середньоукраїнським показником.

Трудоміграційні процеси певною мірою знімають соціальну напругу на ринку праці області. За експертними оцінками, близько 20—25% працездатного населення знаходять місце прикладання праці за межами регіону, тобто є трудовими мігрантами» [86].

Разом з тим, неможливо не оцінити позитивних аспектів впливу міграції на трудовий потенціал Закарпатської області:

- По-перше, знижується рівень соціальної напруги, зменшується кількість безробітних, а, відповідно, й навантаження на фонди, що спрямовуються на підтримку безробітних.

- По-друге, реемігранти стають носіями нових знань, виробничих та управлінських технологій, що при поверненні підвищує їх ринкову цінність і впливає на загальний рівень конкурентоспроможності трудового потенціалу області.

- Доходи від роботи за кордоном дозволяють поліпшити якість життя членів родини, набути освіти, отримувати більш якісне лікування й т.д. Іншими словами,

доходи людей, що працюють за кордоном, сприяють зростанню людського капіталу регіону, а відповідно й збільшенню людського потенціалу, що є основою підвищення рівня конкурентоспроможності регіональної економіки в цілому.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ВАЖЕЛІ ФОРМУВАННЯ

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

3.1. Інноваційно-інвестиційні фактори формування конкурентоспроможності економіки Закарпатської області

Стратегічне управління регіональною конкурентоспроможністю передбачає окреслення системних факторів, дія яких забезпечує певні переваги, що визначають можливості випереджального розвитку Закарпатської області. Першою групою таких факторів виділені інноваційно-інвестиційні, які формують технологічне, кадрове, інтелектуальне наповнення регіональної економічної системи.

Серед інноваційних факторів особливе місце займає регіональна інноваційна система. При цьому доведено, що гальмування регіональної інноваційної системи в Закарпатській області пояснюється певним колом причин, відображених на рис. 3.1.

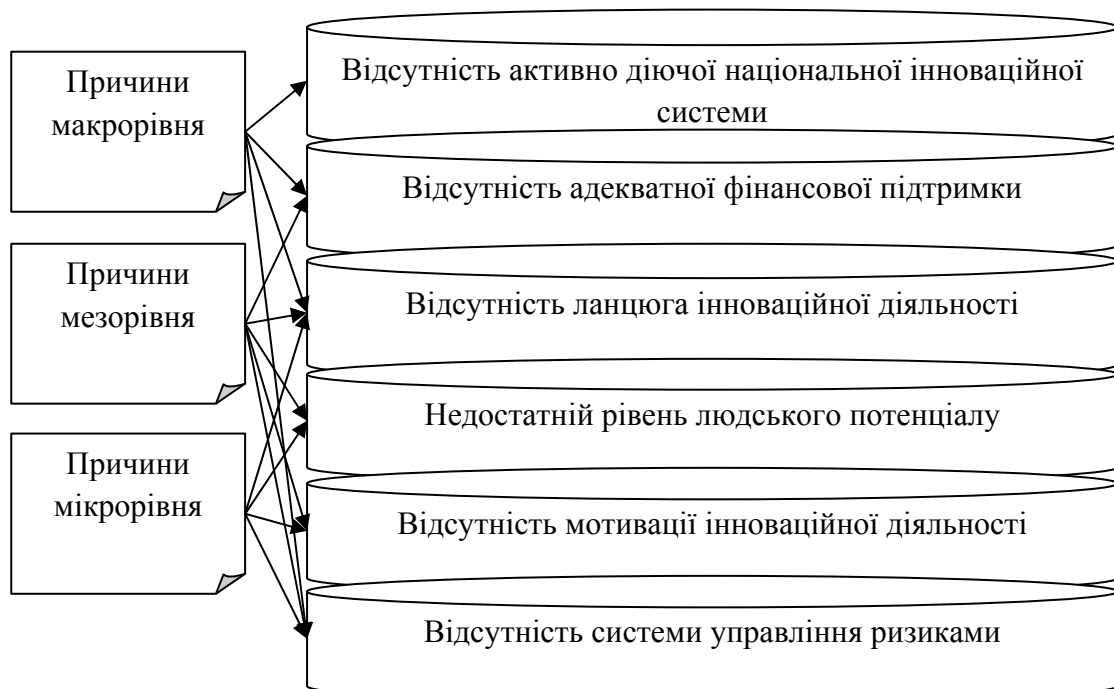

Рис. 3.1. Системні причини, що гальмують розвиток регіональних інноваційних систем

(розроблено автором)

Вказані причини мають системний характер внаслідок того, що вони взаємопов'язані, їх функціонування має перманентний характер, вони гальмують дію інноваційних систем регіону та виникають на всіх рівнях економічного механізму.

По-перше, в країні не створено ефективно функціонуючу національну інноваційну систему, невід'ємним елементом якої є регіональні системи. Саме національна система визнає інституціональну тектоніку регіональних систем, забезпечує їх взаємодію, без якої неможливо сформувати цільне інформаційно-інноваційне середовище країни. Регіональні інноваційні системи корелюють з національною через механізм стратегічного розвитку регіональної економіки, який безумовно залежить від державної стратегії та обраної моделі інноваційного перетворення. До важелів, що забезпечують взаємовплив регіональної та інноваційної систем, віднесені організаційні (структура РІС повинна бути побудована таким чином, щоб співпраця з НІС була найбільш ефективною), економічні (науково-дослідні та інноваційно-інвестиційні ресурси регіону є одночасно складовою відповідних ресурсів розвитку країни та її НІС), інституціональні (закони у сфері інноваційної діяльності не повинні бути суперечливими та створювати дискримінацію певного виду інноваційних систем чи інноваційних видів діяльності;), мотиваційні (результати роботи РІС формують базу для підвищення ефективності діяльності НІС та навпаки), методологічні (на всіх рівнях інноваційної діяльності повинні бути враховані закони економії часу, зростання потреб, ефект масштабу, ефект досвіду, закони синергії та ін.).

По-друге, внаслідок відсутності належного фінансування зв'язки науковців Закарпатської області з закордонними науково-інноваційними та освітніми центрами не відповідають сучасним вимогам. Регіональні установи головним чином використовують кошти грантів, які виділяє Європейський Союз, але дія цих фінансових важелів націлена на користь, в першу чергу, європейських реципієнтів. При цьому слід відмітити, що закарпатські установи вдало використовують професійну мережу, яка вже сформована та функціонує багато

років. Але на перший план виходить не системна організація наукових та інноваційних обмінів, а персональна воля науковців та можливості окремих структур.

За даними української статистики (за попередніми розрахунками) частка загального обсягу витрат у ВВП України у 2014 році становила 0,66%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,26%. За даними Євростату, частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки країн ЄС-28 у ВВП становила 2,01%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Фінляндії – 3,31%, Швеції – 3,3%, Данії – 3,06%, Німеччині – 2,85%, Австрії – 2,81%, Словенії – 2,59%, Франції – 2,23%, Бельгії – 2,28%; меншою – на Кіпрі, у Чорногорії, Румунії, Латвії та Болгарії (від 0,38% до 0,65%) [56].

Крім цього, не сформований ланцюг інноваційної діяльності з точки зору взаємодії між генераторами нових знань, владою, реальним сектором, який забезпечує перетворення ідей у інновації, та фінансовими установами, що зацікавлені у здійсненні інвестицій у інноваційну економіку. Фактично вищі навчальні заклади регіону, в яких сконцентровано науковий потенціал області, не мають необхідного рівня зв'язків з підприємствами. Це пов'язано з великим навчально-методичним навантаженням докторів та кандидатів наук, а їх наукова діяльність здійснюється за «залишковим» принципом. Доведено, що критичною точкою розвитку національної інноваційної системи, а так само й регіональних її відділень, є зв'язок між дослідженнями, проведеними національними або регіональними науково-освітніми закладами і приватними компаніями.

По-третє, відсутні важелі мотивації підприємств з впровадження інноваційних технологій або продуктів у практичну діяльність. Так, не працює фіскальна система, кредитні механізми чи важелі державної підтримки підприємств, які ідуть на ризики при здійсненні інноваційної діяльності. Всі ризики лягають на плечі підприємства, що гальмує прийняття інноваційних рішень стейкхолдерами, власниками підприємств чи їх топ-менеджерами. Крім того, підприємства не розвивають дослідницьку базу, купуючи, головним чином, зарубіжні розробки, посиляючись на економічну доцільність та їх кращу якість.

Наступна причина охоплює проблеми людського потенціалу регіону, наявність якого є умовою ефективного функціонування регіональної інноваційної системи. Питання формування людського потенціалу як основи інноваційної економіки регіону та її конкурентоспроможності будуть викладені в наступному параграфі.

В якості наступної причини визначено відсутність системи управління ризиками як на рівні держави, так й в межах більшості підприємств. При тому, що інноваційна діяльність є високоризикованою, відсутні регіональні механізми ризик-менеджменту, що дозволяють застосовувати не лише оціночні методи, але й інституціонально-освітні та управлінські важелі. Так, в процесі регіонального ризик-менеджменту інноваційної діяльності можлива інтеграція структурованих, стандартних дій з нетрадиційними акціями стосовно діагностики ситуації та управлінських рішень; застосування та розповсюдження досвіду управління ризиками найбільш успішних регіональних підприємств, підтримка колабораціоністських форм бізнесу, серед яких на зниження ризикованості впливають кластери або державно-приватні партнерства.

Для забезпечення ефективності діяльності регіональної інноваційної системи рекомендовано до її змісту включити елементи, представлені на рис.3.2. При цьому необхідно підкреслити, що між елементами існують різноманітні зв'язки, а на рисунку відображені лише визначальні, системоутворюючі. До основних елементів РІС Закарпатської області включено:

- моніторингову підсистему, яка відповідатиме за координаційно-організаційне та контроль-аналітичне забезпечення діяльності РІС. Ця підсистема буде функціонувати на базі центру, завданнями якого буде відстежувати попит та його тенденції на внутрішньому та зарубіжному ринках на інноваційні продукти; залучати науково-освітні заклади для проведення відповідних розробок; визначати доцільність та ефективність залучення підприємств, що потенційно здатні працювати для забезпечення попиту на впровадження інноваційних розробок; проводити конкурси на виконання наукових проектів; інформувати регіональне суспільство про можливості та

результати інноваційної діяльності в регіоні. Змістом роботи моніторингового центру повинна стати аналітична діяльність щодо визначення рівня конкурентоспроможності регіональної інноваційної системи Закарпатської області в цілому з позиції формування інноваційного суспільства;

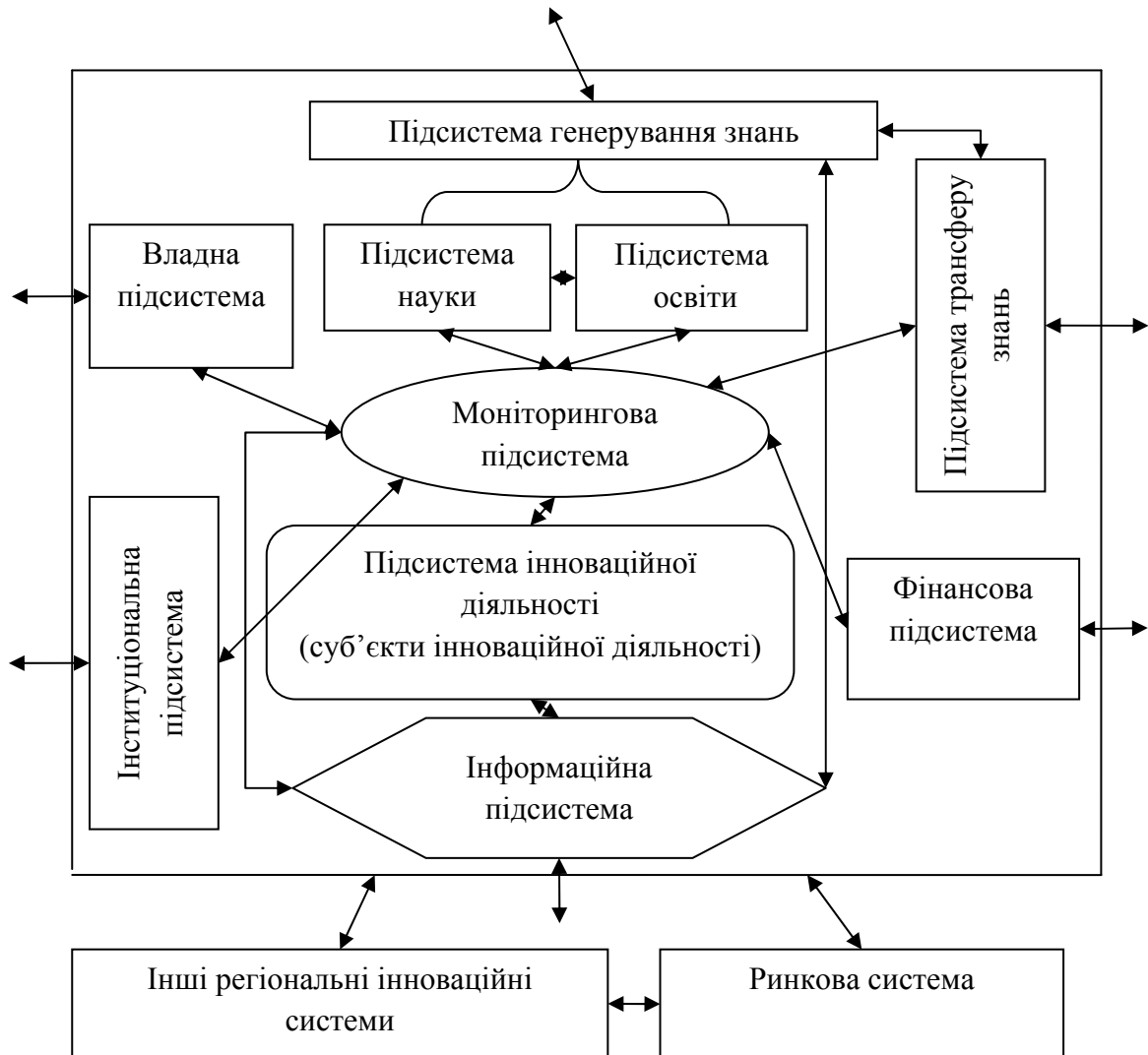

Рис. 3.2. Модель регіональної інноваційної системи Закарпатської області та її зв'язку з іншими системами

(розроблено автором)

- підсистему генерування знань, що включає в свою чергу дві підсистеми (науки та освіти). У Закарпатті наукова діяльність та вища освіта сконцентровані головним чином в Ужгородському національному університеті, що надає певні організаційні переваги у проведенні досліджень та розробок. Основним завданням для активізації цієї підсистеми є посилення її зв'язку з виробництвом та забезпечення інформацією стосовно реального попиту на дослідження;

- фінансову підсистему, спрямовану на формування фінансових важелів активізації інноваційної діяльності в регіоні. Фінансова підсистема в умовах відсутності бюджетних ресурсів підтримки інноваційної діяльності повинна бути сконцентрована на залучення венчурних ресурсів, джерелами яких виступатимуть як національні інвестори, так й закордонні вкладники;

- суб'єктів інноваційної діяльності. Більш активно доцільно залучати підприємства, що є дочірніми компаніями та відділеннями транснаціональних корпорацій з вже визначеними інноваційними стратегіями розвитку. Враховуючи, що практично всі ТНК, підрозділи яких працюють у Закарпатті, проводять дослідницькі роботи в країнах Заходу, за місцем розташування материнських компаній, необхідно створити систему стимулів, які будуть сприяти перенесенню частки досліджень в їх українські підрозділи.

- підсистему трансферу знань. Трансферт знань являє собою поширення знань, досвіду та навичок між учасниками інноваційної діяльності, що призводить до появи інновацій в різних сферах життя. Основою трансферу знань в РІС Закарпатської області може стати Ужгородський національний університет, який повинен перетворитися на інноваційний університет з концепцією трикутника знань, що поєднує освіту, наукові дослідження та інновації;

- інституціональну підсистему, спрямовану на формування нормативної та культурної основи інноваційного розвитку регіону. Саме інституціональна система є відповідальною за формування стійких потреб у розвитку, які повинні стати парадигмою регіональної життєдіяльності.

На думку О.Голиченко, основним елементом цієї системи є виконавча влада регіону, яка взаємодіє з усіма учасниками інноваційного процесу. Органи державної влади контролюють зміни на підприємствах регіону і регулюють їх інноваційну діяльність за допомоги:

- вдосконалення нормативно-правової бази;
- виділення на конкурсній основі часткового і повного фінансування на реалізацію окремих інноваційних програм і проектів в рамках коштів, передбачених в обласному бюджеті на черговий фінансовий рік;

- залучення інвестицій з федеральних джерел для реалізації інноваційних проектів регіонального значення;
- надання рекомендаційних листів ініціаторам інноваційних проектів для передачі їх вітчизняним та іноземним інвесторам;
- надання пільг з податків, що підлягають зарахуванню до обласного бюджету;
- компенсації частини відсоткової ставки за банківськими кредитами за рахунок коштів обласного бюджету;
- надання допомоги у зниженні зовнішніх ризиків галузі [19].

Незважаючи на те, що твердження О.Голиченко стосовно владної підсистеми як основного елемента інноваційної системи достатньо дискусійне, доцільним є введення його до складу РІС. Вказані функції владної системи притаманні іншим елементам РІС, але владний елемент є необхідним стосовно формування регіональних норм, що сприяють підтримці інноваційної діяльності в регіоні через певні складові регіональної інноваційної системи.

До складу інноваційної систем доцільно включити й засоби масової інформації, які забезпечать формування інноваційної культури в суспільстві та створять інформаційне середовище, в якому учасники інноваційної діяльності зможуть отримувати інформацію про перспективи та сучасний стан як діяльності регіональної інноваційної системи, так й інноваційного розвитку території в цілому.

Регіональна інноваційна система є відкритою, при цьому має дві форми зв'язку з навколишнім оточенням.

По-перше, це зв'язок самої РІС з іншими системами, що складають різноманітні мега-системи. Наприклад, РІС пов'язана з іншими регіональними системами, які в сукупності формують національну інноваційну систему. Крім цього, регіональна інноваційна система взаємодіє з ринковою системою, що забезпечує РІС інформацією про попит на інноваційну продукцію, а також формує майданчик для реалізації продукції. РІС контактує з ринком технологій, що дозволяє досліджувати не лише тенденції у розробці та виробництві нових

технологічних продуктів, але й визначати зміни у попиті на новинки, які виникають внаслідок зміни якості життя населення Закарпатської області. Регіональна інноваційна система також взаємодіє з ринком праці та системою освіти. Саме потреби регіональної інноваційної системи повинні визначати спрямованість університетів Закарпатської області на підготовку фахівців відповідної спеціальності, які будуть працювати на підприємствах РІС та забезпечувати реалізацію завдань інноваційного розвитку регіону та побудови його конкурентних переваг.

По-друге, кожний з елементів РІС має певний зв'язок з відповідними системами національної або глобальної економіки, ринку, фінансів і т.д. Так, владна підсистема РІС є частиною органів управління регіоном, які, в свою чергу, афілійовані з органами управління країною. Відповідно, фінансова підсистема є частиною фінансової системи країни і знаходиться з нею у прямому зв'язку. Наукові та освітні організації області також мають пряме підпорядкування відповідним міністерствам (міністерству), які визначають напрями наукової роботи, навантаження науковців та освітян та безпосередньо їх фінансують. Функція моніторингового центру – відстежувати не лише процеси, що відбуваються в межах регіональної інноваційної системи та відповідно регіону, а й контролювати тренди, що складаються на національному та глобальному рівнях. Інтеграція України у світове товариство формує такі виклики в регіонах, відповідь на які може бути успішною за умови врахування глобальних тенденцій економічного та політичного життя. Формування регіональної інноваційної системи рекомендовано здійснювати за етапами, що представлені на рис 3.3.

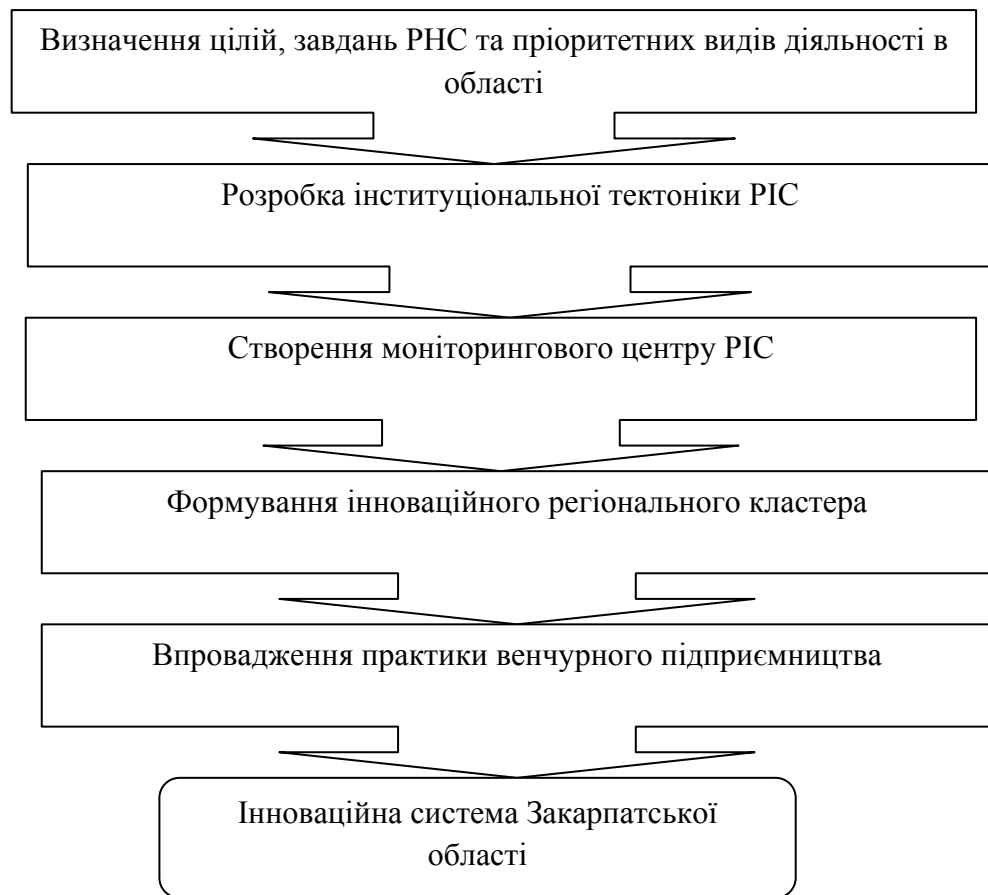

Рис. 3.3. Етапи формування регіональної інноваційної системи в Закарпатській області

(розроблено автором)

1. Визначення цілей, завдань, пріоритетних видів діяльності в регіоні в контексті його стратегічного розвитку та формування системи регіональної конкурентоспроможності. Доцільно враховувати місію регіону, стратегічні цілі області та основні складові стратегії розвитку Закарпаття.

2. Формування інституціональної бази регіональної інноваційної системи, яка включає нормативно-законодавчу, організаційно-управлінську та культурну складові.

3. Створення моніторингового центру. Для цього проводиться визначення функцій моніторингового центру, методів його діяльності, що обумовлені колом повноважень та відповідальності.

4. Інноваційний регіональний кластер є основою інноваційної системи в області внаслідок його ролі як синергійного об'єднання, спрямованого на

концентрацію інноваційних ресурсів та їх перетворення у інноваційний потенціал конкурентоспроможності регіональної економіки.

5. Венчурне підприємництво та венчурне фінансування є необхідною умовою формування інноваційного суспільства та результативності інноваційної системи.

Рекомендації з впровадження РІС у Закарпатській області представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Рекомендації з впровадження регіональної інноваційної системи в
Закарпатській області (розроблено автором)**

Етап	Зміст	Процедури
1.	Визначення цілей, завдань та пріоритетних видів діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проведення стратегічного аналізу розвитку Закарпатської області. 2. Розробка стратегії формування регіональної конкурентоспроможності. 3. Обґрунтування інноваційної складової регіональної стратегії формування конкурентоспроможності.
2.	Розробка інституційно-нальної тектоніки РІС	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розробка регламенту функціонування РІС. 2. Побудова організаційної структури РІС. 3. Окреслення стратегічних регіональних організацій та підприємств, що є потенційними учасниками РІС. 4. Розробка культурного кодексу РІС Закарпатської області.
3.	Створення моніторингового центру РІС	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розробка нормативної документації, що регулюватиме діяльність моніторингового центру. 2. Визначення повноважень та відповідальності моніторингового центру. 3. Складання бюджету моніторингового центру. 4. Визначення компетенції кадрового забезпечення моніторингового центру. 5. Організаційне оформлення моніторингового центру.

4.	Формування регіонального інноваційного кластеру	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування кластерного ланцюжка створення вартості. 2. Обґрунтування контуру кластеру та його імовірних учасників. 3. Доведення через інформаційну підсистему РІС економічної доцільності входження до кластера. 4. Створення інноваційного кластера.
5.	Побудова системи венчурного підприємництва в області	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування інституціональної бази інноваційного підприємництва та венчурного інвестування. 2. Обґрунтування місця та ролі венчурного інвестування у функціонуванні РІС та регіонального інноваційного кластера. 3. Впровадження системи маркетингу інноваційно-венчурної діяльності.

Повноцінний ланцюг створення вартості поділяється закордонними фахівцями з кластерної організації бізнесу на три фази: підготовка до виробництва і розробка продукту: на цій фазі вся діяльність припадає на сфери дослідження та розвитку, конструкцію, дизайн, тестування та контроль; виробництво і продуктивність: ця фаза складається саме з виробництва у вузькому сенсі, а також з підпорядкованих йому процесів обслуговування та ремонту, забезпечення постачання сировиною та напівфабрикатами, обладнанням, інструментами, устаткуванням, комп'ютерних мереж; постачання на ринок (збут) та розподіл: сюди зарахуємо всі елементи маркетингу та реклами, а також збут через оптову та роздрібну торгівлю [199].

Крім інноваційної складової формування регіональних конкурентних переваг особливого значення набуває інвестиційна компонента забезпечення стратегічного розвитку Закарпатської області. Серед важелів інвестиційного механізму розвитку територій на основі інноваційного стратегічного вибору виділене пільгове банківське кредитування, фінансова підтримка державних регіональних програм, залучення активів підприємців і т.д.

Важливим важелем інвестиційної діяльності в Україні та її регіонах є більш активне впровадження венчурного інвестування, яке спрямоване на формування фінансових, інституціональних та організаційних умов точкового інноваційного

розвитку, що забезпечує конкурентні переваги певної території. Підтвердженням цієї тези є історичний факт: венчурний бізнес зародився у США в середині минулого століття у Силіконовій долині, що дозволило у подальшому перетворити цей район Каліфорнії у територію, яка визначає світові тенденції інноваційної діяльності. Доведено, що найбільші світові компанії високотехнологічних галузей, що обумовлюють конкурентні переваги країн та їх стратегічний розвиток, виростили саме з венчурних інвестицій, які надали можливість створити фінансове підґрунтя для розробки та реалізації провідних ідей [74, 91]. Крім цього, функцією венчурного капіталу є допомога трансферту нових знань, ідей і know-how в різноманітні галузі та сфери діяльності [74, 91].

Але венчурні інвестиції, які є умовою та поштовхом для інноваційного розвитку, суттєвим чином впливають на позиціонування територій відносно їх конкурентів, що підтверджується досвідом Кремнієвої (Силіконової) долини. Формування виняткових конкурентних переваг регіону проходило в таких умовах:

1. На території відбувається залучення підприємств, які мають намір бути лідерами технологічного розвитку. Так, у 50-і роки в Долині затвердилася компанія General Electric і був створений дослідницький центр IBM (1952), NASA (1958 рік), а в подальшому – Xerox (1970 рік). Гігант американського військово-промислового комплексу корпорація «Локхід» побудувала тут в 50-ті роки підприємство, де було розроблено нову, засновану на мікроелектроніці зброю – космічні ракети. Такі монстри бізнесу, як Apple, Google, Facebook, Intel та інші успішно співпрацюють та конкурують в Силіконовій долині. Саме вони формують престиж цієї території та привабливість як для інвесторів, так й для науково-технологічних ресурсів.

2. Венчурний бізнес в Каліфорнії пов'язаний зі Стенфордським університетом. Саме інноваційні розробки, які були проведені за ініціативою Стенфордського університету, надали можливість у період складних часів в США перевести цей навчальний та науковий заклад до складу провідних університетів світу. Після Другої світової війни Стенфордський університет все ще сприймався

як університет для середнього класу населення. В післявоєнний час, у період спаду економіки, час виживання і напруженої конкуренції на ринку освіти, для Стенфорду особливо гостро постало питання фінансових ресурсів. Найшвидшим і простим способом здобути їх був продаж землі. Однак, за американським законом, університет не має права продавати землі. І тоді у одного з керівників університету виникла ідея створити індустріальний парк, тобто здати частину землі в довгострокову оренду виключно високотехнологічним компаніям. Таким чином, дякуючи венчурним компаніям, фактично регіональний університет переходить у розряд кращих у світі. Наявність такого університету може бути розглянута як територіальна конкурентна перевага.

3. Формування особливих, притаманних даному регіону інституціональних норм стало можливим внаслідок федерального устрою країни. В США існує законодавство про так звану неконкурунцію, в межах якого працівники не можуть використовувати інформацію, технології компаній, де вони працювали, при переході на іншу роботу або при створенні власного бізнесу. Договори про конфіденційність (NDA) і про уникнення конкуренції (NCA), безсумнівно, відіграють важливу роль в тих сферах бізнесу, де йдеться про високі технології, наукові розробки в галузі ІТ. Саме в цьому бізнесі спочатку з метою недопущення конфліктів інтересів, розголошення інформації, яка має високу комерційну цінність, почали вперше підписуватися такі договори з працівниками. Іншими словами, сторона (зазвичай службовець) зобов'язується не конкурувати проти іншої сторони (зазвичай роботодавець). Тобто після завершення роботи або відставки, службовець не може почати працювати на конкурента або створити власну справу. Але відповідно з Каліфорнійським Цивільним кодексом від 1872, угоди про неконкурунцію автоматично не дійсні в Каліфорнії. Більше того, ці угоди також не дійсні для тих, хто переїхав працювати до Каліфорнії з інших штатів, навіть, якщо вони і підписали такі угоди раніше [108].

Вказані умови розвитку венчурного бізнесу дозволили отримати такі переваги регіональній економіці Каліфорнії:

1. Залучення до регіону інтелектуальної американської та світової еліти, яка визначає наукові тренди.

2. Прискорення комерціалізації наукових ідей, що сприяє підвищенню ефективності бізнесу та регіональної економіки.

3. Працевлаштування випускників регіональних навчальних закладів у перспективних компаніях. Це сприяло побудові адекватної сучасним вимогам структури регіонального ринку праці.

4. Високі оклади і відповідний стиль життя мешканців регіону, який базується на SMART-технологіях. Якість життя стає важливим фактором вибору місця проживання.

5. Створення кластера, в межах якого відбувається генерування та імплементація нових знань.

Активізація венчурного інвестування в регіонах України дозволить, крім вказаних вище, забезпечити такі плюси для територіального розвитку:

6. Залучення значного обсягу приватного капіталу в науково-технічну сферу [74; 91].

7. Формування ефективної системи залучення в господарський обіг інтелектуальної власності та інших результатів інтелектуальної діяльності. Посилення системних дій захисту інтелектуальної власності [74; 91].

8. Модернізація регіональної промисловості зі створенням нових виробництв, базованих на високих технологіях [74; 91]. Створення класу елітних робітників.

9. Мобілізація значного обсягу коштів населення для розвитку науково-технічної сфери.

10. Залучення цільових іноземних інвестицій у розвиток технологічної сфери [74; 91].

11. Організація нових спеціалізованих і високоприбуткових ринків цінних паперів малих високотехнологічних компаній [74; 91].

12. Формування культури поваги до інтелектуальної власності і перетворення її на інституціональну норму.

Імпульсом посилення уваги до проблематики розвитку венчурного бізнесу та венчурного фінансування є реалії сучасного стану регіональної економіки [74], висвітлені Г.Ковалевою наступним чином:

- внаслідок посилення науково-технічного прогресу набуває мобільності зміна технологічних укладів. При цьому у низці економічних систем в умовах панування в Україні третього укладу відбувається епізодичне застосування технологій четвертого, п'ятого або шостого укладів, а це створює дисбаланс у галузевій структурі та територіальній диспозиції [58];

- розвиток економіки регіонів проходить в умовах, коли нові технологічні уклади формують потреби на ринку праці у нових знаннях, професіях та викликають необхідність розширення варіативності спеціальностей та кваліфікації [58; 74]. Задоволення потреб у відповідній робочій силі здійснюється на основі формування адекватної ринкової інфраструктури та побудови системи освіти, які повинні забезпечити компетенції, адекватні викликам сьогодення [58];

- збільшення дефіциту матеріальних ресурсів набуває все більшого масштабу і це приводить до функціонування економіки в умовах перманентного зростання цін на ресурси [58];

- розвиток економіки проходить паралельно з процесами погіршення демографічної ситуації, коли відбувається скорочення населення, посилюються тенденції старіння, збільшується частка жінок, що порушує оптимальність гендерної структури, а міграція робочої сили погіршує якісний склад трудових ресурсів країни на основі відтоку «інтелекту» і перспективної молоді [58];

- екологічна ситуація має стійку тенденцію до погіршення [58].

На сьогоднішній день в Україні зареєстровано 787 венчурних фондів, вартість активів яких становить \$ 1,1 млрд; у США їх кількість становить 1366, при цьому вартість їх активів \$ 197, 3 млрд. [206].

Основні «вузькі місця» венчурного інвестування в Україні та її регіонах, які доцільно ліквідувати, визначені на рис. 3.4.

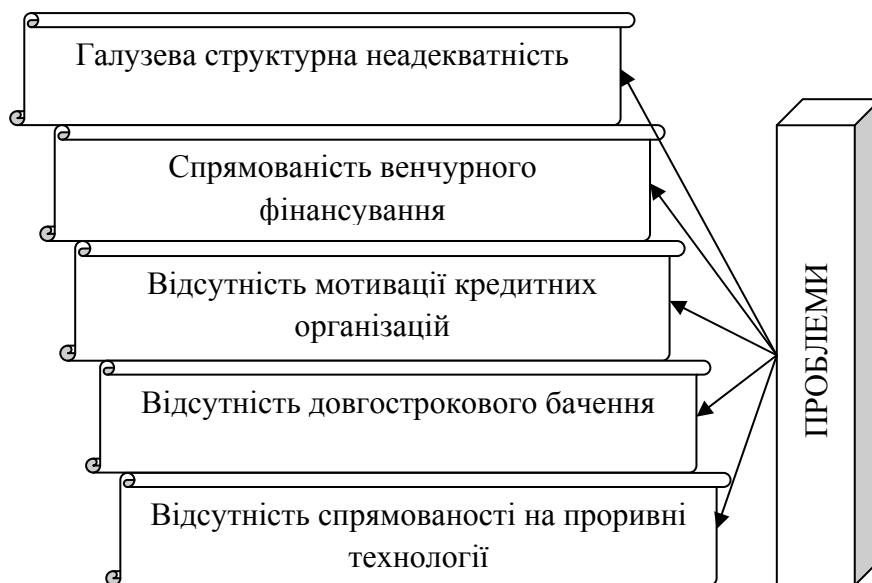

Рис. 3.4. «Вузькі місця» венчурного фінансування в Україні та Закарпатській області [206]

Сам по собі термін «венчурний» походить від англійського слова «venture», яке має два значення: «підприємство» і «ризик». Це багато в чому відображає сутність венчурного підприємництва, пов'язаного зі значним рівнем ризику: об'єднання грошових капіталів одних підприємців з інтелектуальним потенціалом інших підприємців з метою забезпечення високого рівня доходів. Тому інновації та венчурне фінансування є двома складовими моделі розвитку регіональної або національної економіки.

Як вважаємо з Я.Максимчук:

1. Структурна неадекватність венчурних вкладень у галузевому розрізі. Так, основними видами діяльності, в сфері яких діють венчурні інвестиційні фонди, є будівництво (більше 70% вкладень), торгівля, готельний і туристичний бізнес, переробка сільгосппродукції, страхування, інформатизація [74; 91].

2. Проблемою є спрямованість венчурного інвестування у різні стадії інноваційного продукту або етапи компанії. Так, вкладання у start-up фірми та нові технологічні проекти практично відсутні, а переважають інвестиції в розвиток компаній. Це суттєвим чином змінює сенс та завдання венчурного інвестування. У країнах-лідерах науково-технічного прогресу венчурні підприємства є важливим його, прогресу, механізмом; вони створюються та

функціонують у сфері нових наукоємних галузей для практичного пристосування окремих важливих результатів наукових досліджень з метою їх економічного застосування. Венчурний бізнес залучений до проведення досліджень та розробок, до імплементації у практичну діяльність [74;91].

3. Однією з проблем венчурного фінансування в Україні є те, на думку Г.Михальченко та Я.Максимчук, що працівників інститутів кредитування більше цікавить забезпечення, а не бізнес-плани. Не схильні до ризику українські банки не беруть участі в компаніях венчурного капіталу, як не беруть в них участь й інші інституціональні структури, такі, як пенсійні фонди і страхові компанії [74; 82].

4. Венчурна діяльність в Україні не спрямована на довгострокову перспективу. При цьому відомо, що венчурне інвестування може бути охарактеризоване як довгострокове пряме приватне інвестування на зародковій та початковій стадіях розвитку компанії-реципієнта, що реалізує інноваційний проект у високотехнологічних галузях економіки і не є публічною компанією. Воно відрізняється високим ступенем ризику, потенційно високою прибутковістю, прагненням інвестора до отримання якомога більшого контролю над компанією-реципієнтом. Також воно супроводжується вкладенням в компанію-реципієнта не тільки фінансових коштів, але і знань, навичок і досвіду венчурних інвесторів або, при здійсненні венчурного інвестування через специфічних посередників, – знань, навичок і досвіду венчурних професіоналів в галузі маркетингу, стратегічного і фінансового менеджменту [74; 106; 91].

5. Як відмічалось у попередніх дослідженнях, в Україні існує проблема інноваційного менеджменту, але вона виникла не лише в економічному сегменті, вона існує і у фінансовому секторі. Так, в Україні фактично відсутня підготовка спеціалістів, які можуть керувати саме фінансовими аспектами венчурного інвестування. Теорія та практичний досвід обліку у венчурних компаніях бізнесу також не є дисципліною на економічних факультетах українських університетів. Також відсутній майданчик для проходження практики студентами у венчурних

фондах та венчурних підприємницьких структурах. Саме кадровий дефіцит є основним гальмом розвитку венчурного інституту [74].

6. Важливим недоліком системи венчурного інвестування є відсутність його орієнтації на такі проривні напрями розвитку країни, як наукова розробка та впровадження нанотехнологій. Відомо, що венчурне інвестування нанотехнологій – складне, комплексне явище, яке відрізняється різноманіттям форм і підходів до формування його системи і механізму в різних країнах. Характерною рисою українського венчурного бізнесу є низька ризикованість і відсутність організаційної підтримки у формі технопарків, бізнес-інкубаторів та університетів [74].

Основними шляхами поширення венчурного інвестування та венчурного бізнесу в регіонах України можливо визначити такі:

- формування інституціональної бази інноваційного підприємництва та венчурного інвестування. До цього напрямку відноситься не лише вдосконалення законодавчої основи, але й створення культури інвестування у новачі, підтримка нового, провідного, що забезпечує конкурентні переваги економічній системі або створює нову якість життя населення території;

- побудова національної та регіональних інноваційних систем, які забезпечать логічність та економіко-організаційну гармонію інноваційного процесу на засадах оптимальності та ефективності. Економіко-організаційна гармонія в нашому дослідженні розглядається як філософія системного розвитку регіональної економіки, яка передбачає таку модель розвитку, за якої елементи системи не спричиняють стану антагонізму та порушення системи. Національна інноваційна система дозволяє окреслити ті важливі інноваційні проекти і перспективи, в які доцільно вкладати венчурні ресурси;

- суттєвим чинником активізації венчурного інвестування та підприємництва виступає наявність наукового потенціалу університетів і інноваційна здатність навколишнього середовища. Виділяються три основних напрями впливу університетів на інноваційний розвиток територій України:

- традиційна роль університетів як науково-дослідницьких центрів, що створюють нове знання і розробляють на його базі нові інноваційні технології [117];

- роль університетів як інноваційних центрів, що сприяють трансферту нових технологій від стадії наукової розробки до начальних етапів їх технологічного оформлення і передачі на стадію промислових випробувань [117];

- підготовка високопрофесійних кадрів для функціонування всього ланцюжка створення і трансферту інноваційних технологій – від розробників до фахівців промислових підприємств [117].

- Впровадження системи маркетингу інноваційно-венчурної діяльності. При цьому маркетингові дослідження повинні супроводжувати інноваційну діяльність сучасного підприємства на стадіях створення, розробки, впровадження та поширення інновацій, причому на кожному етапі чітко вирішуються певні питання і застосовуються спеціальні маркетингові інструменти. Однак слаборозвинений рівень маркетинг-технологій часто веде до недостовірних прогнозів, до невміння виявляти споживчі переваги і реагувати на запити споживачів відповідним чином. Крім цього, маркетинг інноваційно-венчурного бізнесу передбачає формування потреб у нових товарах, технологіях, у новій якості життя. Лише сформувавши потреби і відповідні інститути, що забезпечать їх задоволення, регіон може створити системні, синергетичні переваги і умови подальшого випереджального розвитку.

Функції маркетингу доцільно делегувати інформаційній підсистемі інноваційної системи, що забезпечить узгодженість між інформацією, що входить до системи та інформацією, що передається у навколишнє оточення.

3.2. Розвиток людського потенціалу як стратегічне завдання формування регіональної конкурентоспроможності

Стратегічне управління конкурентоспроможністю базується на людському потенціалі, який містить як здібності, так й можливості регіональної громади й при цьому є умовою ефективного та якісного менеджменту. Конкурентоспроможність регіону стає реальністю лише за умови перманентного розвитку людського потенціалу, який є стратегічною метою управління регіоном.

Для забезпечення стратегічного управління конкурентоспроможністю Закарпатської області у сфері людського потенціалу доцільно побудувати дерево стратегічних завдань. Внаслідок обмеженості обсягу дисертаційної роботи зупинимося на трьох рівнях дерева стратегічних завдань, що представлені на рис. 3.5.

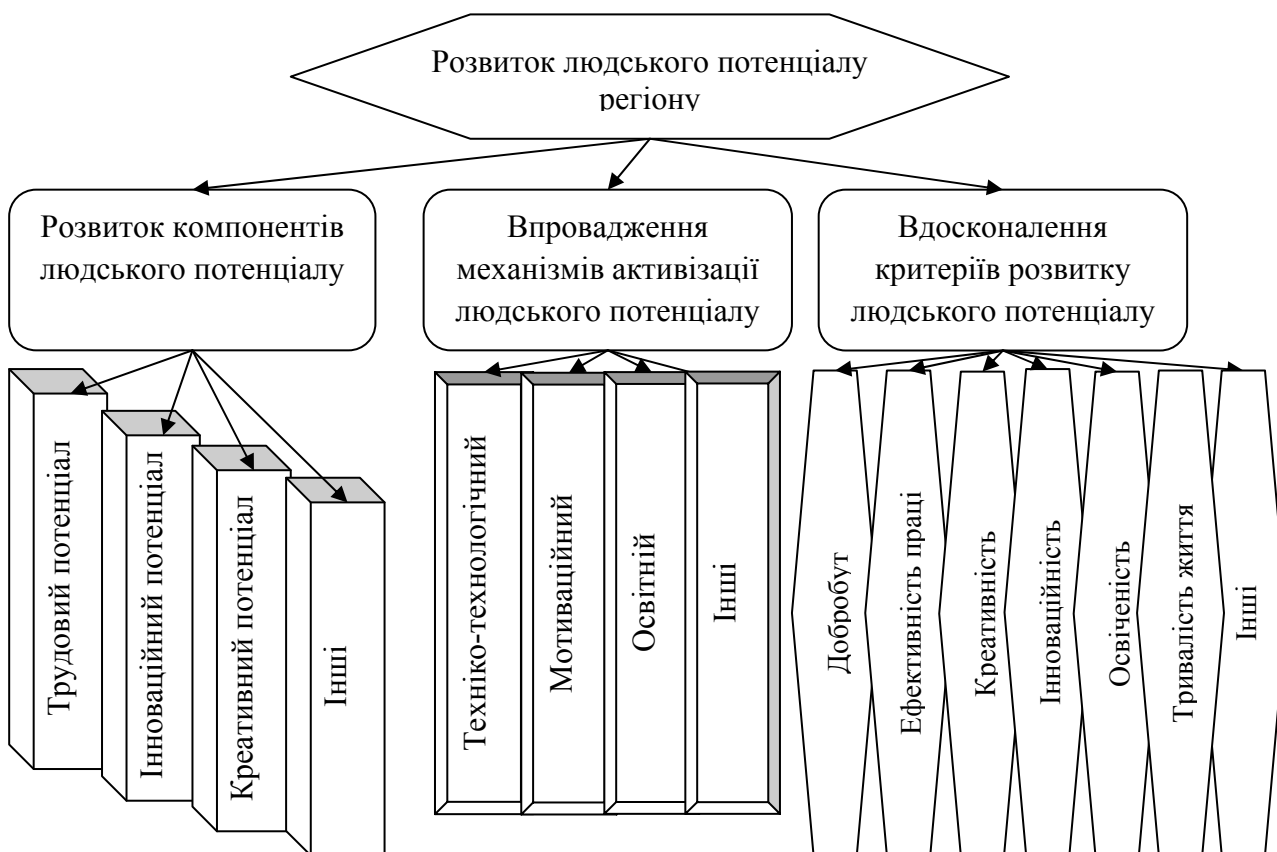

Рис. 3.5. Дерево стратегічних завдань розвитку людського потенціалу

Закарпатської області

(розроблено автором)

Застосовуючи метод декомпозиції цілей, визначено, що реалізацію стратегічної мети розвитку людського потенціалу Закарпатської області обумовлює вирішення таких стратегічних завдань, як розвиток компонентної будови людського потенціалу, впровадження механізмів активізації людського потенціалу та застосування відповідної методичної бази контролінгу, яка передбачає визначення та моніторинг критеріїв розвитку людського потенціалу.

Завдання розвитку компонентів людського потенціалу містить посилення трудового, креативного, інноваційного та інших видів стратегічних сил, які є елементами системи людського потенціалу.

До механізмів активізації людського потенціалу віднесено вдосконалення техніко-технологічної політики регіональної влади, формування системи мотивації розвитку людського потенціалу Закарпатської області ті інші, які можуть бути застосовані, але не входять до завдань цього дослідження.

Завдання формування методичної бази сконцентровані на визначенні критеріїв розвитку людського потенціалу регіону, моніторинг яких у динаміці та у порівнянні з іншими регіонами є умовою володіння інформацією про реальний стан справ та основою прийняття стратегічних управлінських рішень.

Що стосується компонентів людського потенціалу та принципів їх розвитку – цей матеріал викладено у першому розділі дисертаційної роботи.

Розглянемо механізми активізації людського потенціалу.

1. Техніко-технологічні важелі, що обумовлені стратегією розвитку регіону, включають науково-технічний прогрес, комплексну механізацію, автоматизацію виробничих процесів і всі зміни, що відбуваються у зв'язку з оновленням технічних засобів і вдосконаленням роботи. Вони пов'язані з комплексною механізацією, автоматизацією виробничих процесів і прогресивною технологією. Особливий наголос доцільно зробити на впровадженні інноваційних технологій, які забезпечують трансформацію праці на інший якісний рівень. Важелі техніко-технологічного розвитку регіону, які базуються на інноваційній техніці та технологіях та впливають на рівень продуктивності праці, створення робочих місць, формують та забезпечують нові потреби населення регіону. Так, роль

автоматизації в житті регіональної громади Закарпатської області може полягати також і в тому, що виробництво технічних засобів автоматики створює великий ринок праці. Наприклад, у Німеччині на виробництві електричних засобів автоматики зайнято понад 200 тисяч працівників. Крім цього, на всіх промислових підприємствах-користувачах автоматизація додатково забезпечує робочі місця з обслуговування її засобів [110]. Важлива економічна роль автоматизації підтверджується наступними статистичними даними. Світовий обсяг виробництва тільки електричних засобів автоматизації становить близько 230 млрд євро, які розподіляються по країнах таким чином: США – 23%, Японія – 19%, Німеччина – 14%, Китай – 9%, 24 країни ЄС (без Німеччини) – 20%, решта країн – 15%. Цей обсяг вироблених електричних засобів автоматизації використовувався країнами у таких частках: США – 26%, Японія – 15%, Німеччина – 9%, Китай – 8%, ЄС – 17%, решта – 25% [110]. Демографічні чинники, зростаюча урбанізація і швидка зміна клімату вимагають масштабного і оптимізованого регіонального менеджменту, який може бути досягнутий тільки за допомоги стратегій і рішень з арсеналу автоматизації. При цьому на основі активної автоматизації можливо забезпечити сучасні умови життя в Закарпатській області у таких сферах: комфортне житло, інфраструктура міських агломерацій, виробництво, переробка, зберігання і розподіл сільгосппродуктів, постачання питною і технічною водою, зменшення та контроль викидів в атмосферу, ефективні процеси отримання, акумулювання, розподілу та використання енергії, логістика та ін.

Сучасні фахівці зі стратегічного управління розвитком соціально-економічних систем доводять, що автоматизація повинна полегшити наслідки демографічних трансформацій, що відбуваються у розвинених регіонах. Процес старіння населення, який є об'єктивним і повинен бути керованим не лише на рівні країни, але й на рівні регіону, також вимагає прийняття відповідних рішень у сфері промислової політики та активізації фактора автоматизації регіонального життя. Слід підкреслити, що Закарпатська область є відносно молодою серед інших областей України. Так, станом на 1 січня 2013 року частка населення,

старше 65 років, становила 11%, у той час, як в Україні середній показник 15,2%, а населення у віці до 14 років у Закарпатті – 19,1%, в Україні – 14,6% [204]. Разом з тим, кількість людей старшого віку зростає, отже будуть вимагатися нові рішення щодо автоматизації у сферах охорони здоров'я, формування в області суспільства «доступного життя», засобів догляду та надання допомоги літнім людям, створення умов для мобільності, безпеки у різноманітних сферах життєдіяльності в регіоні, забезпечення відповідної якості життя в старості. При цьому регіональна влада повинна створити умови для широкого впровадження можливостей забезпечення інтерактивного зв'язку з технічними пристроями. Іншими словами, стратегія розвитку Закарпатської області повинна містити заходи зі створення виробництва у сфері автоматизованих засобів та забезпечити широке впровадження засобів автоматизації у всіх сферах соціального життя.

Перспективним напрямом у сфері застосування автоматизації в Закарпатській області може бути розробка, моделювання та створення комплексної системи управління регіоном, яка серед спеціалістів отримала назву «цифрової фабрики», що містить бази даних, бібліотеки стандартів, стандартизоване програмне забезпечення, питання технічного обслуговування і весь ланцюг логістики від виробника товарів та послуг у регіоні до їх споживача.

Конкурентоспроможність регіону визначається якістю праці та, відповідно, продукції, що виготовляється на місцевих підприємствах. У цьому контексті доцільно підтримувати політику постійного підвищення якості продукції в області, для тестування якого впроваджувати універсальну технологію радіочастотної ідентифікації (RFID). У технології радіочастотної ідентифікації (radio frequency identification – RFID) використовуються радіохвилі для ідентифікації живих та неживих фізичних об'єктів, у тому числі символів, особистості, продукту і т.д. Впровадження цих технологій як засобу контролю якості продукції викликає необхідність підготовки фахівців нового рівня, таких, що опанували не лише навичками автоматичної експертизи, але й науковими методами діагностики.

Рекомендовано також посилити увагу до сучасних можливостей впровадження нової парадигми в інформаційних технологіях, званої «навколишній розум» (Ambient Intelligence). «Навколишній розум», за визначенням Н. Лефлера, являє собою радикальну технологію, що «буде безперервно робити наше повсякденне середовище проживання чутливим до нашої присутності»: будинки і установи будуть перетворюватися в «інтелектуальне» середовище проживання. «Для такої перспективи необхідна технологія, ненав'язливо впроваджена в наше повсякденне середовище проживання, що проявляє себе тільки тоді, коли ми її потребуємо, і яка веде до інтегрування освітлення, звукової апаратури, зорових образів, побутової техніки і предметів особистої гігієни заради збагачення нашого життєвого досвіду» [71]. Застосування технологій «навколишній розум» суттєвим чином змінить не лише якість людського потенціалу регіону, а визначить нові потреби людей та створить нові мотиви й стимули.

2. Створення відповідної мотиваційної системи розвитку людського потенціалу. Будь-яка мотиваційна система, в тому числі й регіональна, базується на таких її складових, як потреби, мотиви, стимули (рис 3.6).

Мотиваційний механізм розвитку людського потенціалу Закарпатської області знаходиться під впливом регіональних особливостей, які стосуються як людського потенціалу, так і всієї області.

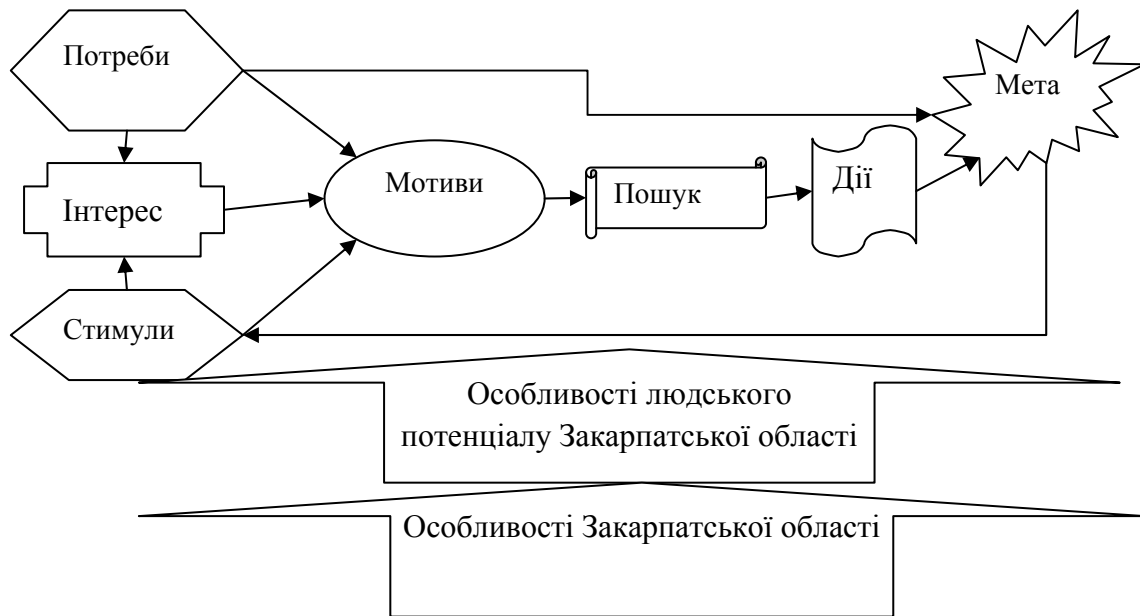
Особливостями Закарпаття, які впливають на мотиваційний механізм розвитку людського фактора, можливо назвати такі:

- Наявність кордону з чотирма країнами Європейського Союзу.
- Унікальний природний потенціал.
- Орієнтація розвитку області на знанієві послуги.

Вказані особливості регіону формують особливості людського потенціалу Закарпаття:

- Висока мобільність трудових ресурсів.
- Володіння сучасними технологіями.
- Особливий, близький до європейського, менталітет.

- Володіння мовами країн Євросоюзу (чеська, словацька, угорська, румунська, польська).

**Рис. 3.6. Механізм мотивації розвитку людського потенціалу
Закарпатської області**

(розроблено автором)

Потреби являють собою відчуття необхідності певних умов життя, діяльності або її конкретного виду, матеріальних або нематеріальних об'єктів, людей або певних соціальних факторів, без яких даний індивід відчуває стан дискомфорту. Потреби діляться на потреби збереження та потреби розвитку [132]. Потреби збереження задовольняються в межах соціальних норм, а потреби розвитку, найчастіше, перевищують ці норми [132]. Відомою є піраміда А.Маслоу, в якій потреби у розвитку займають вищу позицію. Таким чином потреби у розвитку людського потенціалу можуть бути в нашій дисертаційній роботі визначені як відчуття необхідності отримання нових знань, навичок, вмінь, поліпшених умов існування, праці та відпочинку, нових естетичних чи культурних почуттів тощо.

Потреби в розвитку складаються з двох частин: потреби у загальному розвитку, що стосуються населення регіону; потреби у професійному розвитку регіонального менеджменту. У другому випадку питання концентрується на проблематиці компетенцій, їх розширенні та вдосконаленні.

При формуванні системи мотивації в Закарпатській області доцільно враховувати класифікацію потреб в залежності від їх походження. Для цього доцільно виділити дві групи потреб: перші запрограмовані на генетичному рівні, а другі можуть бути сформовані в процесі соціалізації та відповідної суспільно орієнтованої життєдіяльності. Класифікація потреб, яка рекомендована до застосування при формуванні системи мотивації розвитку людського потенціалу Закарпатської області, наведена на рис. 3.7.

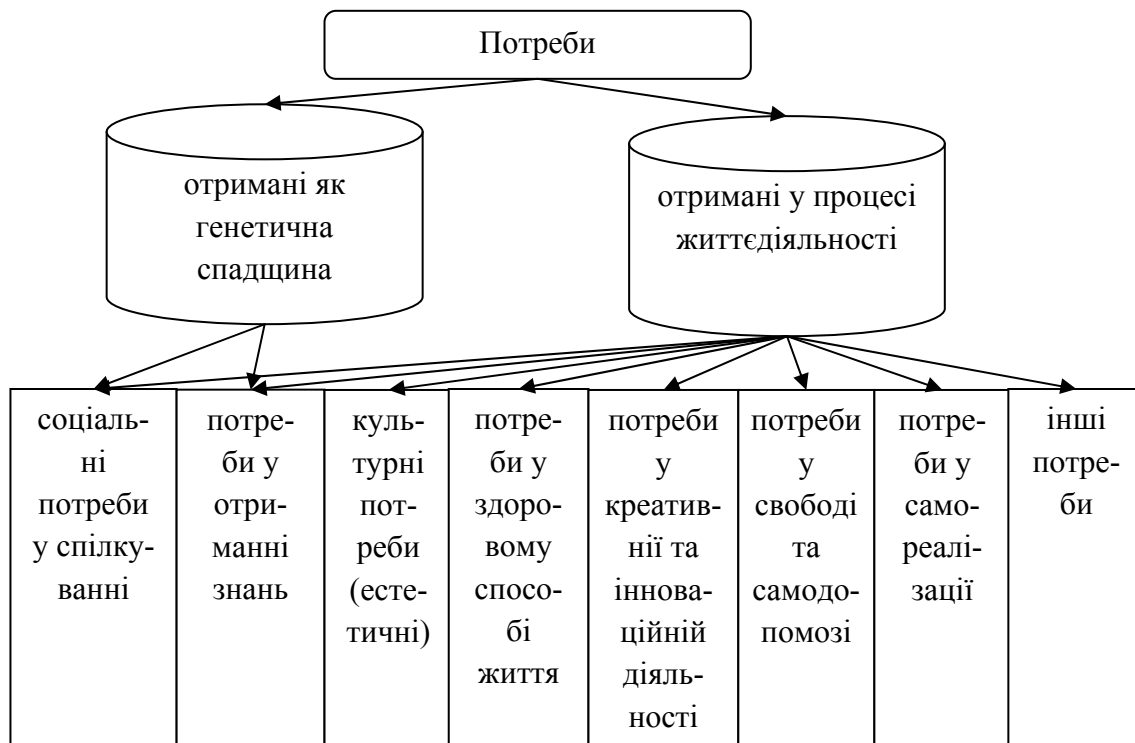

Рис. 3.7. Потреби, які доцільно посилювати при формуванні мотиваційного механізму розвитку людського потенціалу Закарпатської області

(розроблено автором)

Якщо на генетичному рівні людина має потреби у розвитку, які включають сферу спілкування та отримання знань, то в процесі соціальної активності у людини формуються потреби, які можливо назвати цивілізаційними, такими, що провокуються певним рівнем культури, технологіями та інституціональним середовищем в регіоні. Саме ця група потреб є предметом мотиваційного механізму розвитку людського потенціалу. При цьому дві групи потреб (соціальні потреби у спілкуванні та потреби у отриманні знань) є як генетично

визначеними, так й соціально придбаними. Саме ці дві групи потреб доцільно поставити у фокус стратегії розвитку людського потенціалу Закарпатської області.

Стимулами вважаються примусові фактори впливу на об'єкт мотиваційного механізму. При цьому вважаємо доцільним запропонувати розглядати стимули, на відміну від потреб, як зовнішні сили впливу, які можуть мати різний характер: прямий чи опосередкований, примусову форму чи форму «пряника». Система регіональної стимуляції розвитку людського потенціалу в Закарпатській області повинна поєднуватися з системою формування потреб у високоякісному способі життя.

Потреби та стимули визначають інтереси, які являють собою концентрацію уваги на певній меті та на пошуку способів її досягнення. Інтеграція потреб, стимулів та інтересів формує мотив певної діяльності. Мотив є поштовхом для пошуку способу задоволення потреб та практичної діяльності з досягнення поставленої мети.

Мотивами розвитку людського потенціалу Закарпатської області вважаємо такі (рис. 3.8):

- Розвиток інноваційного підприємництва, який створює ринок праці для креативних, мобільних, інноваційно спрямованих працівників. Як вже було відмічено, інноваційне підприємництво буде ефективним за умови розбудови регіональної інноваційної системи, яка спрямована не лише на перетворення знань у інновації, але є платформою підготовки та використання мотивованих на розвиток працівників. Таким чином, інноваційно-інвестиційний потенціал та потенціал людський є взаємообумовленими та взаємодоповнюючими.

- Формування культури розвитку, впровадження норм якісного життя.
- Активізація регіонального маркетингу Закарпатської області, спрямованого на побудову іміджу регіону як території європейського рівня, що є мотивом для залучення у регіон мобільної та високоосвіченої робочої сили.

- Розширення бази доступу до якісної освіти, такої, що відповідає сучасним європейським стандартам. Для цього необхідно підвищити рівень інтеграції

Ужгородського національного університету з провідними вузами світу. Перетворити Ужгородський національний університет у інноваційний, студенти якого орієнтовані на поєднання теоретичних знань, опанування методами генерування нових знань та їх практичного застосування.

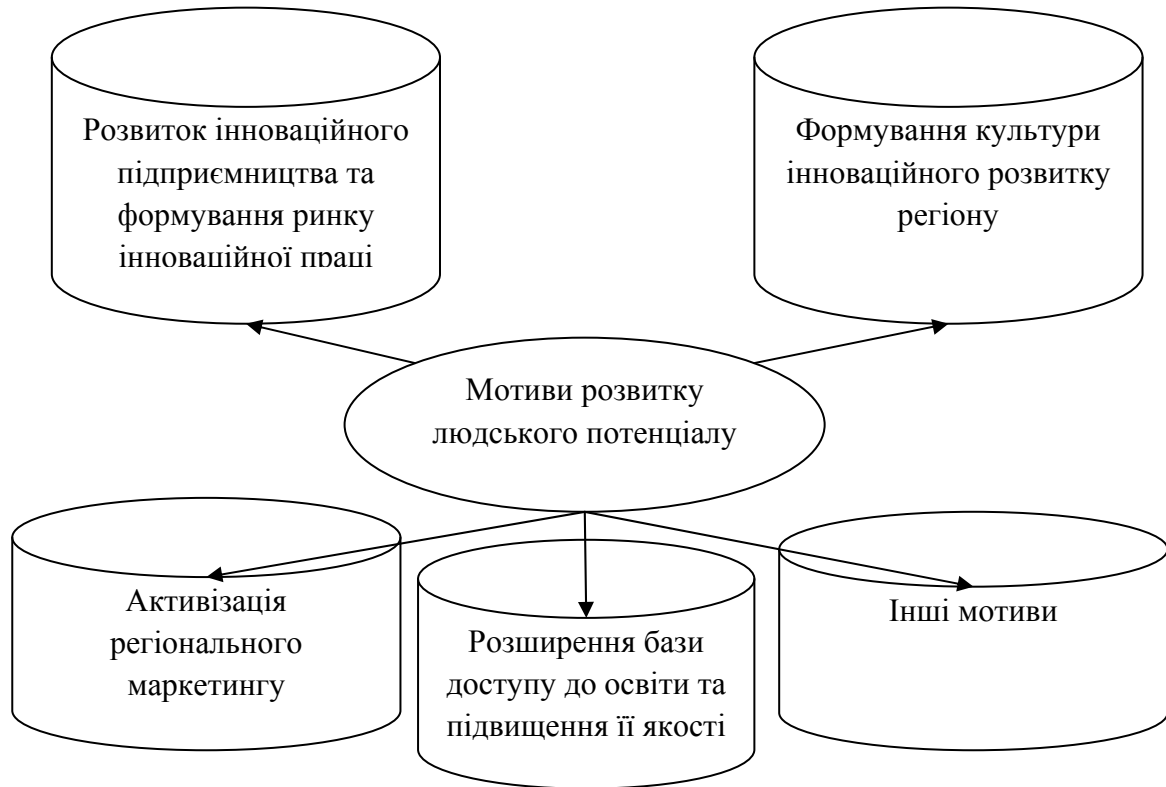

Рис. 3.8. Мотиви розвитку людського потенціалу Закарпатської області

(розроблено автором)

3. Наступним, третім механізмом активізації людського потенціалу виділено освітній. Знанієва економіка передбачає наявність «класу» людей, для яких отримання нових знань є потребою та умовою подальшого людського розвитку. Відомо, що цілями освіти в поточному столітті визначено: вміти жити разом; вміти працювати; вміти вчитися. Реалізація завдань освітнього механізму залежить від широкого кола факторів, серед яких охоплення освітою певної частки населення регіону. Високий рівень освіти, на думку Н.Федорової, виступає необхідною передумовою руху до інноваційної економіки: якісне орієнтування на практику дозволяє вирішити два різноспрямовані завдання:

- забезпечення широкої освіченості та отримання професійної кваліфікації, включаючи оволодіння певним набором компетенцій, умінь усіма громадянами країни, щоб вони були конкурентоспроможні на ринку праці;

- виявлення, відбір і підготовка найбільш здібних, враховуючи специфічні риси особистості для різних галузей діяльності [176].

Важливим фактором формування людського потенціалу є охоплення освітою широкого кола населення регіону. У таблиці 3.2 запропонована інформація про кількість осіб, що навчаються в Україні та її регіонах.

Таблиця 3.2

Кількість осіб, що навчаються в Україні у 2013 – 2014 роках [158]

Регіон	Кількість осіб, що навчаються, тис. осіб				Кількість населення на початок 2013 року, осіб	Кількість студентів навчальних закладів 3-4 рівня, осіб на 1000 населення
	У загально-освітніх навчальних закладах	У вищих навчальних закладах				
		У професійно-технічних навчальних закладах	1-2 рівня акриди-тації	3-4 рівня акриди-тації		
Україна	4204	391,2	329	1723,7	45372692	37,9898
Автономна Республіка Крим	182	13	7,2	37,9	1956422	19,3721
Вінницька	152	17	14,2	29,2	1619953	18,0252
Волинська	124,3	10,2	8,1	20,5	1037230	19,7642
Дніпропетровська	294,4	27,7	23,1	119,8	3304486	36,2537
Донецька	338,2	36,2	37,6	100,2	4362557	22,9682
Житомирська	129	10,6	13,6	22,4	1269672	17,6424
Закарпатська	153,3	7,1	3,4	20,6	1251560	16,4595
Запорізька	155,3	17,6	10,4	71,4	1784454	40,0122
Івано-Франківська	147,3	12	12,2	31,5	1379062	22,8416
Київська	172,4	10,1	8,6	25,7	1716273	14,9743
Кіровоградська	89,6	8,7	8	11,7	988756	11,8331
Луганська	170,9	24,1	15,3	66,3	2251954	29,4411
Львівська	254,5	31,5	19,2	119,8	2522332	47,4957
Миколаївська	109,2	12,7	7,7	31,5	1172766	26,8596

Одеська	235,2	18,3	13,6	110,2	2384100	46,2229
Полтавська	126,2	13	9,4	45,1	1459983	30,8908
Рівненська	143,8	12,9	9,4	31,9	1155808	27,5997
Сумська	92,3	11,9	5,4	37,5	1141057	32,8643
Тернопільська	107,9	11,5	8,4	35	1074076	32,5861
Харківська	220	17,1	21,7	187,6	2728783	68,7486
Херсонська	105,7	9,5	6,3	23,2	1076800	21,5453
Хмельницька	127,3	13,3	7,2	32,8	1310801	25,0229
Черкаська	109,3	9,9	10,8	33,7	1265259	26,6349
Чернівецька	97,3	7,3	10,1	22,7	904098	25,1079
Чернігівська	91,3	7,1	7,7	17,4	1069260	16,2729
Київ	241,1	18,3	28,2	425,6	2803716	151,799
Севастополь	34,2	2,6	2,2	12,5	381474	32,7676

Дані таблиці 3.2 свідчать, що в Україні у 2013 – 2014 роках навчалось у загальноосвітніх навчальних закладах 4,2 млн осіб, у професійно-технічних закладах – 391 тис. осіб, у вищих навчальних закладах 1-2 рівнів акредитації – 329 тис. осіб, у вищих навчальних закладах 3-4 рівнів акредитації 1,7 млн осіб.

У Закарпатській області відповідно у загальноосвітніх навчальних закладах навчалось 153 тис. осіб, у професійно-технічних закладах – 7,1 тис. осіб, у вищих навчальних закладах 1-2 рівнів акредитації – 3,4 тис. осіб, а у вищих навчальних закладах 3-4 рівнів акредитації – 20, 6 тис. осіб.

Частка населення Закарпатської області у населенні України та частки розглянутих категорій учнів та студентів Закарпатської області у аналогічних показниках по Україні визначені на рис. 3.9.

Якщо порівняти показник частки населення Закарпаття у населенні України станом на 1 січня 2013 року, він становив 2,8%, а відповідно учнів шкіл – 3,6%, учнів ПТУ – 1,8%, студентів ВНЗ 1-2 рівнів акредитації – 1,03%, студентів 3-4 рівнів акредитації – 1,2%. Це свідчить про те, що регіональна система вищої освіти не задовольняє потреб населення області. Область вважається молодою, тому що, за даними статистики, в Україні рівень старіння населення серед

регіонів значно різняться. Так, частка осіб у віці 60 років і старших варіює від 16,3% у Закарпатській області (найнижчий показник) до 25,5% у Чернігівській (гірший показник) [34]. Іншими словами, при достатньо високій частці населення області у населенні України, при тому, що населення області є достатньо молодим, при тому, що частка школярів вище навіть частки населення Закарпаття у складі України, показник частки студентів, що отримують вищу освіту в Закарпатті, є дуже низьким.

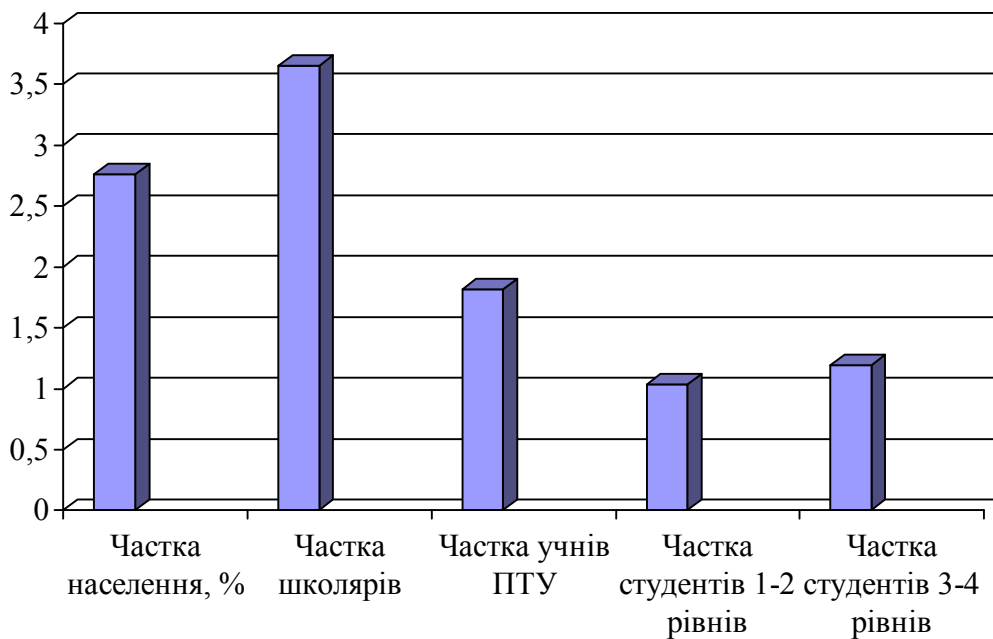

Рис. 3.9. Частка населення, школярів, учнів ПТУ, студентів ВНЗ 1-2 рівнів акредитації, студентів 3-4 рівнів акредитації у загальнонаціональних показниках у 2013 – 2014 навчальному році,% [158]

(Дані по населенню представлені на 1 січня 2013 року).

Підтвердженням цього висновку є показник кількості студентів навчальних закладів 3-4 рівнів акредитації на 1000 населення. При рівні цього індикатора по Україні – 37, в Закарпатті цей показник становить менше, ніж 16,5. Це говорить про необхідність прийняття стратегічних рішень стосовно розвитку вищої освіти в області.

При цьому в знанієвій економіці доцільно розвивати два напрями освіти:

1. Спрямованість на підвищення загального рівня освіти та культури регіональної громади.

2. Спрямованість на підвищення працюючим населенням кваліфікації та опанування новими компетенціями.

Головним положенням регіональної системи освіти як основи розвитку людського потенціалу повинен стати принцип безперервності.

Регіональна система освіти як основа розвитку людського потенціалу (РСОРП) може містити такі елементи – рис. 3.10.

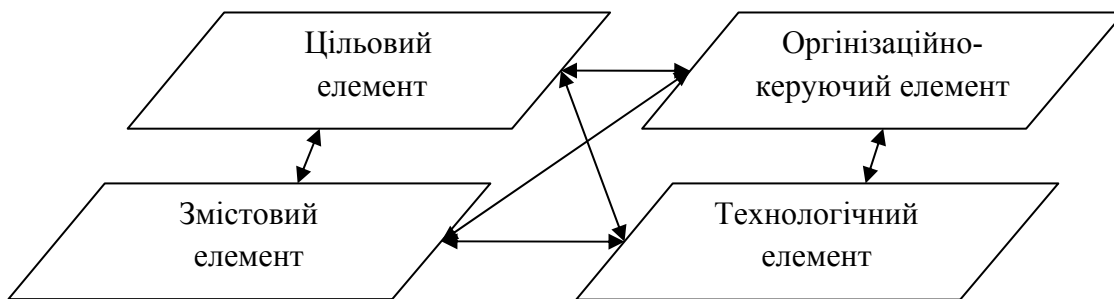

Рис. 3.10. Регіональна система освіти як умова розвитку людського потенціалу Закарпатської області

(розроблено автором)

Цільовий елемент виконує кілька функцій. По-перше, обумовлює мету та завдання роботи всієї системи та узгодження цілей системи освіти з цілями розвитку людського потенціалу як фактору регіональної конкурентоспроможності. По-друге, він спрямований на трансформацію навчання з інформаційного на соціокультурне, ціннісне, особисте, на таке, що дозволяє саморозвиватися.

Організаційно-керуючий елемент системи освіти в Закарпатській області функціонує з метою забезпечення ефективності роботи всієї системи та створення своєрідного соціального освітнього простору для забезпечення безперервного навчання на основі впровадження різних форм організації навчання. Функціями організаційно-керуючого елемента можливо визначити такі: забезпечення застосування сучасних, прогресивних методик освіти; забезпечення, з одного боку, найбільш ефективної форми навчання, а з іншого – диверсифікація форм навчання та забезпечення широкого доступу; визначення компетенцій, які повинні бути опановані в сучасних умовах розвитку людського потенціалу. В

процесі функціонування системи її організаційно-керівний елемент несе відповідальність за обґрунтування необхідного фінансування, його отримання та раціонального витрачання ресурсів як на навчання, так й на управління системою (закупівлю та впровадження інформаційних технологій з управління знаннями, оплату послуг, залучених з боку консультантів, проведення організаційно-технологічних заходів для вирішення проблем інформаційної безпеки тощо).

Змістовий елемент передбачає розширення та поглиблення компетенції як у сфері регіонального менеджменту, так й на підприємствах та в організаціях. Крім цього, доступ до системного підвищення рівня освіти повинно мати все населення області. Для цього доцільно створити мережу спеціалізованих освітніх агенцій. У змістовому плані система освіти як основа розвитку людського потенціалу в регіоні може формуватися з кількох складових:

1. Державна система освіти, яка включає школи, коледжі та університети, яка забезпечує необхідні базові знання для життя та професійної діяльності.

2. Система професійної перепідготовки, яка має спеціалізований характер і спрямована на оновлення знань у певних професійних сферах.

3. Система, яку ми називаємо професійно-освітньою, що спрямована на надання послуг для населення, котре планує розширити чи змінити вид діяльності. Наприклад, це консультаційні послуги, з менеджменту, бізнес-планування, управління активами і т.д. або відповідні курси, проходження яких створює базис для прийняття рішення про зміну виду діяльності.

4. Система, яка орієнтована на формування та задоволення потреб у культурному розвитку населення регіону. Це можуть бути етнічні, художні або інші гуртки, які не лише сприяють задоволенню потреб, але й дозволяють більш цікаво проводити дозвілля, що є складовою якості життя.

Регіональна система за змістовим наповненням повинна бути спрямована на фокусні групи, для яких будуть надавати освітні, консультаційні послуги, проводити курси (молодь, пенсіонери, домогосподарки й т.д.), також й у відповідних напрямках (створення бізнесу, культура та традиції).

Другим елементом регіональної системи освіти є технологічний. У технологічному аспекті функціонування вказаної системи передбачає впровадження в навчальний процес новітньої освітньої технології, в тому числі із застосуванням інформаційних комп'ютерних системи, навчальних порталів, мережі агенцій, що забезпечить широкий доступ до програми навчання різного рівня і забезпечить високу якість та результативність освіти. Фахівці виділяють такі ознаки технології навчання: процесуальний двосторонній характер взаємопов'язаної діяльності викладача і учнів, тобто спільна діяльність викладача та учнів; сукупність прийомів, методів; проектування та організація процесу навчання; наявність комфортних умов для розкриття, реалізації та розвитку особистісного потенціалу учнів. Основою технологічного елемента регіональної освіти може стати застосування методів креативної освіти, які базуються на конкретному механізмі (рис.3.11).

Методичні аспекти оцінки якості життя та рівня розвитку людського потенціалу постійно вдосконалюються, що свідчить про їх важливість. Так, у 1978 р. ООН була розроблена Система показників рівня життя, яка включає 12 груп показників [143]:

- демографічні характеристики населення (народжуваність, смертність, захворюваність, тривалість життя і т.д.);
- санітарно-гігієнічні умови життя;
- споживання продуктів харчування;
- житлові умови і забезпеченість споживчими благами тривалого користування (автомобіль, холодильник, телевізор і т. ін.);
- освіта і культура;
- зайнятість і умови праці;
- доходи і витрати населення;
- вартість життя і споживчі ціни;
- транспортні засоби;
- організація відпочинку, фізкультура і спорт;
- соціальне забезпечення;

- свобода людини.

Рис. 3.11. Технологічна підсистема регіональної освіти як основи розвитку людського потенціалу Закарпатської області

(розроблено автором)

Для порівняльної оцінки тенденцій і можливостей людського розвитку в різних країнах світу робилися пропозиції використовувати синтетичні індекси «якості життя» населення, які включають демографічні, культурні та соціально-економічні компоненти. Американською Радою зарубіжного розвитку був введений індекс «фізичної якості життя» (PQLI), який об'єднує показники соціально-демографічного розвитку (очікуваної тривалості життя, дитячої смертності і грамотності населення) [83]. Крім цього, розроблялися інші індикатори розвитку людини. Так, у межах Програми розвитку ООН (UNDP) був розроблений індекс «якості життя», який об'єднує соціально-економічні та демографічні показники (зайнятість населення, рівень розвитку охорони здоров'я та освіти, купівельна спроможність, доступ до політичного життя, очікувана тривалість життя та ін.) [83].

В останні роки інтегральним показником, що узагальнює рівень розвитку і використовується при міжнародних і регіональних порівняннях, є найбільш відомий індекс розвитку людського потенціалу – ІРЛП (англ. The Human Development Index – HDI), при застосуванні якого рівень розвитку людського потенціалу визначається як середньоарифметична величина трьох рівнозначних компонентів [83]:

- доходу, що характеризується показником валового внутрішнього продукту (валового регіонального продукту) за паритетом купівельної спроможності (ПКС) в доларах США на душу населення;

- освіти, що визначається показниками грамотності (з вагою в 2/3) і частки учнів серед дітей та молоді віком від 6 до 23 років (з вагою в 1/3);

- довголіття, обумовленого через тривалість майбутнього життя при народженні (очікувану тривалість життя).

Інститут демографії та соціального розвитку НАН України основними імперативами побудови системи показників оцінки людського розвитку регіонів України визначає:

- у відповідності з принципом системного підходу – людський розвиток кожного регіону трактується як інтегральний результат взаємодії основних складових: демографії, здоров'я, соціального середовища, екологічної ситуації та фінансування людського, розвитку [81];

- у забезпеченні єдності методології побудови основних показників та їх порівнянності за територіальними системами різного рівня [31];

- у комплексному підході до оцінки людського розвитку, тобто охоплення усіх істотних складових [81];

- у забезпечення адекватності показників реальному стану в регіоні;

- доступність показників у регіональному розрізі;

- однозначність трактування показників як стимуляторів чи дестимуляторів людського розвитку, тобто можливість однозначної позитивної або негативної оцінки територіальних відмінностей [31];

- прозорість побудованої системи, зручність для практичного використання, орієнтація на мінімальний набір первинних показників [31].

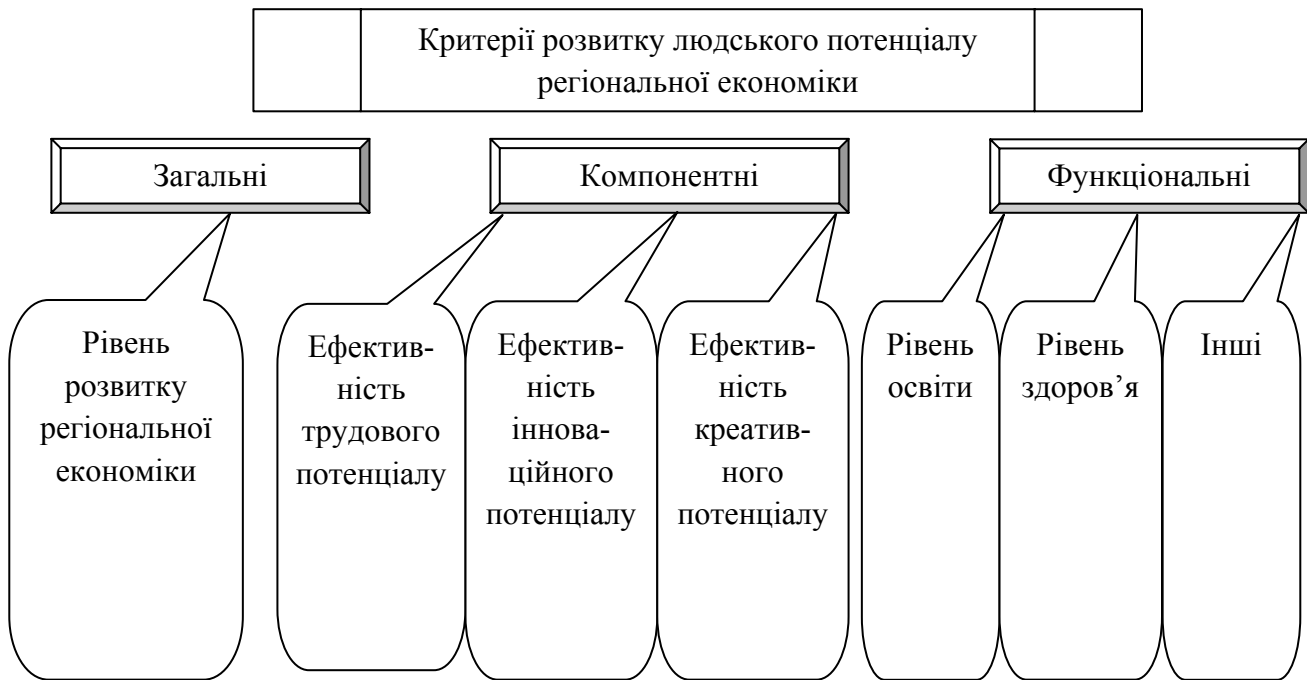
В межах України індекс людського розвитку розраховується шляхом врахування 9 складових чинників: демографічний розвиток, розвиток регіональних ринків праці, матеріальний добробут населення, умови проживання населення, рівень освіти населення, стан охорони здоров'я, соціальне середовище, екологічна ситуація і фінансування людського розвитку. Кожна з цих складових включає в себе в середньому по 10 – 15 показників, тобто загальний індекс регіонального розвитку розрахований на основі більше 100 різних показників [73].

При всій позитивній оцінці цієї методики вважаємо важливим недоліком недооцінку значення продуктивності праці як важливого індикатора не лише економічного ракурсу використання трудових ресурсів регіону, але й якості праці, що є соціальною категорією. Крім цього, рівень людського розвитку залишає поза увагою характеристики саме людського потенціалу як потенціалу стратегічного, спрямованого на майбутнє зростання економіки регіону. Серед таких характеристик запропоновано враховувати рівень креативності та рівень інноваційності людського потенціалу. Відповідно до критеріїв функціонування механізмів активізації складових людського потенціалу на регіональному рівні виділені загальні та функціональні (рис. 3.12).

Загальні критерії розвитку характеризують стан людського потенціалу в цілому. Функціональні критерії дозволяють оцінити рівень певних функцій людського потенціалу регіону, його здатність виконувати певні стратегічні завдання. Компонентними критеріями є відповідні критерії стану певної компоненти людського потенціалу.

До загального критерію віднесемо рівень розвитку регіональної економіки, що визначається за показником валового регіонального продукту на душу населення та є визнаною ознакою рівня добробуту регіональної спільноти, організації управлінської діяльності та ефективності всієї соціально-економічної системи області.

Компонентними ознаками вважаємо такі, що характеризують трудовий, креативний та інноваційний потенціали регіону.

**Рис. 3.12. Основні критерії розвитку людського потенціалу
Закарпатської області**

(розроблено автором)

Трудовий потенціал оцінюється за ознакою ефективності праці. Ефективність праці може бути розрахована шляхом визначення або її продуктивності, або прибутковості. У випадку застосування показника продуктивності визначається кількість ВРП, виробленого одним працівником області. При застосуванні показника прибутковості обсяг прибутку, отриманого підприємствами області, зіставляється з середньообліковою чисельністю зайнятих. При наявності збитків доцільно показник прибутковості доповнити показником збитковості праці.

Потенціал креативний доцільно визначати в даному методичному ракурсі за ступенем наукової активності в регіоні. Показником критерію креативності є кількість патентів на 1000 населення.

Потенціал інноваційний рекомендовано визначати за рівнем інноваційної активності. Показником критерію інноваційності є кількість інноваційної продукції, виробленої в регіоні, поділеної на кількість зайнятих в регіоні.

Функціональними критеріями обрані ознаки, що свідчать про фізичні та інтелектуальні здібності людського потенціалу. Функціональний критерій рівня освіти передбачає розрахунок кількості осіб, що навчаються у вищих навчальних закладах, на одну тисячу населення регіону. Рівень здоров'я оцінено за показником тривалості життя.

Стан розвитку людського потенціалу за запропонованою методикою представлений в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Розрахунок показників розвитку людського потенціалу України та
Закарпатської області у 2012 – 2013 роках [139. – Переглянуто : 29.01.2015,
01.05.2015; 152, с. 137, 199 – 200; 156, с. 49, 50, 68, 213]**

	Показник	Україна			Закарпатська область		
		2012	2013	Темп зростання відносно попереднього року, %	2012	2013	Темп зростання відносно попереднього року, %
	ВРП у фактичних цінах, млн грн	1459096	1454931	99,7	21404	21400	99,98
	Кількість наявного населення, на початок року, тис. осіб	45633,6	45553	99,8	1250,7	1254,4	100,3
1	ВРП у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн	31974,2	31939,3	99,9	17113,6	17059,9	99,7
	Кількість зайнятого населення, тис. осіб	20354,3	20404,1	100,2	530,8	541,2	102
2	Продуктивність праці (ВРП на кількість зайнятих), тис. грн	71,7	71,3	99,4	40,3	39,5	98
	Кількість отриманих патентів, од.	8552	8432	98,6	83	91	109,6
3	Кількість отриманих патентів на тис. наявного населення	187,4	185,1	98,8	66,4	72,5	109,2

	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, тис. грн	36157726	35862740	99,2	1052480	1363892	129,6
4	Обсяг реалізованої інноваційної продукції на одного зайнятого в регіоні, грн	1776,4	1757,6	98,9	1982,8	2520,1	127,1
5	Кількість студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації у розрахунку на 1000 населення, на початок навчального року, осіб	48	45	93,8	21	19	90,5
	Кількість народжених, осіб	520705	503657	96,7	18968	18491	97,5
6	Кількість народжених на тис. населення	11,4	11,1	96,9	15,2	14,7	97,2
	K _{РРЛП} (адитивная модель)			587,7			621,7

Рівень розвитку людського потенціалу як динамічного процесу рекомендовано оцінювати за допомоги показника РРЛП (рівень розвитку людського потенціалу), який розраховується за адитивною моделлю, що визначається підсумуванням темпів зростання показників за трьома групами критеріїв.

Загальний критерій передбачає розрахунок темпу зростання ВРП на одну особу населення (I_z).

Компонентними ознаками визначені такі, що характеризують трудовий, креативний та інноваційний потенціали регіону. Розвиток потенціалу трудового оцінено показником темпу зростання продуктивності праці (I_t). Показником критерію креативності є темп зростання кількості патентів на 1000 населення (I_k). Показником критерію інноваційності заплановано використовувати темп зростання обсягу інноваційної продукції, виробленої в регіоні одним зайнятим (I_i).

Функціональний критерій рівня освіти передбачає розрахунок темпу зростання кількості осіб, що навчаються у вищих навчальних закладах, на одну

тисячу населення регіону (I_0). Рівень здоров'я оцінено за показником відтворення населення як темп зростання кількості народжених на одну тис. населення (I_n).

$$PP\text{ЛП} = \sum I_r = I_z + I_t + I_k + I_i + I_o + I_n. \quad (3.1)$$

Експерти визначили вагові коефіцієнти всіх критеріїв як ідентичні. Тобто, ця модель передбачає рівне значення всіх її складових, тому ваговий коефіцієнт дорівнює одиниці для всіх показників.

Співставлення показника динаміки розвитку по регіону з результатом аналогічної адитивної моделі по Україні дозволяє визначити, наскільки цей регіон є конкурентоспроможним відносно людського потенціалу серед інших областей України. Як свідчать результати адитивної моделі, розвиток людського потенціалу Закарпатської області здійснюється кращим чином, ніж в середньому по Україні. Так, РРЛП України у 2013 році становив 587,7 пунктів, а по Закарпаттю – 621,7.

3.3. Експлікативна модель стратегічного управління конкурентоспроможністю економіки Закарпатської області на засадах системності

Конкурентоспроможність економіки являє собою здатність останньої створювати системні конкурентні переваги, що забезпечують перехід економічної системи на більш високий рівень розвитку. При цьому саме масштаб переходу та його темпи повинні бути вищими, ніж у конкуруючих суб'єктів, що обумовлено вибором певної моделі стратегічного управління розвитком регіону та його конкурентоспроможністю.

Модель стратегічного управління передбачає опис його системних складових, що функціонують для реалізації місії, завдань розвитку регіону та взаємодії між ними.

Модель стратегічного управління конкурентоспроможністю на засадах системності повинна відповідати таким вимогам [128]:

- мати кінцівку – модель відображає оригінал лише в кінцевому числі його відносин і, крім того, ресурси моделювання кінцеві;

- спрощеність – модель відображає тільки істотні якості об'єкта і, крім того, повинна бути проста для дослідження або відтворення;
- приблизність – дійсність відображається моделлю грубо, або приблизно;
- адекватність моделюється в системі – модель повинна успішно описувати систему, що моделюється;
- наочність, обозримість основних властивостей і відносин;
- доступність і технологічність для дослідження або відтворення;
- інформативність – модель повинна містити достатню інформацію про систему (в рамках гіпотез, прийнятих при побудові моделі) і давати можливість отримати нову інформацію;
- збереження інформації, що містилася в оригіналі (з точністю розглянутих при побудові моделі гіпотез);
- повнота – в моделі повинні бути враховані всі основні зв'язки і відносини, необхідні для забезпечення мети моделювання;
- стійкість – модель повинна описувати і забезпечувати стійку поведінку системи, якщо навіть та спочатку є нестійкою;
- замкнутість – модель враховує і відображає замкнену систему необхідних основних гіпотез, зв'язків і відносин.

Експлікативна модель стратегічного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки містить дві складові: кібернетичну та синергетичну, взаємодія яких буде вдалою за умови чіткого визначення місії регіону, стратегічних та операційних цілей, які складають базові елементи системи управління регіоном.

Місія являє собою втілення того, що Закарпатська область може запропонувати користувачам її ресурсів та послуг в процесі формування та задоволення соціально-значущих та етично прийнятних даною регіональною спільнотою культурно-інституціональних, інноваційно-технологічних, економіко-політичних та інших потреб (запитів) у регіоні.

Так, бачення та одночасно місія, наприклад, Північної Ірландії як важливого регіону Сполученого Королівства окреслені наступним чином: «Динамічний і

зручний для життя регіон з сильним почуттям свого місця у широкому світі; регіон можливостей, в якому люди отримують задоволення від життя та роботи у здоровому середовищі, яке підвищує якість їхнього життя і де різноманітність є джерелом сили, а не поділу» [202]. У штаті Мінесота (США) місія визначена дуже лаконічно: «підвищення життєздатності та якості життя» в округах регіону [201].

Бачення розвитку Закарпатської області гласить, у редакції авторів Стратегії розвитку Закарпатської області на період до 2020 року, що цей регіон – «привабливий, гостинний, самобутній і відкритий для співпраці край у центрі Європи, в якому громадяни і влада спільно дбають про гармонійне поєднання: розвитку інноваційної економіки та сучасної інфраструктури – з охороною і збереженням унікальної природи та досягненням європейських стандартів життя. Край, у якому миролюбні, освічені і працьовиті громадяни різних національностей досягають європейського рівня життя, духовно збагачуються та примножують культурно-історичні традиції». Місія декларована наступним чином: «забезпечення високої якості та рівня життя нинішнього і майбутнього поколінь закарпатців через: розвиток людського капіталу, гармонійне поєднання формування конкурентоспроможної економіки і сучасної інфраструктури за збереження унікальної природи і культурно-духовних традицій, ефективне використання конкурентних переваг регіону» [166, с. 82].

Для реалізації місії будується конгломерат стратегічних та операційних цілей. Система цілей та завдань займає центральне місце у стратегічному управлінні конкурентоспроможністю Закарпатської області внаслідок таких причин:

1. стратегічна мета за теоретичним визначенням та практичним охопленням повинна враховувати унікальність регіону і показувати загальний орієнтир перетворення унікальних якостей області у стратегічний потенціал розвитку.

2. Стратегічні цілі у своїй взаємодії визначають структуру управління регіональним розвитком, сприяють організації праці в процесі управління

конкурентоспроможністю, визначаючи необхідний рівень компетенції, повноважень та відповідальності учасників управлінського процесу.

3. Стратегічні цілі лежать в основі побудови дерева цілей, яке на основі методу декомпозиції дозволяє окреслити найбільш ефективні, оптимальні та диверсифіковані шляхи забезпечення конкурентоспроможності Закарпатської області.

4. Стратегічні цілі та їх індикатори створюють методичний базис для моніторингу системного управління й формування конкурентних переваг регіону.

При формулюванні системи цілей стратегічного управління Закарпатською областю рекомендовано користуватися правилами SMART:

S (specific) – ціль розвитку регіону повинна бути конкретною для даного об'єкта управління;

M (measurable) – ціль повинна бути такою, щоб було можливо кількісно вимірювати ступінь її реалізації;

A (achievable) – ціль повинна бути реальною, тобто теоретично та практично досяжною при різноманітних сценаріях розвитку Закарпаття;

R (relevant) – релевантність, тобто відповідність цілей регіональній системі, часу та тенденціям зовнішнього середовища Закарпаття;

T (time bound) – часові параметри реалізації стратегічної цілі дозволяють не тільки скласти календарний план стратегічних та операційних дій, але й перевірити, наскільки названі вище правила використані в процесі стратегічного управління. Саме час дозволяє оцінити конкретність цільової установки; визначає, який результат стратегічне управління буде мати у певний момент часу; показує реальність дій за визначений період та дозволяє оцінити відповідність цілей потенціалу регіональної економіки та можливостям середовища.

Стратегічні цілі пов'язані з операційними цілями та завданнями. Саме через реалізацію операційних цілей, завдань та через їх моніторинг можливо за слабкими сигналами відмітити наявність девіантності поведінки системи управління та забезпечити проактивні заходи попередження негативних відхилень.

Так, Ванкуверська консалтингова компанія Lions Gate Consulting Inc. рекомендує стратегічні цілі та завдання розвитку регіону формулювати таким чином [197]: Стратегічні цілі:

1. Диверсифікація – розширення економіки в нових і зростаючих секторах, а також розробка нових можливостей в рамках існуючих секторів.

2. Зайнятість – створення нових довгострокових якісних робочих місць, що створюють можливості для місцевої робочої сили.

3. Сталий розвиток – визнання цінності навколишнього середовища, спадщина та культурні ресурси в продовженні сталого розвитку спільноти.

4. Почуття спільноти – підвищити почуття співтовариства, зберігаючи спосіб життя невеликого містечка.

5. Якість життя – підтримання та підвищення якості життя спільноти.

Операційні цілі такі: поліпшення структури і потенціалу місцевого економічного розвитку; поліпшення зв'язку між всіма зацікавленими сторонами економічного розвитку та громадою; підвищення диверсифікації маркетингу та сприяння співпраці; поліпшення транспортної інфраструктури; розширення промислової податкової бази; збільшення інноваційних механізмів; продовження здійснення зусиль щодо зміцнення інвестицій та розвитку центру; створення місцевого потенціалу для колективних дій в секторі туризму; розробка і просування місцевого сектора туризму; збільшення сцен виробничої діяльності в кінопродукції.

Стратегічні та операційні цілі розвитку Закарпатської області, які запропоновані в Стратегії розвитку Закарпатської області на період до 2020 року, систематизовані на рис. 3.13.

Рис. 3.13. Стратегічні та операційні цілі розвитку Закарпатської області до 2020 року [166]

Модель системи стратегічного управління конкурентоспроможністю у центр ставить стратегію як інструмент, що реалізує цілі розвитку та визначає сценарії поведінки регіону в конкретних внутрішніх та зовнішніх умовах.

Стратегія регіонального розвитку в європейських країнах базується на інноваціях. Так, у регіоні Німеччини Баварії витрати на НДДКР у частці ВРП складають понад 3%, у сфері наукових досліджень та розробок зайнято 100 тис. осіб, а наголос робиться на формуванні наукового супроводу інноваційного розвитку: на інноваційний напрям в регіоні працює 55 ВНЗ та 39 дослідницьких організацій (головним чином це інститути Макс Планка та Фраунхопера, які є найбільш авторитетними науковими товариствами у Європі [23, с. 182].

У сфері наукової та інноваційної діяльності керівництво здійснюють два міністерства: Міністерство Баварії у справах економіки, транспорту і технологій (MWVT) та Міністерство Баварії у справах науки, досліджень та мистецтв (MWFK).

Пріоритетами науково-технічного та інноваційного розвитку регіону Баварії виділено визначення та слідування технологічним трендам; забезпечення ефективної дослідницької інфраструктури; формування оптимальних рамкових умов досліджень та розробок для промисловості; узгодження попиту та пропозиції на нові технології, тобто підтримка комерційного використання (державної) дослідницької діяльності; підтримка конкретних проектів у сфері досліджень та розробок; розробка і підтримка базових та міжгалузевих технологій, зокрема – лазерні технології, мікросистемні технології, мехатроніка та нові матеріали; сприяння інноваційним технологіям майбутнього в регіоні, наприклад, біотехнології, нанотехнології, інформаційно-комунікаційні технології [23, с. 184].

У Стратегії розвитку Закарпатської області на період до 2020 року представлені такі її складові: підхід, методика та процес підготовки стратегії; характеристика соціально-економічного розвитку області; основні чинники та сценарії розвитку області; стратегічне бачення та місія розвитку Закарпатської області; стратегічні цілі та сценарії її розвитку; впровадження і система

моніторингу реалізації стратегії; узгодженість стратегії з програмними та стратегічними документами. Стратегія Закарпаття пов'язана із Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, яка за стратегічну мету №1 ставить підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, що полягає у створенні оптимальних умов для розкриття регіонами власного потенціалу та ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки. У сфері інноваційної діяльності реалізація цієї мети передбачає підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів; удосконалення регіональної інвестиційно-інноваційної інфраструктури, зокрема створення регіональної мережі наукових, технологічних та індустриальних парків, а також системи правової, кадрової та інформаційної підтримки інноваційної діяльності; формування сприятливого інвестиційного клімату, позитивного інвестиційного іміджу та просування на зовнішній ринок інвестиційних можливостей регіонів України. Також передбачається розвиток науково-інноваційного співробітництва державного та недержавного секторів науки, вищих навчальних закладів і наукових установ з реальним сектором економіки; розвиток інноваційної культури шляхом популяризації провадження наукової, винахідницької та інноваційної діяльності, а також створення цілісної системи освіти з урахуванням кадрового забезпечення інноваційної діяльності; підвищення ефективності дії механізму стандартизації та сертифікації продукції, захисту прав інтелектуальної власності, дотримання авторського права та суміжних прав, забезпечення досягнення високих стандартів якості, безпеки, екологічності продукції. Необхідні також: стимулювання промисловців до запровадження новітніх технологій та інновацій; забезпечення ефективної реалізації механізму державно-приватного партнерства шляхом удосконалення відповідної нормативно-правової бази; утворення консультаційних центрів з питань державно-приватного партнерства на загальнодержавному та регіональному рівнях, а також уповноважених органів, відповідальних за впровадження державно-приватного партнерства в Україні, визначення функцій, завдань та обов'язків таких органів; створення системи моніторингу стану реалізації інвестиційних проектів, у тому

числі в рамках державно-приватного партнерства, та здійснення контролю за їх реалізацією; забезпечення створення системи підготовки фахівців з питань управління інвестиційними проектами, у тому числі в рамках державно-приватного партнерства; створення умов для розвитку міжрегіональної та міжнародної кооперації з реалізації інвестиційних проектів, у тому числі в рамках державно-приватного партнерства. Сюди ж відноситься розширення на законодавчому рівні можливостей залучення потенціалу та механізму державного замовлення для стратегічно важливих для регіону підприємств, налагодження виробництва окремих видів продукції відповідно до потреб внутрішнього ринку; удосконалення механізму банківського кредитування проектів регіонального розвитку — іпотечного кредитування, відкриття кредитних ліній, надання пільгових середньострокових та довгострокових кредитів, створення в регіонах ринку цінних паперів, розміщення облігацій місцевих позик та реалізація за рахунок залучених коштів проектів регіонального розвитку [25].

Важливою складовою системи управління розвитком регіону та його конкурентоспроможністю виступає стратегічний потенціал. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що Закарпаття має унікальні природні можливості, які можуть виступати стратегічним ресурсом, а також висококваліфікований, мобільний людський потенціал. Разом з тим інноваційний потенціал потребує підсилення, для чого рекомендовані наступні заходи:

1. Визначення перспективних для регіональної науки та практики інноваційних напрямів діяльності. При цьому доцільно враховувати інтелектуальні здобутки науковців Ужгородського національного університету у сфері нових технологій, які мають утилітарне значення.

2. Посилення співпраці між науковцями та представниками бізнесу з метою прискорення інноваційних процесів в регіоні. Скорочення лагу від появи нововведення до його трансформації у інновацію забезпечує можливості прискорення темпів інноваційного розвитку регіональної економічної системи.

3. Проведення стратегічного аналізу із залученням широких кіл населення для виявлення обструкцій стратегічного розвитку та наступного управління ними

за допомоги системи слабких сигналів. Крім цього, стратегічний аналіз дозволяє виявити потреби населення та стратегічних регіональних гравців, а також бачення майбутнього, яке повинно створити умови для задоволення потреб.

4. Визначити види економічної діяльності, які є стратегічно перспективними, дозволяють створити великі обсяги доданої вартості в регіоні, що є основою підвищення рівня оплати праці та формування податкових надходжень.

5. Розробити стратегію освіти в регіоні, яка повинна сприяти:

а) формуванню суспільства знань в регіоні;

б) підвищенню якості середньої та вищої освіти в регіоні і довести її рівень до європейського;

б) в умовах скорочення чисельності випускників розробці програми залучення до вступу у закарпатські вузи випускників з інших регіонів України та з-за кордону; створення системи грантів для абітурієнтів з низьким рівнем доходів на основі залучення провідних регіональних компаній;

в) забезпеченню зв'язку між університетами та реальним сектором економіки;

г) посиленню наукової бази вищої освіти.

6. Побудова регіональної інноваційної системи як інституціонального утворення, яке забезпечить не лише ефективність інноваційного процесу, але буде сприяти залученню перспективної молоді у науково-інноваційну сферу.

Серед механізмів стратегічного управління конкурентоспроможністю важливе місце займає кластерна політика, яка спрямована на створення передумов для формування інноваційних кластерів як стратегічних гравців на регіональному бізнес-полі. В процесі реалізації такої політики регіональна влада сприяє визначенню територіальної дислокації кластера, окресленню його фрейму, дослідженню можливостей формування кластерного ядра, яке буде слугувати імпульсом розвитку кластера та координувати взаємодію його учасників. Важливим напрямом кластерної політики регіону є проведення маркетингової діяльності в регіоні та за його межами, яка спрямована на формування іміджу регіону як перспективного центру залучення інтелектуального капіталу та

формування привабливих умов для SMART-інвестицій. Регіональна влада повинна сприяти створенню комунікаційних майданів, на яких може проводитися обговорення стосовно стратегічних напрямів розвитку, обґрунтування певних стратегічних конкурентних переваг, на формування яких потрібно спрямовувати стратегічне управління. В межах реалізації кластерної політики регіональна влада має можливість формування інноваційної культури, яка є необхідною умовою стратегії технологічного прориву і повинна домінувати в країні та більшості її регіонів. Карта стратегічного управління конкурентоспроможністю наведена на рис. 3.14.

Стратегія модернізації «регіональної економіки наражається на слабкий попит на інновації. Це пояснюється не тільки фінансовими труднощами потенційних інвесторів, але й несприятливими інституціональними умовами, які заважають роботі ринкового механізму» [136, с. 70].

Інвестиційна складова стратегічного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки виступає на перший план в умовах політичної та економічної кризи, яка охопила Україну. І.А.Шовкун стверджує, що закордонний досвід показує: ключовим ресурсним джерелом технологічних зрушень виступають власні кошти суб'єктів промислової діяльності, де питома вага промисловості у сукупному фінансуванні науково-технологічного напрямку економічного розвитку сягає 66-67% [136, с. 412]. При цьому неможливо не погодитися з позицією Й.Шумпетера, який стверджує, що кредитні кошти для інноватора створюють можливість залучення нових засобів виробництва, які забезпечують впровадження нових технологій [191].

У моделі стратегічного управління передбачено, що суб'єкт стратегічного управління впливає на об'єкт через систему механізмів, методів, функцій на основі певної імперативної платформи.

**Рис. 3.14. Карта стратегічного управління конкурентоспроможністю
Закарпатської області**
(розроблено автором)

Серед методів стратегічного управління панівне місце займає програмно-цільове планування, що підтверджується досвідом європейських країн. Так, в Угорщині для регіону Північної великої рівнини створена та реалізується Регіональна інноваційна програма «Габор-Барос», яка охоплює заходи з роботи у мережах та кластерах, розвиток людських ресурсів та співпрацю у галузі досліджень. Конкретно ця програма включає інноваційні тренінги для розвитку людського потенціалу; підтримку індивідуальних та спільних науково-технічних та інноваційних програм; залучення інвестицій в регіон; прискорення експансії на ринки [23, с. 196].

Суб'єкт стратегічного управління конкурентоспроможністю виконує широке коло функцій, серед яких планування, аналіз та контроль сконцентровані у моніторинговому центрі. Моніторинг стратегічного управління конкурентоспроможністю на основі визначених стратегічних та операційних цілей визначає ступінь результативності та ефективності стратегічних рішень та тактичних дій. В процесі організації моніторингової діяльності рекомендовано враховувати, що конкурентоспроможність як системне явище визначається багатокритеріальністю внаслідок складності устрою економіки, але серед елементів економічної системи визначальну роль відіграє складова людського потенціалу. Креативність, освіченість, мобільність та інноваційність людського потенціалу країни чи регіону визначають якість потенціалу трудового. Тобто в процесі господарської діяльності у регіоні людський потенціал знаходить практичну імплементацію в потенціалі трудовому, реалізація якого забезпечує: а) цілеспрямованість дії всієї економічної системи; б) узгодженість функціонування складових елементів економіки; в) моніторинг розвитку економіки та забезпечення її конкурентоспроможності. Дуалізм ролі трудового потенціалу у формуванні конкурентоспроможної економічної системи можна пояснити таким чином.

З одного боку, трудовий потенціал як економічне відображення потенціалу людського визначає здатність керувати системним економічним розвитком так, щоб забезпечити реалізацію стратегічних цілей.

З іншого – його реалізація в процесі трудової діяльності, тобто живої праці, створює матеріальні або нематеріальні цінності, надає послуги, формуючи валовий внутрішній продукт (ВВП) країни. Чим вище ефективність праці, тим більше результативність економічної системи, тим вище показник валового внутрішнього продукту. Таким чином, обсяг ВВП або його приріст є одним з показників конкурентоспроможності економічної системи та її трудового потенціалу.

Останнім часом наукова спільнота погоджується з думкою, що абсолютні показники мають багато недоліків, що вимагає застосування показників

відносних. У сфері дослідження трудового потенціалу та його впливу на конкурентоспроможність економічної системи в цілому таким критерієм є ефективність праці, яка відображає співвідношення виробленого продукту до обсягу витраченої праці певної якості.

Зростання продуктивності праці як індикатора її ефективності є загальним, об'єктивним економічним законом, що діє за будь-якої економічної моделі. Його особливість визначається тим, що в міру розвитку суспільного виробництва, впровадження сучасних засобів праці, поліпшення організації та умов праці, підвищення культурно-технічного рівня людина виробляє в одиницю часу все більшу масу матеріальних або нематеріальних благ. Одночасно цей закон є і законом руху людського суспільства і безперервного прогресу продуктивних сил, тому у всіх країнах підвищена увага до продуктивності праці як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях, визначається зовсім не чисто академічним інтересом [113]. Суспільство, яке активізує дію цього закону і забезпечує вищі темпи зростання продуктивності праці у порівнянні з економічними суперниками, доводить здатність розвиватися більш високими темпами, тобто експонує власну системну конкурентоспроможність.

Праця є умовою та рушійною силою економічного зростання й обумовлює досягнення певного рівня обсягів валового внутрішнього продукту. Разом з тим обсяг ВВП залежить й від екстенсивних показників праці, які не визначають ефективний шлях розвитку економіки, а відповідно і її конкурентоспроможність. Внаслідок цього одним з основних критеріїв конкурентоздатності економіки та ефективності системи управління нею виступає саме ефективність праці.

Модель стратегічного управління конкурентоспроможністю в умовах системного підходу передбачає визначення критеріїв управлінських дій, тобто ознак, за якими може проводитися оцінка рівня конкурентоспроможності регіональної економіки. Саме рівень конкурентоспроможності регіональної економіки є оціночним важелем адекватності стратегічного управління завданням розвитку регіону та відповіддю на загрози.

В дослідженні запропоновано два критерія:

1. Традиційно застосовується критерій валового регіонального продукту. Звичайно, ВРП характеризує загальний рівень економіки, а темпи його зростання показують інтенсивність розвитку регіону. Недоліком такого підходу є те, що він завуальовує вплив екстенсивних та інтенсивних факторів, а економічне зростання за рахунок екстенсивних факторів не є результатом ефективного використання стратегічного потенціалу і не несе в собі комплексу конкурентних переваг.

2. Економічним критерієм вдалого стратегічного управління конкурентоспроможністю є ознака ефективності. В умовах стратегічного управління ефективністю може бути визначені дві групи показників. Перша – це показники рентабельності, але прибуток як фінансовий показник притаманний системі оцінки поточного стану підприємств регіональної економіки. Крім цього, прибутковість створюється головним чином у реальному секторі, а на конкурентоспроможність впливають й інституціональні, культурні та інші фактори. Ефективна та креативна праця не лише збільшує обсяги економічної діяльності, але й формує нові знання та генерує їх перетворення в інновації.

В умовах становлення економіки знань підвищення ефективності трудового потенціалу:

- активізує розвиток загальної та професійної освіти, що є фактором формування конкурентоспроможного трудового потенціалу як складової конкурентоспроможності економічної системи;

- сприяє скороченню витрат часу на виробництво та реалізацію продукції і послуг, а це є основою збільшення неробочого часу як умови для якісного відтворення робочої сили, креативної діяльності та саморозвитку працюючих;

- збільшує доходи зайнятих, що є

- а) мотиваційним важелем подальшого зростання ефективності праці,

- б) підвищує матеріальну основу поліпшення якості життя;

- сприяє розвитку таких соціальних систем, як охорона здоров'я, культура, туризм та ін.;

- надає можливості більш активної участі у процесах глобалізації життя. Людина з високою продуктивністю праці має більші можливості пошуку

інформації, мобільності у прийнятті рішень та їх реалізації. Це стосується мобільності у отриманні нової професії, зміни роботи або переїзду на інше місце проживання, де вище якість умов життя та роботи. Все це викликає необхідність моніторингу рівня конкурентоспроможності економічної системи, одним з критеріїв яких є ефективність використання трудового потенціалу.

Першим у групі індикаторів запропоновано співвідношення частки ВВП країни (ВРП регіону) у світовому ВВП та частки зайнятих країн у світовій зайнятості. Це співвідношення показує, екстенсивний або інтенсивний шлях обрано регіоном в процесі розвитку. Рівень цього співвідношення повинен бути більше одиниці, в зворотному випадку праця застосовується неефективно, а економічна система несе непродуктивні витрати на утримання робочої сили. По-друге, його співставлення з показниками інших країн (регіонів) дозволяє визначити, який відсоток ВВП (ВРП) припадає на один відсоток економічно активного населення (або зайнятих), що, безумовно, показує переваги або недоліки країн, що порівнюються в процесі їх конкурентної боротьби.

Для прикладу у таблиці 3.4 наведено співвідношення частки економічно активного населення України та її європейських сусідів та частки ВВП у світовому показнику.

Співвідношення частки зайнятих неможливо надати внаслідок відсутності статистичної інформації по світу.

Валовий внутрішній продукт розраховано за паритетом купівельної спроможності.

Таблиця 3.4

**ВВП, економічно активне населення та зайнятість у світі,
в Україні, Словаччині, Угорщині, Польщі, Румунії
у 2012 – 2013 роках [114; 195; 196; 205]**

	Світ	Україна	Словаччина	Угорщина	Польща	Румунія
ВВП, млрд дол, 2012р.	84830	336	132	196	803	279
Частка країни у світовому ВВП у 2012 році, %	100,00	0,40	0,16	0,23	0,95	0,32
ВВП, млрд дол, 2013р.	87250	337	133	197	814	289
Частка країни у світовому ВВП у 2013 році,%	100,00	0,39	0,15	0,225	0,93	0,33
Економічно активне населення (labor force) у 2012 році, млн осіб	3297,0	22,1	2,7	4,2	17,9	9,3
Зайнятість (employment) у 2012 році, млн осіб	-	20,4	2,2	4,1	15,8	9,2
Частка країни у світовому показнику економічно активного населення у 2012 році,%	100,000	0,670	0,082	0,127	0,543	0,282
Економічно активне населення (labor force) у 2013 році, млн осіб	3308,0	22,2	2,7	4,3	18,2	9,3
Зайнятість (employment) у 2013 році, млн осіб	-	20,4	2,2	4,1	15,5	9,2
Частка країни у світовому показнику економічно активного населення у 2013 році, %	100,000	0,671	0,082	0,129	0,550	0,281

Як свідчать дані таблиці 3.4, загальний обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП) України у 2012 році сягав 336,1 млрд дол. у оцінці за паритетом купівельної спроможності, що значно вище показника Словаччини, Угорщини та

Румунії. Відповідно й частка України у світовому ВВП є більшою, ніж у економіках вказаних країн.

Якщо порівнювати ВВП України та Польщі, обсяг ВВП останньої у 2012 році становив 803,3 млрд дол, що у 2,4 раза більше, ніж в Україні. ВВП України за паритетом купівельної спроможності у 2013 році сягнув 337,4 млрд дол., що становило 0,39 % від світового валового продукту. При зростанні абсолютного показника у порівнянні з 2012 роком на 0,4 % частка ВВП України у світовому продукті зменшилася з 0,4 % до 0,39 %.

Аналогічна ситуація склалася в країнах, що прийняті до порівняння. Так, темп зростання ВВП Польщі –1,3 %, Угорщини – 0,2 %, Словаччини – 0,2 %, при тому, що частка у світовому ВВП зменшується у Польщі відповідно з 0,95 % до 0,93 %, Угорщини – з 0,23 % до 0,225 %. Словаччини – з 0,16 % до 0,15 %. Це свідчить про загрози втрати конкурентоспроможності економіками окреслених держав.

Світова статистика доводить, що економічно активного населення у 2013 році нараховувалося 3308 млн осіб, що на 11 млн більше, ніж у 2012 році. Тенденція до збільшення спостерігається в Україні, Польщі та Угорщині. Словаччина та Румунія не збільшили кількість економічно активного населення за означений вище період.

Дані таблиці 3.4 дозволяють зробити висновок про неефективність використання робочої сили в Україні. В Словаччині, Угорщині, Польщі та Румунії частка ВВП у світовому продукті вище, ніж частка економічно активного населення. Лише в Україні це співвідношення не має позитивного сальдо. Таким чином, конкурентоспроможність трудового потенціалу країни можливо оцінити за ступенем співвідношення частки країни у світовому продукті та її частки у світовій зайнятості, що представлено в таблиці 3.5. На основі розрахунків, результати яких наведені в таблиці 3.5, можливо зробити висновок, що серед країн ЄС, сусідів України, найвищий рівень конкурентоспроможності економічно активного населення відмічається у Словаччині, де обчислене співвідношення сягає 1,83.

**Співвідношення частки ВВП країни та частки економічно активного населення України, Словаччини, Угорщини, Польщі та Румунії у 2013 році
[114; 195; 196; 205]**

Країна	Співвідношення частки ВВП до частки економічно активного населення
Україна	0,58
Словаччина	1,83
Угорщина	1,78
Польща	1,69
Румунія	1,17
США	4,08

Далі в порядку зменшення розташовані Угорщина, Польща та Румунія. Рівень співвідношення в Україні менше 1 й становить 0,58. Це характеризує вкрай низьку ефективність економічно активного населення країни, що свідчить про неадекватний сучасним викликам рівень конкурентоспроможності України, оцінений за ознакою ефективності праці.

Другим показником запропоновано застосовувати рівень продуктивності праці. У зв'язку з достатньо повним теоретичним обґрунтуванням його значення при аналізі ефективності економіки в наукових та аналітичних матеріалах вважаємо доцільним не приділяти великої уваги його ролі у моніторингу стратегічного управління регіоном.

Третім показником, що характеризує конкурентоспроможність економіки, є співвідношення між темпами зростання продуктивності праці та темпами зростання середньої заробітної плати, який в економіці праці називається коефіцієнтом випередження. Цей коефіцієнт повинен бути більше одиниці, тобто продуктивність праці в економічній системі повинна зростати швидше заробітної плати. Це співвідношення забезпечує не лише скорочення витрат на одиницю

продукції, тобто формує основу для підвищення рентабельності всієї економічної системи (при інших рівних умовах), але й гальмує інфляційні процеси в країні.

Запропоновані показники контролю за конкурентоспроможністю визначають важливість ролі людського потенціалу у формуванні стратегічних конкурентних переваг.

Процес моніторингу розвитку регіональної економіки та стратегічного управління конкурентоспроможністю доцільно організувати на основі принципу каузальної індукції, що може бути застосована на основі пропозицій Л.Федулової, яка задекларувала наступний причинно-наслідковий ланцюг оцінки стану економічно-технологічного потенціалу регіону [136, с. 158 – 159].

Передумови розвитку потенціалу регіону, що забезпечують його конкурентоспроможність:

1. Підготовка людського капіталу.
2. Створення нових знань.
3. Формування інтелектуальної власності.
4. Співпраця освітньо-наукового та підприємницького секторів.
5. Інформаційно-кадрова готовність підприємницького сектора до впровадження інновацій.
6. Фінансові можливості для здійснення інноваційної діяльності, в т.ч. впровадження нових технологій.
7. Підтримка (стимулювання) інноваційної діяльності підприємницького сектора державною та регіональною владою.

Результати впливу посилення потенціалу на конкурентоспроможність регіональної економіки:

1. Залучення підприємницького сектора до інноваційних процесів (інноваційна активність).
2. Розвиток високотехнологічної промисловості.
3. Виведення на ринок інноваційної продукції.
4. Впровадження нових передових технологій.
5. Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

6. Участь у технологічному трансферті.

Разом з тим в процесі моніторингу доцільно враховувати циклічність розвитку економічних систем будь-якого рівня, в тому числі й регіональної економіки. Посилення турбулентності навколишнього оточення та внутрішнього стану регіону підвищує рівень невизначеності, нестійкості та мінливості майбутнього, яке стає все важче прогнозувати. Поява біфуркації в економічній системі проявляється все частіше під впливом дії внутрішніх та зовнішніх факторів, а сучасне «економічне життя не є рівним та безперервним зростанням. Воно переривається як зовнішніми факторами, так й демонструє внутрішню дискретність, періоди розвитку переходять у періоди стагнації» [179, с. 5].

Специфіка регіональної економіки, на відміну від національної, полягає в тому, що на траєкторію коливань впливають як цикли світової економіки, так й хвилі розвитку економіки національної (не враховуючи коливання, що обумовлені внутрішніми факторами). На думку Л.Федулової, «серед циклів регіональної економіки найбільш рельєфними є цикли технологічних (інноваційних) перетворень та інституційні цикли,... які відокремлюються від загальноекономічних коливань, набираючи специфічних характеристик нециклічності як прояву регіональної нерівноваги» [136, с. 46]. Таким чином, в процесі стратегічного управління конкурентоспроможністю доцільно враховувати не лише цикли економічної кон'юнктури, але й нециклічні коливання економічної системи Закарпатської області, які суттєвим чином ускладнюють прийняття адекватних управлінських рішень та вибір часу для їх реалізації. Виходячи з цього, адекватність стратегічного рішення наявним реаліям залежить не лише від компетентності керуючої підсистеми та її організації, але й від стадії економічної хвилі, на якій знаходиться регіональна економіка. Це підтверджує думку, що все більшу роль відіграє управління за слабкими сигналами, яке дозволяє передбачати траєкторію поведінки економічної системи у майбутньому, визначати можливість появи циклічних та нециклічних коливань, які є «відхиленнями від довгострокового тренду і являють собою адаптований механізм економіки, зокрема і регіональної, для повернення до стану початкової

рівноваги в умовах неспроможності ринку. Концепція циклічності суспільно-економічного розвитку... базується на принципах вивчення зворотних зв'язків і можливостей адаптації в економічних системах, тобто дозволяє з позиції загальної теорії систем розглядати причини тих чи інших змін, які відповідають за більшість циклів» [136, с. 51]. Модель представлена на рис. 3.15.

Крім планування, аналізу та контролю в межах системи стратегічного управління важливе місце займає мотивація учасників регіонального розвитку у формуванні конкурентних переваг.

В системі мотивації формується комплекс потреб, задоволення яких вимагає участі у інноваційному процесі, активізації людського потенціалу, прояву креативності.

В процесі стратегічного аналізу проводиться сегментація не лише ринків з метою виявлення їх перспективності, але й об'єктів стратегічного управління для виділення стратегічних сегментів, тобто таких об'єктів управління, які забезпечують конкурентні переваги і які можуть бути привабливими для SMART-інвестицій.

Серед стратегічних сегментів Закарпатської області можливо виділити туризм та рекреацію, сферу харчової промисловості (у тому числі виробництво мінеральних вод), сільське господарство та інші.

При здійсненні стратегічного управління конкурентоспроможністю регіону доцільно забезпечити механізми розвитку, які будуть знаходити можливості інноваційного розвитку вказаних стратегічних сегментів господарювання в Закарпатті.

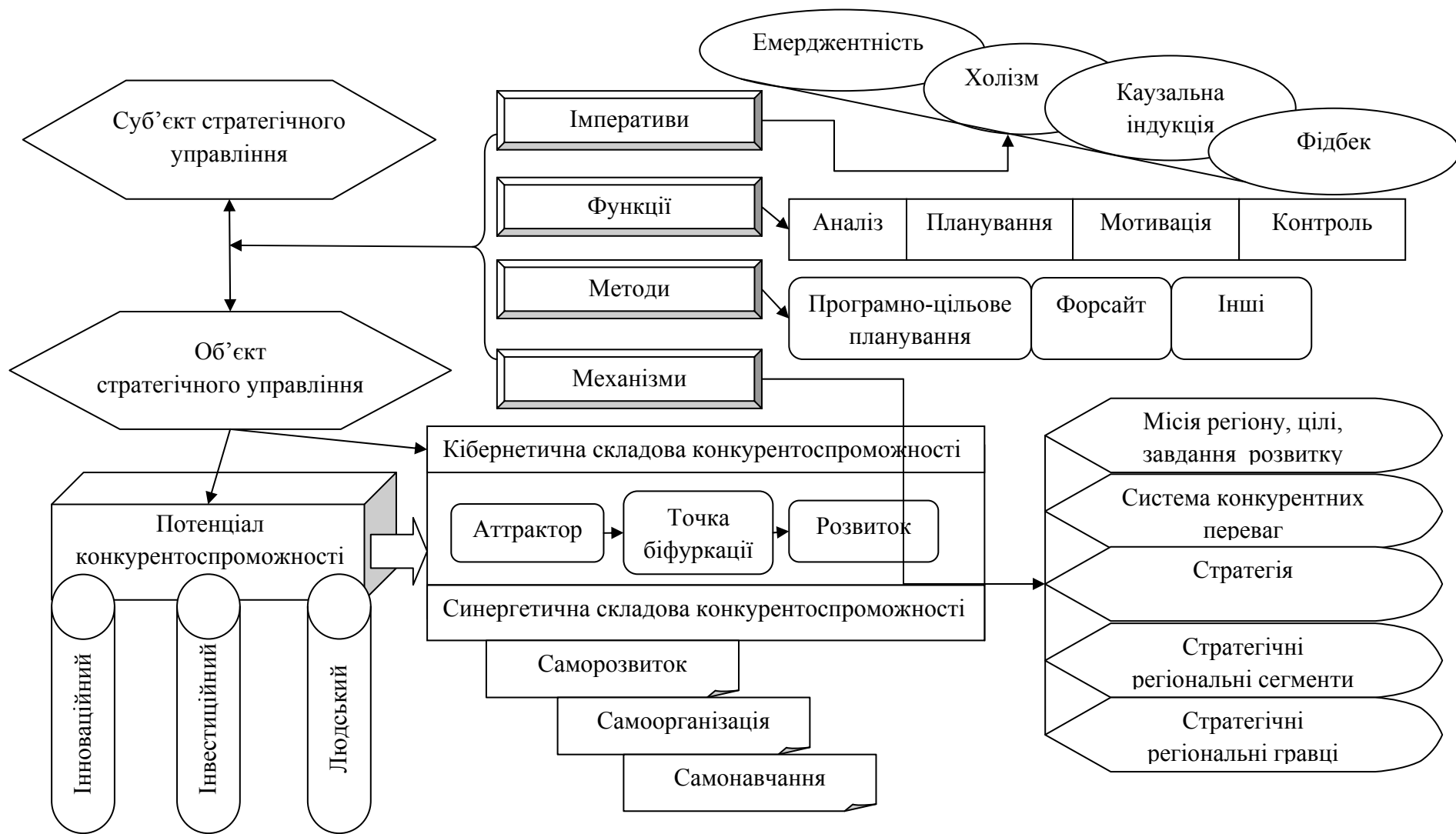

Рис. 3.15. Модель стратегічного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки на засадах системності (розроблено автором)

Таким чином, основні складові моделі стратегічного управління конкурентоспроможністю економіки Закарпаття з позиції системного підходу включають кібернетичну підсистему, яка містить такі елементи, як суб'єкт та об'єкт управління, елементи, що включають принципи, функції, методи та механізми, а також синергетичну підсистему саморозвитку, самоорганізації та самонавчання. Взаємодія кібернетичної та синергетичної підсистем формує аттрактори, точку біфуркації та розвиток регіональної економіки.

Модель стратегічного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки дозволяє систематизувати уявлення про його визначальні складові та організувати управління на ефективних та оптимальних засадах.

РОЗДІЛ 4.

ВДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНОСТІ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Економічна система будь-якого рівня в умовах посилення конкуренції та ускладнення економічних відносин буде життєздатна при забезпеченні довгострокових конкурентних переваг, що вимагає впровадження і постійного застосування методів і механізмів стратегічного управління. Стратегічне управління економічними системами припускає наявність набору інструментів, які, використовуючи як внутрішній потенціал, так і зовнішні можливості, забезпечують системі конкурентне становище щодо інших економічних суб'єктів, що дозволяє досягати довгострокових цілей на основі випереджаючого розвитку більш ефективним в порівнянні з конкурентами шляхом. Таким чином, розуміння стратегічного управління передбачає окреслення наступних основних його складових, які і відрізняють від інших видів управління.

1. В першу чергу це наявність чіткої установки на розвиток і розуміння, що лише розвиток дає можливість отримати конкурентні переваги. При цьому розвиток економічної системи має відбуватися швидшими темпами, ніж розвиток конкурентів, у чому також складається конкурентну перевагу. Під розвитком розуміємо не тільки кількісні збільшення, але і головним чином якісні перетворення економічної системи, які дозволяють їй перейти на більш високий рівень функціонування. Іншими словами, розвиток безпосередньо пов'язано з конкуренцією: саме розвиток дозволяє системі придбати такі переваги, які відсутні у інших учасників економічного змагання і надають можливість отримувати економічні бонуси від ділової активності. Особливої звучання набуває теза про ефективність розвитку, що в умовах обмеженості ресурсів також є умовою конкурентоспроможності. Нераціональне використання ресурсів навіть для досягнення великої мети призводить до виснажених системи і її перенапруження в довгостроковій перспективі.

2. Стратегічна мета, яка відображає унікальність економічної системи в стратегічному вимірі. Саме мета, будучи векторною величиною, визначає напрямок і мотивацію розвитку економічної системи. У стратегічному управлінні мета повинна грати телеологічного роль, тобто не тільки давати орієнтир, а й формувати систему мотивації розвитку. Стратегічна мета, будучи квінтесенцією результатів аналізу і планування, задаючи напрямок розвитку, являє собою той інструмент, який забезпечує реальність чи нереальність зусиль системи на її досягнення. Іншими словами, стратегічна мета внаслідок своєї функціональності грає дуалістичну роль. З одного боку, мета передбачає наявність вектору і певної віхи розвитку, а з іншого – виступає мотиватором розвитку.

3. Набір стратегічний знарядь, службовців досягненню мети, досить великий і різноманітний, але його основним важелем, умовою досягнення мети і доцільного використання інших інструментів, наприклад, адекватної стратегії, вважаємо стратегічний потенціал. Потенціал є сукупність явних і латентних можливостей і факторів, які дозволяють досягти певних цілей. Стратегічний потенціал являє собою сукупність стратегічних можливостей, ресурсів, факторів економічної системи і її оточення, які забезпечують її конкурентне становище і гармонію між стратегічною метою системи і її оперативними завданнями. Виходячи з цього, потенціал є основою стратегічного управління, тобто тієї фізичної і нематеріальної основою, яка забезпечує досягнення мети.

4. При відсутності адекватного потенціалу розвитку будь-яка мета стає ілюзією, що дає переваги конкурентам. Мета дозволяє уникнути ефекту фата-моргана.

Взаємодія стратегічної мети функціонування економічної системи і її потенціалу показано на рис. 4.1.

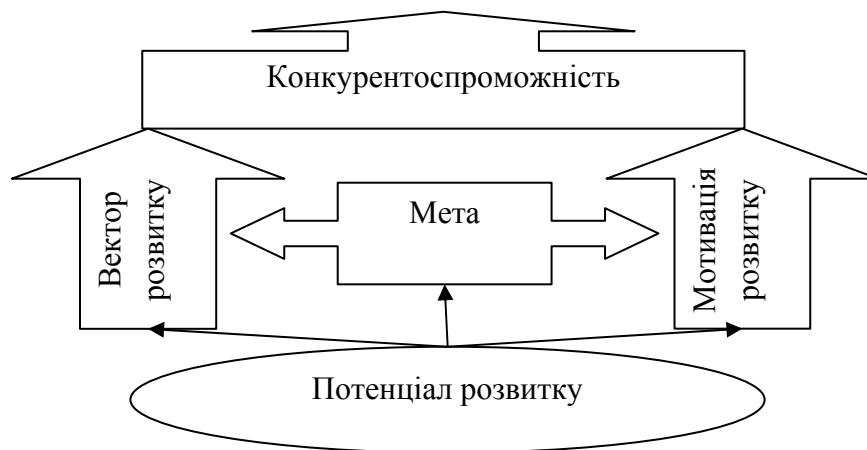

Рис. 4. 1. Взаимосвязь потенциала, цели и конкурентоспособности экономической системы

Стратегічна мета апріорі спрямована на досягнення конкурентоспроможності на основі використання потенціалу розвитку. Діє вона, по-перше, через вектор розвитку і, по-друге, як мотиватор досягнення конкурентоспроможності. Напрямок розвитку може мати безліч варіантів, вибір же найбільш ефективного залежить від наявності ресурсної бази та можливостей економічної системи. Реалістичність вектору розвитку, а, отже, і до певної міри стратегічної мети функціонування системи, визначається стратегічним потенціалом. Як було зазначено вище, стратегічний потенціал являє собою сукупність внутрішніх ресурсів і зовнішніх можливостей економічної системи до трансформації.

Взаємодія стратегічної мети і потенціалу може здійснюватися в різних типах стратегічного управління. Так, реактивний тип стратегічного управління орієнтоване на минуле стан системи і ретроспективну її динаміку. В даному випадку цілі розвитку визначаються на основі екстраполяції існуючих трендів поведінки економічної системи і не враховують нелінійність і багато варіантності сценаріїв її майбутнього розвитку. Це означає, що ув'язка мети зі стратегічним потенціалом фактично відсутня, що знижує рівень ефективності управління і позбавляє систему в певній мірі конкурентних переваг.

Інактивний тип поведінки керуючої системи за основу бере сучасний стан потенціалу з певною фіксацією його проблем і переваг. Інактивність тип впливає на розвиток при збереженні існуючої структури елементів і їх взаємозв'язків. Як реактивний, так і інактивний типи поведінки не враховують можливі точки біфуркації економічної системи і її потенціалу, а це в свою чергу не дозволяє прогнозувати майбутні флуктуації (відхилення) і, відповідно, варіанти розвитку.

Преактивний тип поведінки в процесі стратегічного управління спрямований на майбутнє і визначає різні варіанти розвитку економічної системи і її потенціалу. Саме преактивний тип поведінки керуючої системи повертає до аналізу стратегічного потенціалу експертів за методикою Форсайта, SPACE-аналізу, SWOT-аналізу, PEST-аналізу і т.д.

Інтерактивний тип поведінки в процесі стратегічного управління забезпечує участь усіх складових економічної системи в розробці мети, завдань і методів їх вирішення, активізації потенціалу. Інтерактивний тип поведінки передбачає залучення суб'єктів всіх ієрархічних рівнів економічної системи і навколишнього її світу, всіх явних і прихованих можливостей, здібностей ресурсів і факторів, що становлять потенціал, до досягнення стратегічних цілей.

Основу конкурентних переваг, що формуються в межах стратегічного управління конкурентоспроможністю, створюють інновації.

В даному дослідженні при визначенні сутності категорії інновації доцільно окреслити основні риси, за якими відрізняємо це явище від інших. До таких рис віднесемо (рис. 4.2.) наступні.

1. Новизна впливає з семантики поняття «інновація» і передбачає наявність якостей, які не були притаманні попереднім варіантам того явища, яке розглядається як інновація.

2. Ризикованість означає невизначеність майбутньої поведінки інновації, багатоваріантність її впливу (негативного чи позитивного) на майбутній стан економічної системи, в межах якої вона буде функціонувати.

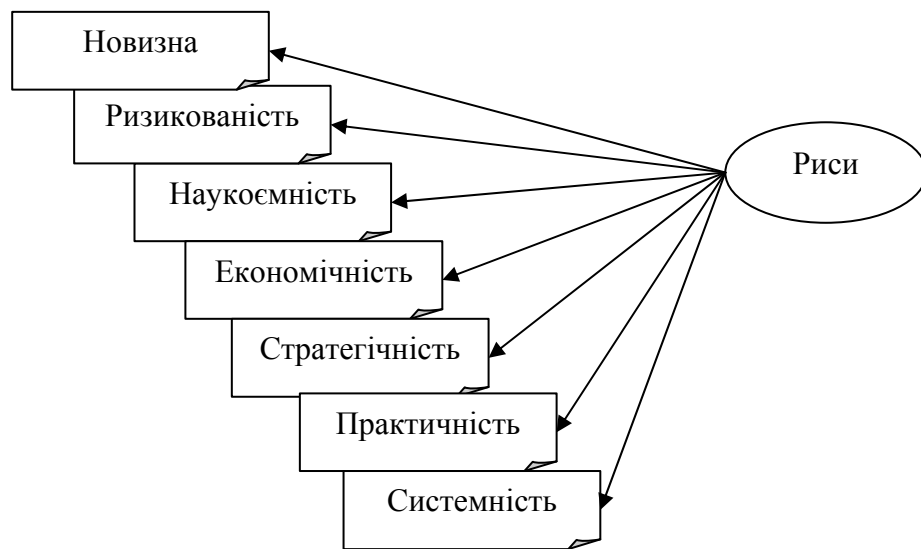

Рис. 4.2. Визначальні риси інновації
(розроблено авторами)

3. Наукоємність – інновації виникають внаслідок проведених наукових досліджень, концентрують у своєму змісті їх результат. При цьому дослідження можуть передувати появі інновацій, а також між ними може бути певний часовий інтервал. Другий випадок має місце в умовах нелінійної моделі інноваційного процесу, коли поштовхи до появи інновації можуть виникати на будь-якій його стадії.

4. Економічність як риса інновації розглядається у двох сенсах: вузькому та широкому. У вузькому сенсі економічність передбачає отримання внаслідок впровадження інновації кращого результату від комбінування ресурсів, ніж при традиційному їх використанні. Тобто інновація дозволяє отримати додатковий економічний ефект в конкретній економіко-виробничій ситуації. У широкому сенсі економічність інновацій передбачає їх вплив на формування більш ефективної системи національного господарства.

5. Стратегічна спрямованість. Інновації являють собою конкурентну перевагу або комплекс переваг. В економічному плані інновація дозволяє отримати додатковий прибуток, який в свою чергу може бути спрямований на розвиток економічної системи. В організаційному плані інновація може сама бути організаційним чи управлінським перетворенням, або створювати необхідні

умови для реорганізації та вдосконалення системи управління. Так, кластерна форма організації бізнесу створює конкурентні переваги учасникам кластеру, а інноваційна система забезпечує більш щільний зв'язок між науковими дослідженнями та їх практичною імплантацією. В інституційному плані інновація формує нову систему взаємовідносин між учасниками економічної діяльності на основі нових правил роботи, поведінки, взаємовідносин.

6. Практична спрямованість. Нововведення набуває форми інновації, а не залишається нововведенням, лише при його впровадженні в практику людської діяльності. При цьому неможливо погодитись з тим, що інновації можуть бути втілені лише в економічний простір суспільства, а в іншому випадку вони втрачають ознаку економічності. Вважаємо хибним положення про сфери застосування інновацій в Керівництві ОСЛО, яке вилучає з переліку сфер застосування інновацій, наприклад, військову справу та мистецтво. Інновації у військовому комплексі: а) сприяють ефективнішому використанню військового потенціалу, що впливає на результативність національного комплексу; б) через дифузію потрапляють у цивільну сферу і виконують функції її розвитку та вдосконалення. При інноваціях у мистецтві, як показує історія цього виду діяльності, автори не тільки отримують визнання, але й збільшують власні доходи.

7. Системність. Інновація являє собою: а) результат системних дій, які привели до її появи; б) важливий елемент системи вищого порядку, в межах якої вона впроваджується; в) фактор зрушення рівноваги економічної системи та подальшого її вдосконалення. Так, наприклад, технологічна інновація являє собою системний процес взаємодії учасників в ході нового комбінування способів виробництва продукту; одночасно є елементом виробничої системи; виступає модератором системних перетворень господарської системи та його потенціалу внаслідок необхідності вдосконалення виробничої бази та розвитку людського потенціалу господарської системи.

Інновація відіграє особливу роль в розвитку економіки, яка являє собою відкриту систему. Як вже відмічалось в даній монографії, система вважається

відкритою, якщо вона взаємодіє із зовнішнім середовищем через отримання від нього певних імпульсів або ресурсів та передачу в зовнішнє оточення результатів власного функціонування. Національна економіка та її інноваційний потенціал, як й економіка регіону чи підприємства, є такими відкритими системами, відповідно національна економіка є системою більш високого порядку і включає підсистему інноваційного потенціалу. Відкрита система, виходячи з теорії синергетики, є такою, що самоорганізується.

Викладена вище теоретична аргументація дозволяє зробити висновок, що ресурсна складова як основа конкурентоспроможності активізується внаслідок здатності системи інноваційного потенціалу до самоорганізації і саморозвитку, що реалізується у формі організаційного компонента. При цьому ресурси та здатності системи проявляються лише в ході здійснення інноваційної діяльності, яка передбачає перебіг певного алгоритму інноваційного процесу. Таким чином, інноваційний потенціал, який розглядається з системних позицій, являє собою можливість як інтеграційна взаємодія системних компонентів (ресурсної, організаційної, функціональної та процесної підсистем) з певними формами прояву та факторами їх активізації (рис. 4.3.).

Можливості проявляються через такі форми, як національна інноваційна система, інноваційні кластери, приватно-публічні партнерства та інші.

Об'єктивність виникнення та розширення сфери стратегічного управління інноваційним потенціалом національної економіки обумовлені наступними причинами:

1. Стратегічні рішення в умовах високої невизначеності перспектив розвитку внутрішньої ситуації в країні та турбулентності глобального середовища слугують орієнтиром системних дій керівництва країни в інноваційній сфері. Саме стратегія виступає вектором, з яким узгоджуються рішення розвитку всіх складових інноваційного потенціалу (від кадрової до технологічної).

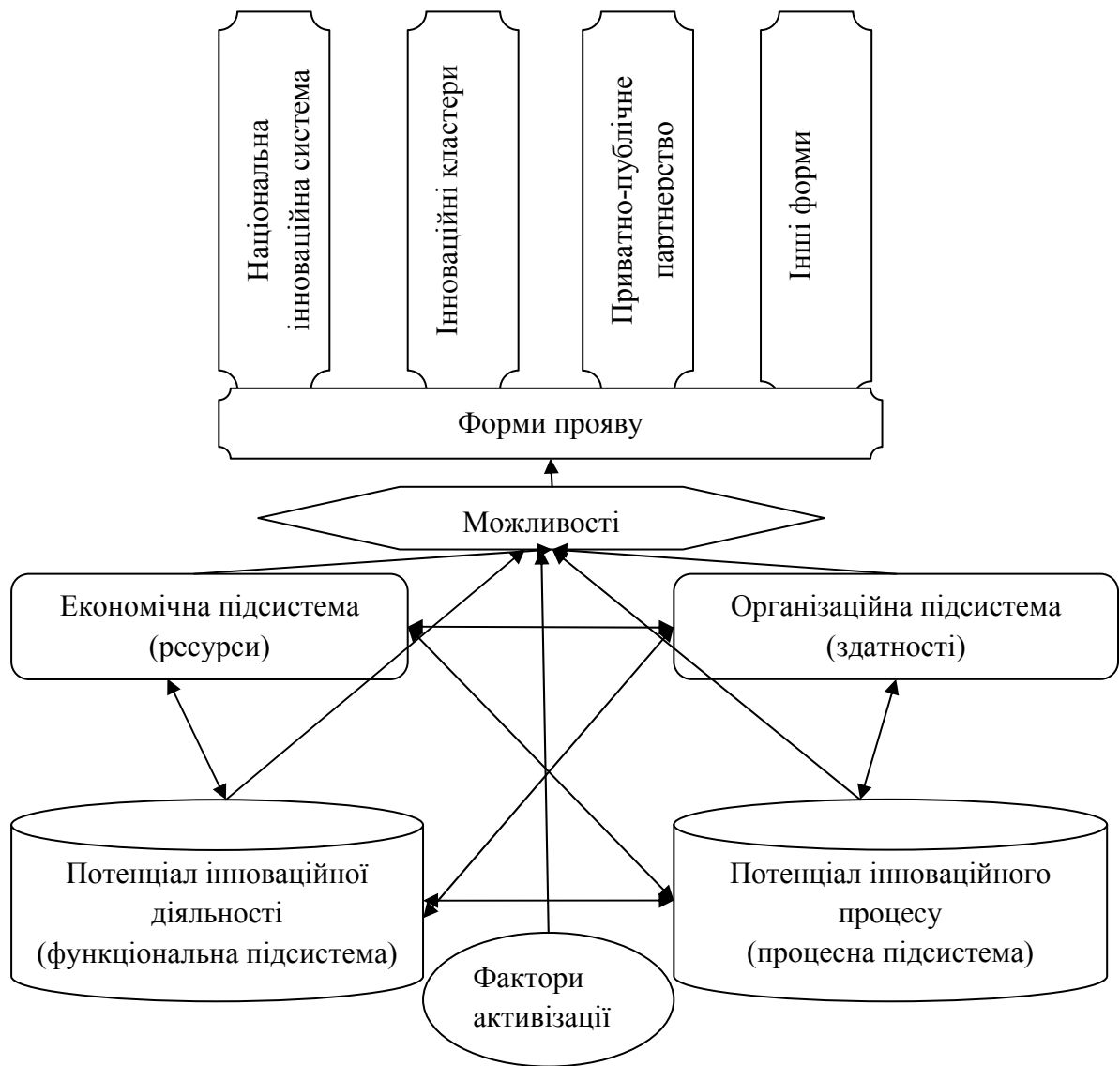

Рис. 4.3. Інноваційний потенціал як система
(розроблено авторами)

2. Швидкі зміни у світі викликають необхідність застосування більшою мірою преактивних стратегій, ніж реактивних. Це обумовлює необхідність впровадження контролінгу як функції стратегічного управління що інтегрує аналітичну діяльність з прогнозуванням поведінки економічної системи. В процесі контролінгу дедалі важливішу роль відіграють методи Форсайту, які забезпечують зв'язок ретроспективи економічної системи з сценаріями майбутньої її поведінки.

3. Впровадження стратегічного управління активізує креативну складову інноваційного потенціалу як в частині її утилітарного значення у вигляді

інноваційного ресурсу, так і у сфері діагностики проблем розвитку та прийняття стратегічних рішень.

4. Завдяки системності стратегічне управління інноваційним потенціалом носить матричний характер, тобто для вирішення проблем певних складових інноваційного потенціалу застосовується відповідні стратегії. Сукупність таких стратегій формує загальну стратегію розвитку інноваційного потенціалу.

5. Стратегічне управління буде вдалим за умови відповідності структурної побудови інноваційного потенціалу структурній побудові стратегічного управління. З одного боку, організаційна структура повинна бути підпорядкована завданням стратегічного управління, а з іншого – стратегія може базуватися на сформованих організаційних утвореннях, методах регулювання, способах мотивації, які є органічною частиною інноваційного потенціалу. При впровадженні нових методів стратегічного управління необхідною умовою їх здійсненості є врахування інституціональних факторів, традицій та норм, котрі є органічними і їх знищення буде мати деструктивний характер.

При цьому стратегічне управління інноваційним потенціалом національної економіки являє собою систему, що організується, і на її дію розповсюджуються такі принципи:

1. Принцип функціональної організації системи стратегічного управління, який полягає в наступному. Кожна властивість системи стратегічного адміністрування виступає як потенційна функція. Потенційна функція реалізується за умови її служіння головній функції системи управління, до якої можливо віднести забезпечення довготривалої конкурентоспроможності національної економіки. У зв'язку з тим, що стратегічне управління інноваційним потенціалом і сам інноваційний потенціал є системами динамічними, їх елементи в процесі розвитку та вдосконалення набувають нових властивостей, а відповідно й функцій. Властивість елемента системи управління, отримуючи якості функції, стає доцільною в даній системі управління. Прикладом зміни функціонального навантаження певних властивостей системи управління є постійне вдосконалення системи міністерств, які обумовлюють інноваційний розвиток країни

(реорганізація міністерства або міністерств, що відповідають за освіту, спорт, культуру і т.д.). Доцільність виникає в тому випадку, якщо функція певного елемента системи стратегічного управління забезпечує існування цілої системи.

2. Принцип сумісності елементів. Система стратегічного управління інноваційним потенціалом буде ефективно функціонувати лише за умов наявності у її елементів властивостей сумісності. На прикладі законодавчих актів та галузевих інструкцій для міністерств, які здійснюють поточне та стратегічне управління інноваційним розвитком, можливо довести, що їх протиріччя гальмують розвиток інноваційного потенціалу країни. Якщо рішення одного керівного органу протирічять рішенням іншого, гальмується функціонування управління державою в цілому. При цьому відповідність елементів один одному доповнюється відповідністю елементів системи в цілому. Елементи системи управління, що не відповідають цілям та закономірностям функціонування системи стратегічного управління інноваційним потенціалом, являють собою фінансовий та організаційний баласт.

3. Принцип актуалізації функцій. Організованість системи стратегічного управління інноваційним потенціалом залежить від прояву властивостей функцій елементів системи та їх відповідності завданням функціонування системи в цілому, тобто актуалізації функцій системи, а відповідно і актуалізації елементів. Цей принцип взаємодіє з попереднім, але різниця полягає у ступені впливу на забезпечення життєздатності системи стратегічного управління та її вдосконалення. Ступінь актуалізації функцій та елементів системи обумовлює рівень організованості системи стратегічного управління інноваційним потенціалом.

4. Принцип зосередження функцій. Функції в системі стратегічного управління інноваційним потенціалом мають різне значення та відіграють різні ролі. Певна функція підпорядкована функції більш високого порядку, а та в свою чергу спрямована на реалізацію основної функції. Така закономірність функціональних складових системи виступає зосередженням зусиль функцій для виконання основної функції. Цей принцип приводить до ієрархічної

структуризації функціонального навантаження системи стратегічного управління інноваційним потенціалом, що обумовлює його організаційну будову.

5. Принцип лабілізації функцій. Лабільність – це стан нестійкості, змінності. В даному контексті під лабільністю функцій системи стратегічного управління інноваційним потенціалом треба розуміти здатність системи до розширення діапазону функцій та їх взаємозаміни без суттєвого впливу на саму структуру системи стратегічного управління. Принцип лабілізації функції забезпечує саморозвиток системи управління та підвищення рівня її самоорганізованості.

6. Принцип стійкості системи стратегічного управління інноваційним потенціалом, яка обумовлена інтегрованістю її елементів, тісно пов'язаний з принципом лабілізації функцій. Стійкість системи відображає її здатність виконувати основні функції та забезпечувати реалізацію цілі існування системи в умовах мінливого навколишнього оточення.

7. Принцип адекватності стратегічній меті людського потенціалу, якій є необхідною умовою інноваційного розвитку як з позиції генерування новацій, так й в процесі їх імплементації.

При цьому стійкість системи буде тим вище, чим вище лабільність функції, яка забезпечить саморозвиток системи управління.

Проведене дослідження дозволило розширити набір принципів стратегічного управління конкурентоспроможністю національної економіки, яке спирається на інноваційний та людський потенціали (рис. 4.4.):

По-перше, принцип системної взаємодії інноваційної діяльності уряду, регіонів та підприємств.

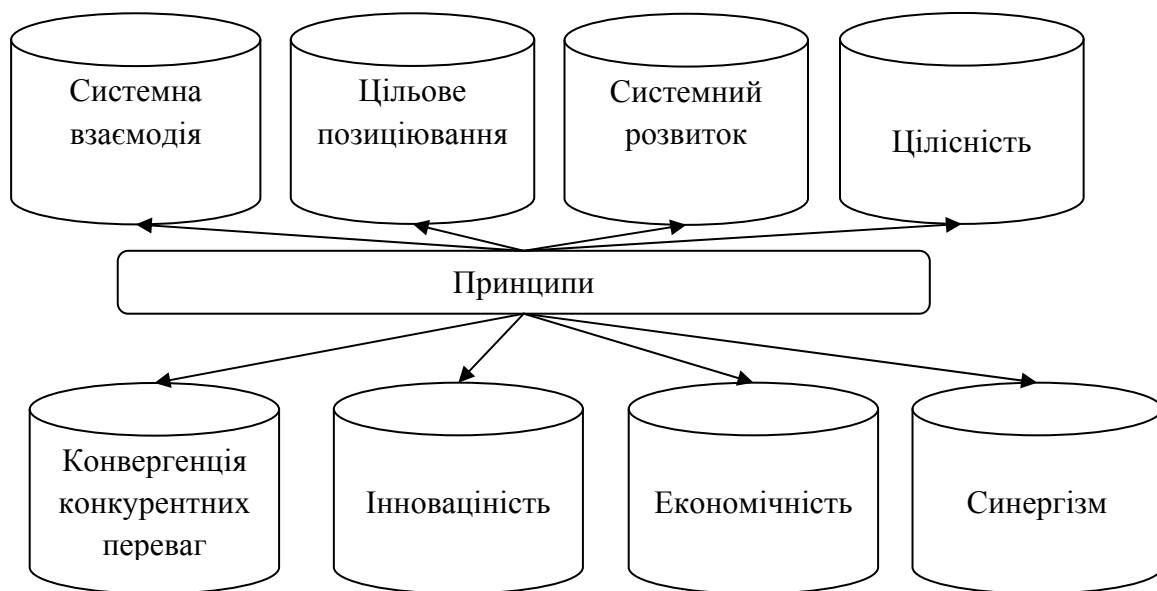

Рис. 4.4. Імперативи стратегічного управління конкурентоспроможністю, що базується на інноваційному та людському потенціалах
(розроблено автором)

Взаємодія між урядом, регіональною владою та інноваційним бізнесом важлива з огляду на те, що стратегічне управління інноваційним потенціалом є комплексною проблемою, яка пронизує всі рівні національної економіки та охоплює функції, які притаманні кожному з них.

При цьому самі інновації мають різноманітний характер, тому їх виникнення, розповсюдження та ефективне використання обумовлюють багатоваріантність підходів до стратегічного управління. Так, наприклад, ініціатором формування нового ринку, особливо ринку інформаційних технологій, виступають підприємства, але активні регуляторні функції з його розвитку належать державі.

Узгодженість інтересів держави та підприємств-ініціаторів і підприємств-послідовників сприяє розвитку ринку, що в свою чергу сприяє розвитку національної економіки.

По-друге, принцип конвергенції конкурентних переваг обумовлює процес зближення конкурентних переваг, які функціонують окремо, але це функціонування має тенденцію до об'єднання їх у комплекс. Комплекс

конкурентних переваг являє собою їх сполучення у сукупності, яка є одним цілим.

Конвергенція відбувається на основі систематизації конкурентних переваг, що дозволяє визначити ті з них, які є домінантними у комплексній структурі і забезпечують підвищення національної конкурентоспроможності.

По-третє, принцип системного розвитку інноваційного потенціалу. Системний розвиток – це необоротний, цілеспрямований перехід системи інноваційного потенціалу до вищого порядку розвитку та самоорганізації. Системний розвиток передбачає наявність мети розвитку та застосування одного з типів орієнтації поведінки керуючого суб'єкта в процесі стратегічного управління.

Принцип системного розвитку також передбачає в процесі контролінгу використання методів, які дозволяють визначити відхилення фактичного тренду від запланованих в стратегії показників. Рекомендовано в даному дослідженні контролінг ув'язувати з девіантністю стратегічного управління.

Девіантність визначає відхилення від заданого курсу на досягнення встановлених стратегічних цілей. Девіантність стратегічного управління показує відхилення фактичних результатів розвитку інноваційного потенціалу від встановлених в стратегії інноваційного розвитку, яка містить основні критерії оцінки реалізації стратегії та параметри її вимірювання.

Четвертим імперативом, який визначає результативність стратегічного управління інноваційним потенціалом є принцип його інноваційності. Тобто в процесі стратегічного управління його суб'єктами повинні застосовуватися інноваційні методи, прийоми, функції, форми управління. Якщо самі суб'єкти управління не можуть використати власний інноваційний потенціал, визначати стратегічний розвиток інноваційних сил національної економіки неможливо.

П'ятим є принцип системного цільового позиціонування. Ціль являє собою бажаний або обґрунтований майбутній стан об'єкта керування, який визначає траєкторію його руху, часовий лаг досягнення визначеного стану,

темпоральність, динамічність розвитку інноваційного потенціалу національної економіки. Системність у межах цього принципу застосовується у двох ракурсах.

По-перше, забезпечує певний спосіб, певну технологію досягнення цілі та визначає конкретні етапні часові характеристики. Системність обумовлює узгодженість всіх елементів об'єкта управління як у структурно-сенсовому навантаженні, так і у функціональному. Структурно-сенсовий аспект передбачає необхідність та оптимальність елементів системи потенціалу, їх значення у досягненні мети управління інноваційним потенціалом. Функціональний аспект визначає взаємодію складових системи інноваційного потенціалу.

Позиціювання дозволяє визначити сукупність взаємопов'язаних цілей, їх ієрархію та групування. Для одного об'єкта може бути визначено кілька систем або підсистем цілей. Так, певна підсистема може бути утворена внаслідок класифікації. Наприклад, в залежності від виду управління цілі поділяються на стратегічні, оперативні та поточні. В залежності від елементів системи інноваційного потенціалу цілі можуть бути підпорядковані кадровій складовій інноваційного потенціалу, технологічній підсистемі або, наприклад, підсистемі інтелектуальної власності.

Шостим принципом, що забезпечує ефективне управління інноваційним потенціалом національної економіки, виступає принцип цілісності. Це означає, що складові системи інноваційного потенціалу як системи нижчого порядку не володіють якостями, притаманними системі потенціалу в цілому. Цей принцип не дозволяє сформувати паралельний інноваційний потенціал національної економіки. Емерджентні якості кожного з елементів інноваційного потенціалу формують його цілісність.

Сьомим виділено принцип економічності формування та функціонування інноваційного потенціалу, що впливає з високої вартості інновацій та інноваційного процесу в цілому. Принцип економічності також передбачає три аспекти.

Перший стосується інвестиційних витрат у галузі науки та розробок та їх впровадження на практиці і має переважно стратегічний характер. Інвестиційні

витрати повинні окупитися у терміни, які хоча й перевищують терміни окупності інвестицій у традиційну економіку, але не значною мірою. В іншому випадку втрачається економічний сенс інновацій та їх впровадження. Таке становище характерне для України, де вартість інвестицій в інновації є дуже високою, а термін окупності вельми тривалим. Це гальмує формування інноваційного потенціалу внаслідок високого ступеня непередбачуваності та ризикованості.

Другий аспект принципу економічності передбачає необхідність такого функціонування, за якого його результат переважає здійснені поточні витрати.

Третя сторона принципу економічності полягає у формуванні факторів, які забезпечать оптимальне та результативне функціонування інноваційного потенціалу національної економіки. Так, наприклад, витрати на підготовку робочої сили, адекватної вимогам інноваційного потенціалу і здатної його обслуговувати, повинні давати віддачу більшого порядку, ніж витрати на формування робочої сили для традиційної економіки. Це викликано й тим, що підготовка персоналу для інноваційних галузей базується на відборі людей з більш високою інтелектуальною мобільністю, з кращою загальною освітою, що є частиною їх людського капіталу. Останній також потребує рівня віддачі не нижче, ніж у інвестицій в людський капітал зайнятих у традиційних сферах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алимов А.Н. Конкуренстоспроможність національної економіки / А.Н.Алимов, В.Н.Ємченко. – К. : Ін-т Економіки НАН України, 2001. – 229 с.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И.Ансофф. – СПб. : Питер, 1999. – 416 с.
3. Аристотель. Сочинения : в четырех томах: том 4 / Аристотель. – М., 1983. – 830 с.
4. Бажин И.И. Экономическая кібернетика : компакт-учебник / И.И.Бажин. – Харьков : Консул, 2004. – 292 с.
5. Басюк О.В. Економіко-організаційні основи формування та нарощення потенціалу нової економіки регіонів України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / О.В.Басюк // Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2012.
6. Бибик С.Н. Инновационный потенциал региона : сущность, содержание, структура / С.Н.Бибик // Креативная экономика. – 2013. – № 5 (77). – С. 3 – 9. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://old.creativeconomy.ru/articles/28843/>
7. Бухаріна Л.М. Стратегічні засади соціально-економічного розвитку регіону: програмно-цільовий підхід : дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук : спец. 08.00.05 / Л.М.Бухаріна // Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2013.
8. Бухаріна Л.М. Спрощена модель стратегічного цілепокладання регіону/ Л.М.Бухаріна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://thesis.at.ua/publ/menedzhment_rozvitok_teorija_ta_praktika/bukharina_l_m_sproshhena_model_strategichnogo_cilepokladannja_regionu/5-1-0-35
9. Вареник В.М. Управління грошовими потоками в економіці України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / В.М.Вареник // Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля. – Дніпропетровськ, 2012.

10. Василенко В.Н. Конкуренентоспособность регионов : истоки, оценки и перспективы : монография / В.Н.Василенко, О.Ю.Агафоненко, В.Е.Будяков // НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк : ООО «Юго-Восток , ЛТД», 2008. – 363 с.
11. Василенко В.О. Стратегічне управління / В.О.Василенко, Т.І.Ткаченко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 396 с.
12. Василенко Т.А. Современные проблемы развития человеческого потенциала в России / Т.А.Василенко // Вестник «История и политология». – 2011. – № 3. – С. 81 – 87. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mggu-sh.ru/sites/default/files/vasilenko.pdf>
13. Вечканов Г.С. Оптимальность по Парето / Г.С.Вечканов, Г.Р.Вечканова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.inventech.ru/lib/micro/micro-0103/>
14. Вишневский А.Г. Демографический и трудовой потенциал населения России / А.Г.Вишневский, С.А.Васин, Ж.А.Зайончковская // Путь в XXI век (стратегические проблемы и перспективы российской экономики) ; под ред. Д.С.Львова. – М. : Экономика, 1999. – Глава 7. Демографический и трудовой потенциал населения России.
15. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України : монографія / В.М.Геєць, В.П.Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.semynozhenko.net/content/files/innov.pdf>.
16. Глигич-Золотарева М.В. Стратегия управления региональным развитием : мировые тенденции и отечественный опыт / М.В.Глигич-Золотарева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=532&Itemid=91. – Переглянуто : 28.06.2015.
17. Гоблик В.В. Міжнародна конкурентоспроможність прикордонного регіону(на прикладі Закарпатської області) / В.В.Гоблик // Ефективна економіка, 2015. – №1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ekonomy.nauka.com.ua>.

18. Гоблик В.В. Система принципів формування та розвитку транскордонних регіонів / В.В.Гоблик // Науковий вісник Волинського інституту економіки і менеджменту. – №12. – Луцьк, 2015. – С. 88 – 99.

19. Голиченко О.Г. Инновационная система России : Модель и перспективы ее развития / О.Г. Голиченко. – 2003. – Вып. 2. – М. : Изд. РУДН, 2003 – С. 20 – 45.

20. Гордієнко П.Л. Стратегічний аналіз : навчальний посібник / П.Л.Гордієнко, Л.Г.Дідковська, Н.В.Яшкіна. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Алеута, 2008. – 478 с.

21. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

22. Грибатова Г.Р. Особенности воспроизводства человеческого потенциала на микроуровне / Г.Р.Грибатова // Российское предпринимательство. – 2011. – № 5. – Вып. 1 (183). – С. 102 – 106.

23. Грига В.Ю. Регіональні інноваційні системи : досвід розвинених країн і перспективи його використання в Україні / В.Ю.Грига та ін. // Збірник науково-аналітичних матеріалів [під редакцією Т.І.Євтухової; О.В.Красовської; Ю.В.Легенька] // Державне підприємство «Київський державний центр науково-технічної та економічної інформації». – К., 2012. – 254 с.

24. Дейнека А.Г. Управление топливно-энергетическим комплексом Украины : дис. на соискание учен. степени док. экон. наук : спец. 08.02.03 / А.Г.Дейнека // Украинская государственная академия железнодорожного транспорта. – Харьков, 2005.

25. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

26. Дідович Ю.О. Ефективність стратегічного управління підприємством : дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук : спец. 08.00.04 / Ю.О.Дідович // ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2012.

27. Докторович А.Б. Человеческий потенциал / А.Б.Докторович // Социальная політика : енциклопедія ; под ред. Н.А.Волгина и Т.С.Сулимовой. – М. : Альфа-Пресс, 2006. – 416 с.

28. Доповідь «Інноваційна активність промислових підприємств» / Головне управління статистики у Закарпатській області ; [за ред. І.В.Ільтьо]. – Ужгород, 2006.

29. Доповідь «Інноваційний рівень промислового виробництва» / Головне управління статистики у Закарпатській області ; [за ред. Н.І.Васютинської]. – Ужгород, 2010.

30. Егоршин А.П. Управление социально-экономической системой : монографія / под ред. А.П.Егошина, В.А.Кожина. – Н. Новгород : Нижегород. ин-т менеджмента и бизнеса, 2009. – 288 с.

31. Ємельяненко Л.М. Державне управління збалансуванням людського і технологічного розвитку України : дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук : спец. 08.00.03 / Л.М.Ємельяненко // ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2012.

32. Жаворонков В.О. Стратегічне планування економічного розвитку на регіональному рівні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / В.О.Жаворонков // Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. – Київ, 2009.

33. Жаворонкова Г.В. Стратегічне управління розвитком регіону / Г.В.Жаворонкова, В.О.Жаворонков. – С. 26 – 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecobio.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/2872/2861>

34. Загальна характеристика статево-вікового складу населення України на 1 січня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2014/dop_age_01012014.pdf. – Переглянуто : 23.06.2015.

35. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів"» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

36. Закон України «Про засади державної регіональної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

37. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>

38. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>

39. Зарічна О.В. Особливості впливу ринкових факторів на підвищення конкурентоспроможності регіону / О.В.Зарічна // Актуальні проблеми економіки 2014 : VIII міжнар. наук.–практ. конф., 12 грудня 2014 р. – К. : Національна академія управління, 2014. – С. 28 – 31.

40. Зарічна О.В. Підвищення конкурентоспроможності регіону / О.В.Зарічна // Науковий вісник ХДУ. Серія «Економічні науки». – Херсон, 2014. – С. 146 – 150.

41. Заславская Т.И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе / Т.И.Заславская // Общественные науки и современность. – 2005. – № 3. – С. 5 – 16.

42. Звіт про Конкурентоспроможність регіонів України 2011 // Фонд «Ефективне управління», 2011. – 202 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/get_file/2358/звіт%20про%20конкурентоспроможність%20регіонів%20%20України%202011.pdf

43. Звіт про Конкурентоспроможність регіонів України 2012 // Фонд «Ефективне управління», 2012. – 208 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://debaty.org/uploadfiles/ckfinder/files/reports/2012/FEG_report_2012_UKR.pdf

44. Звіт про Конкурентоспроможність регіонів України 2013 // Фонд «Ефективне управління», 2013. – 232 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://debaty.org/uploadfiles/ckfinder/files/reports/2013/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf. – Переглянуто : 02.02.2015.

45. Звіт про Конкурентоспроможність України 2008 // Фонд «Ефективне управління», 2008. – 76 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kneu.edu.ua/get_file/920/звіт%20з%20глобальної%20конкурентоспроможності%20України%202008.pdf. – Переглянуто : 02.02.2015.

46. Звіт про Конкурентоспроможність України 2009 // Фонд «Ефективне управління», 2009. – 230 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://debaty.org/uploadfiles/ckfinder/files/reports/2009/Competitiveness_report_2009_ua.pdf

47. Звіт про Конкурентоспроможність України 2010 // Фонд «Ефективне управління», 2010. – 162 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://debaty.org/uploadfiles/ckfinder/files/reports/2010/Competitiveness_report_2010_ua.pdf

48. Зуб М.Я. Зарубіжний досвід оцінки сучасної парадигми підвищення людського потенціалу / М.Я.Зуб // Вісник Прикарпатського університету. Серія «Економіка». – Ів.-Франківськ : Плай, 2009. – Вип. 7. – С. 98 – 103.

49. Иванов О.И. Человеческий потенциал современной российской экономики / О.И.Иванов. – С. 140 – 156 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://dspace.spbu.ru/bitstream/123456789/1225/1/Ivanov_2012_1.pdf

50. История науки. Понятийный аппарат : Терминологический словарь / сост. Н.И.Кобзева. – Оренбург : ОГУ, 2010. – 143 с.

51. Іванюк І.В. Організаційно-економічне забезпечення розвитку земельних відносин на сільськогосподарських підприємствах : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / І.В.Іванюк // Луганський національний аграрний університет. – Луганськ, 2008.

52. Ігнатишин М.В. Економічна природа венчурного капіталу як джерела фінансування інвестиційних ризикових проектів / М.В.Ігнатишин, М.І.Ігнатишин // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». – 2015. – Вип. 2(4), частина 2. – С. 231 – 237.

53. Індустріальні парки в Україні : проблеми становлення та перспективи розвитку : монографія / І.Ю.Єгоров, О.М.Бойко, В.Ю.Грига ; [наук. ред.

І.Ю.Єгоров]. – К. : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» ; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Науково-дослідний економічний інститут, 2015. – 140 с.

54. Інноваційна стратегія українських реформ / А.С.Гальчинський, В.М.Геєць, А.К.Кінах, В.П.Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 326 с.

55. Калинина Н.М. Интегрированный контроллинг в промышленности : системность оценки деятельности хозяйствующего субъекта / Н.М.Калинина, С.Е.Елкин, Т.Г.Хачатурян, Л.В.Кондрашова // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». – 2013. – № 1. – С. 121 – 128.

56. Кісленко О.В.Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_dop.htm. – Переглянуто : 21.06.2015.

57. Коалиции для будущего. Стратегии развития России / Коллектив экономистов «СИГМА». – М. : ООО «Издательство «Промышленник России», 2007. – 112 с.

58. Ковалева Г.А. Стратегическое планирование регионального развития как главный механизм обеспечения устойчивого и ускоренного экономического роста территории / Г.А.Ковалева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.midural.ru/minek/Publik/text/reg.doc.

59. Козловський С.В. Стратегічне управління розвитком регіональних економічних систем / С.В.Козловський // Ефективна економіка. – 2010. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=334>

60. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность / Д.И.Кокурин. – М. : Инфра-М., 2001. – 356 с.

61. Кокшотт П. Вероятностный подход в экономике / П.Кокшотт, И.Райт // Информация, деньги и стоимость. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://left.ru/2009/2/cockshott184.phtml>.

62. Колин К.К. Человеческий потенциал и инновационная экономика / К.К.Колин // Вестник Российской Академии естественных наук. – 2003. – № 4. – С. 3.
63. Корольков Б.П. Термодинамические основы самоорганизации : монография / Б.П.Корольков. – Иркутск : ИрГУПС, 2011. – 120 с.
64. Котова Н.О. Маркетингова концепція стратегічного планування розвитку регіону / Н.О.Котова // Держава і ринок. – С. 173 – 178 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2011-2/doc/4/05.pdf>
65. Кравченко І.М. Аналіз категорії «трудоий потенціал» в контексті категорій «робоча сила», «людський потенціал», «людський капітал» та «трудоі ресурси» / І.М.Кравченко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2012. – № 51. – С. 124 – 131.
66. Красавин А.В. Инвестиции в России – новые тенденции / А.В.Красавин // Финансы и кредит. – 2008. – № 15 (303).
67. Кубіній В.В. Стратегічне управління інноваційним потенціалом : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / В.В.Кубіній // ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2013.
68. Кузьмин С. Перспективы России в развитии современных хозяйственных тенденций / С.Кузьмин // Экономист. – 2002. – № 1. – С. 14 – 25.
69. Кулакова С.Ю. Формування та реалізація конкурентних переваг регіону : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 / С.Ю.Кулакова // Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. – Полтава, 2013.
70. Лексин В.Н. Региональная политика России : концепции, проблемы, решения. Программные методы регулирования территориального развития / В.Н.Лексин, А.Н.Швецов // Российский экономический журнал. – 1996. – № 2. – С. 61 – 72.
71. Лефлер Н. Окружающий нас разум / Н.Лефлер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://library.e.abb.com/public/c80ba01b44c90671c12572ff003fa561/p53-55.pdf>. – Переглянуто : 22.06.2015

72. Ложачевська О.М. Стратегічне управління організаційним розвитком регіону / О.М.Ложачевська // Наукові праці ОНАЗ ім. О.С.Попова. – 2003. – №1. – С. 162 – 164.

73. Людський розвиток в Україні : 2003 рік : щорічна науково-аналітична доповідь / Національна академія наук України ; Інститут демографії та соціальних досліджень ; Державний комітет статистики України. – К., 2003.

74. Максимчук Я.С. Стратегічні фактори розвитку національної економіки : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / Я.С.Максимчук // ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2014.

75. Марголин А.М. Экономическая оценка инвестиций : учеб. / А.М.Марголин, А.Я.Быстряков. – М. : ЭКМОС, 2001. – 240 с.

76. Масалов Е.И. Механизм функционирования региональной инновационной системы, основанной на приоритетных отраслях региона / Е.И.Масалов, Л.Н.Борисоглебская // Креативная экономика. – 2009. – № 10 (34). – С. 94 – 101 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.creativeconomy.ru/articles/2749/> . – Переглянуто : 10.01.2015.

77. Матвіїшин Є.Г. Стратегічне управління економікою на регіональному рівні : дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук : спец. 08.00.03 / Є.Г.Матвіїшин // Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Львів, 2014.

78. Математика и кибернетика в экономике : Словарь-справочник. – М. : Экономика, 1975.

79. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х.Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоури. – М. : Дело, 1992. – 702 с.

80. Миргородская Е.О. Конкурентоспособность как интегральное свойство рыночной системы хозяйствования / Е.О.Миргородская // Философия хозяйствования. – 2005. – № 4. – С. 203 – 212.

81. Михальченко Г.Г. Теоретико-методологічні засади формування пріоритетних напрямів відтворення та розвитку населення : дис. на здобуття

наук. ступеня док. екон. наук : спец. 08.00.07 / Г.Г.Михальченко // Донецький державний університет управління. – Донецьк, 2012.

82. Михальченко Г.Г. Механизм функционирования венчурного бизнеса в Украине / Г.Г.Михальченко, О.В.Черняева // Економічний простір. – 2008. – № 18. – С. 118 – 125.

83. Мишина О.Н. Социальные факторы национальной экономической Безопасности [Электронный ресурс] : дис. канд. екон. наук : 08.00.01 / О.Н.Мишина // Московский государственный университет имени М.В.Ломоносова. – М. : РГБ, 2005.

84. Мікловда В.П. Регіон : проблеми стратегічного розвитку / В.П.Мікловда, Н.Ю.Кубіній, Г.М.Ножова, Т.Ю.Климко. – Ужгород : Ліра, 2008. – 196 с.

85. Мікловда В.П. Стратегічне управління конкурентоспроможністю : епістемологічні підходи та практична проблематика : монографія / В.П.Мікловда, І.Г.Брітченко, Н.Ю.Кубіній та ін. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 307с.

86. Мікловда В.П. Трудова міграція закарпатців / В.П.Мікловда, М.І.Пітюлич, М.М.Пітюлич // Новини Закарпаття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nz.uz.ua/news/trudova-migraciya-zakarpatciv>. – Переглянуто : 05.02.2015.

87. Мілашовська О.І. Методичний підхід до оцінки умов на формування попиту і пропозиції на регіональному ринку туристичних послуг / О.І.Мілашовська, Н.М.Гоблик-Маркович // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 35, ч. 2. – С. 203 – 219.

88. Мілашовська О.І. Соціально-економічний потенціал прикордонного регіону: особливості формування і використання методики його оцінки / О.І.Мілашовська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональний розвиток та транскордонне співробітництво : зб. наук. праць. ; ІРД НАН України. – Львів, 2010. – Вип. 6(86). – С. 240 – 249.

89. Моргунов Е.В. Метод «Форсайт» и его роль в управлении технологическим развитием страны / Е.В.Моргунов // Проблемы развития рыночной экономики : коллективная монография ; под ред. член.-корр. РАН В.А.

Цветкова. – М. : ЦЭМИ РАН, 2011. – Глава коллективной монографии. – С. 97 – 113 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ipr-gas.ru/articles/morgun11-01.pdf>. – Переглянуто : 06.07.2015.

90. Москвина О.С. Инновационный потенциал как фактор устойчивого развития региона / О.С.Москвина // Экономические и социальные перемены в регионе : факты, тенденции, прогноз. – 2005. – № 30.

91. Мошак С.М. Венчурний бізнес як стратегічний фактор розвитку економіки регіону : досвід США та його застосування в Україні / С.М.Мошак // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті : збірник наукових праць. – Вип. 3 (48). – Одеса, 2014. – С. 182 – 194.

92. Мошак С.М. Зовнішньоекономічна діяльність як ознака конкурентоспроможності економічної системи / Н.Ю.Кубіній, Е.В.Мусаев, С.М.Мошак // Культура народів Причорномор'я. – № 1. – 2015. – С. 22 – 44 (Google Scholar).

93. Мошак С.М. Інноваційна система як фактор формування конкурентоспроможності регіону / С.М.Мошак // Розвиток методів управління на транспорті : збірник наукових праць. – Вип. 1 (50). – Одеса, 2015. – С. 101 – 110.

94. Мошак С.М. Кібернетичний та синергетичний підходи до теоретичного контенту конкурентоспроможності / В.П.Мікловда, О.В.Пулянович, С.М.Мошак // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 3 (44). – С. 5 – 8.

95. Мошак С.М. Конкурентоспроможність економічних систем та стратегічне управління нею : гносеологічний та утилітарний ракурси : монографія / В.П.Мікловда, Ф.Ф.Шандор, Н.Ю.Кубіній, С.М.Мошак та ін. – Ужгород : Карпатська вежа, 2015. – 416 с.

96. Мошак С.М. Механізми активізації людського потенціалу як стратегічного фактора регіональної конкурентоспроможності / Н.Ю.Кубіній, В.В.Кубіній, С.М.Мошак, Т.В.Теличко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014. – № 2 (64). – С. 18 – 22.

97. Мошак С.М. Можливості та обструкції розвитку інноваційного потенціалу Закарпаття як фактора регіональної конкурентоспроможності / В.П.Мікловда, Н.Ю.Кубіній, С.М.Мошак // Економіка промисловості. – 2015. – № 1. – С. 31 – 39 (IndexCopernicus).

98. Мошак С.М. Переваги та обструкції венчурного інвестування як фактора розвитку регіональної економіки / Н.Ю.Кубіній, С.М.Мошак, Т.В.Теличко // Розвиток фінансового ринку в Україні : проблеми та перспективи : 2 Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ; матеріали конф., 11 листопада 2014 р. – Полтава : ПолтНТУ, 2014. – С. 170 – 173.

99. Мошак С.М. Принципи системного підходу до регіональної конкурентоспроможності / С.М.Мошак // Соціально-економічна інтеграція України у глобальну інноваційну економіку : досвід підприємств і регіонів ; міжнар. наук.-практ. конф. ; матеріали конф., 26 – 27 вересня 2014 р., Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2014. – 184 с. – С. 69 – 72.

100. Мошак С.М. Системний концепт стратегічного управління конкурентоспроможністю регіону / С.М.Мошак // Розвиток методів управління на транспорті : збірник наукових праць. – Вип. 2 (51). – Одеса, 2015. – С. 94 – 104.

101. Мошак С.М. Стратегічне управління формуванням конкурентоспроможності регіональної економіки [Електронний ресурс] / С.М.Мошак // Вдосконалення механізмів активізації економічних процесів та формування конкурентоспроможності національної економіки, регіону, підприємства в умовах глобалізації : міжнар. наук.-практ. Інтернет-експозиційна та вербально-демонстраційна конф. ; матеріали конф., 20 – 24 квітня 2015 р., Ужгород. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см.

102. Мошак С.М. Стратегічний потенціал економічної системи : інноваційні та інституціональні механізми його активізації : монографія / В.П.Мікловда, Ф.Ф.Шандор, Н.Ю.Кубіній, С.М.Мошак та ін. – Ужгород, 2014. – 420 с.

103. Мошак С.М. Темпоральність зовнішньоекономічної діяльності Закарпатського регіону та її обструкції / В.П.Мікловда, В.В.Кубіній, С.М.Мошак

// Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2015. – Вип. 1, том 3. – С. 9 – 11.

104. Мошак С.Н. Конкуренентоспособность с позиции механицизма и редуционизма / С.Н.Мошак // Проблемы управления процессами модернизации современной экономики : III междунар. науч.-практ. интернет-конф. ; сб. науч. статей студентов, аспирантов и молодых ученых, 03 березня – 03 травня 2014 г., Майкоп. – Майкоп, 2014. – С. 296 – 299.

105. Мошак С.Н. Экономическое развитие как платформа стратегической конкурентоспособности / Н.Ю.Кубиний, С.Н.Мошак, В.Кузмишинова // Социально-экономические проблемы региона в условиях инновационного развития территорий : III междунар. науч.-практ. конф. ; материалы конф., 30 апреля 2014 г., Нижневартовск. – Новосибирск : ООО агентство «Сибпринт», 2014. – С. 96 – 103.

106. Муслимова Г.Е. Мировые тенденции венчурного финансирования нанотехнологий : российские реалии, зарубежный опыт / Г.Е.Муслимова // Отраслевая экономика. – 2012 – (39) УЭКС. – №3. – С. 122 – 131.

107. Мясников А.А. О синергетической природе экономической цикличности / А.А.Мясников // Российское предпринимательство. –2008. – № 9. – Вып. 2 (119). – С. 30 – 36 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.creativeconomy.ru/articles/12551/>

108. Наумчук Ю. Силиконовая долина – взгляд изнутри / Ю.Наумчук, Т.Померанцева, В.Критов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://startup.kpi.ua/sikorsky/files/2012/12/Silicon-Valley-A-view-from-the-inside.pdf>

109. Новая философская энциклопедия : в 4 т. – Т. 4 // Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд ; предс. научно-ред. совета В.С.Степин. – М. : Мысль, 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iph.ras.ru/enc.htm>

110. Новые горизонты автоматизации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.erman.ru/articles/horizons.html>

111. Нокано Икуджиро. Компания – создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах / Нокано Икуджиро, Такеучи Хиротака; пер. с англ. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 384 с.

112. Огородник В.О. Стратегічне управління інвестиційними процесами в національній економіці : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / В.О.Огородник // ДВНЗ «Закарпатський державний університет». – Ужгород, 2013.

113. Остапенко Ю.М. Экономика труда / Ю.М.Остапенко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Инфра-М, 2007. – 272 с.

114. Официальный сайт Центрального Разведывательного Управления / The World Factbook [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

115. Офіційний сайт Головного управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>

116. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

117. Павлов И.С. Методология формирования интегрированных структур в сфере профессиональных образовательных услуг [Электронный ресурс] : дис. док. екон. наук : 08.00.05 / И.С.Павлов // Санкт-петербургский государственный университет экономики и финансов. – М. : РГБ, 2006.

118. Палига Є.М. Інституціональні проблеми корпоративного управління / Є.М.Палига // Регіональна економіка. – 2010. – № 2. – С. 7 – 17.

119. Папп В.В. Факторний аналіз економічних процесів в умовах стратегічного управління / В.В.Папп, Н.Ю.Кубіній // Збірник наукових праць Одеського національного морського університету. – 2013. – № 4(45). – С. 98 – 107.

120. Папп В.В. Формування транскордонних транспортно-логістичних кластерів як пріоритетний напрям розвитку прикордонних регіонів України / В.В.Гоблик, В.В.Папп // Економічний форум. – 2013. – № 4. – С. 55 – 63.

121. Петричко М.М. Вплив окремих елементів податкової системи України на стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності / М.М.Петричко, І.В.Лінтур // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Херсон, 2014. – Вип. 6, частина 1. – С. 238 – 241.

122. Писаренко С.М. Конкурентоспроможність економіки України в умовах євроінтеграції / С.М.Писаренко, С.Р.Семів, Н.Ю.Моренова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/fedor/stat/5.pdf>

123. Писаренко С.М. Конкурентоспроможність регіонів України в умовах поглиблення міжнародної інтеграції / С.М.Писаренко, С.Р.Семів, Н.Ю.Федоришин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/fedor/stat/13.pdf>

124. Пітюлич М.І. Трудовий потенціал регіону : стратегія розвитку і функціонування / М.І.Пітюлич та ін. – Ужгород : Карпати, 1996. – 139 с.

125. Плотичина Т.М. Определение конкурентоспособности предприятия / Т.М.Плотичина // Вестник ТГТУ. – 2010. – Том 16. – № 1. – С. 22 – 28.

126. Полеся В.М. Стратегічне планування розвитку регіонів України: основні поняття, механізм розробки та проблеми / В.М.Полеся, О.П.Гавура // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 4 (81). – С. 166 – 173.

127. Полтерович В.М. Гипотеза об инновационной паузе и стратегия модернизации /В.М.Полтерович // Вопросы экономики. – 2009. – № 6. – С. 4 – 22 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://mathecon.cemi.rssi.ru/vm_polterovich/files/Crisis_VoprEco_Polterovich_2009.pdf

128. Попова Н.М. Математические методы : электронный учебник [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://matmethod-rorova.narod.ru/Index.htm>

129. Попович В.В. Стратегічне управління ефективністю діяльності підприємств видавничої справи, поліграфічної промисловості та відтворення друкованих матеріалів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец.

08.00.04 / В.В.Попович // ДВНЗ «Ужгородський національний університет». – Ужгород, 2014.

130. Проскура В.Ф. Обоснование подходов к формированию и реализации региональной политики ресурсосбережения как основы экономической безопасности региона / В.Ф.Проскура // Украина-Болгария-Европейский союз : современное состояние и перспективы : междунар. науч. конф. ; сборник докладов. – Варна – Херсон : Издательство «Наука и экономика», 2014. – Том 2. – 344 с.

131. Проскура В.Ф. Щодо удосконалення системи формування та ресурсного забезпечення економічної безпеки регіону / В.Ф.Проскура // Актуальні проблеми економіки 2013 – 2014 : VII міжнар. наук.-практ. конф. ; матеріали конф. / за наук. кер. д.е.н., проф. М.М.Єрмошенка. – К. : Національна академія управління, 2014. – 136 с.

132. Пустовар Я.П. Мотиваційний механізм найманої трудової діяльності в трансформаційній економіці : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 / Я.П.Пустовар // Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2003.

133. Ревенко О.В. Стратегічне управління розвитком підприємства : дис. канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / О.В.Ревенко. – Харків, 2006. – 153 с.

134. Региональная экономика : учебник / под общ. ред. В.И.Видяпина, М.В.Степанова. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 686 с.

135. Регіональна економіка : підручник / за ред. Є.П.Качана. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 800 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1957112638578/rps/strategichne_planuvannya_regionalnogo_rozvitku

136. Регіональні інноваційні системи України : стан формування та розвитку в умовах інтеграційних процесів : монографія / за ред. д-ра екон.наук, проф. Л.І.Федулової // НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2013. – 724 с.

137. Русавская А.В. Инвестиции и инвестиционный потенциал региона / А.В.Русавская // Управление экономическими системами. – 01.2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uecs.ru/uecs-37-372012/item/988-2012-01-28-05-36-33>. – Переглянуто : 26.06.2015.

138. Сайт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи Національної академії наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.idss.org.ua>

139. Сайт публікації документів Державної Служби Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.org>

140. Сангадиева И.Г. Теория и методология стратегического управления региональными социально-экономическими системами : [Электронный ресурс] : дис. док. экон. наук : 08.00.05 / И.Г.Сангадиева // Сибирский государственный аэрокосмический университет им. акад. М.Ф. Решетнева. – Красноярск : РГБ, 2006.

141. Селюков М.В. О теории и практике стратегического управления социально-экономическим развитием региона / М.В.Селюков, Р.А.Скачков // Фундаментальные исследования. – 2012. – № 6. – С. 516 – 519 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=9999244

142. Слава С.С. Структурна парадигма збалансованості інструментів підтримки економічного розвитку регіону / С.С.Слава, Н.М.Гапак // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І.Д.Пасічник, О.І.Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 27. – С. 44 – 50.

143. Социальная статистика [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://i-u.ru/biblio/arhiv/books/nomame_socstat/ec4.asp.

144. Статистичний збірник «Інновації в промисловості» / Державна служба статистики ; Головне управління статистики у Закарпатській області [за ред. Г.Д.Гриник ; відп. за вип. Панчук І.Ф.]. – Ужгород, 2015. – 112 с.

145. Статистичний збірник «Інноваційна діяльність промислових підприємств». – Ужгород, 2012. – 89 с.
146. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державний комітет статистики України. – К., 2005. – 360 с.
147. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державний комітет статистики України. – К., 2010. – 347 с.
148. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державний комітет статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2008. – 361 с.
149. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державна служба статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2011. – 282 с.
150. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державна служба статистики України. – К., 2012. – 305 с.
151. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державна служба статистики України. – К., 2013. – 287 с.
152. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 314 с.
153. Статистичний збірник «Нововведення у промисловості» / Державна служба статистики ; Головне управління статистики у Закарпатській області [за ред. М.М.Білей ; відп. за вип. Панчук І.Ф.]. – Ужгород, 2013. – 97 с.
154. Статистичний збірник «Регіони України» 2009 / Держкомстат України; [за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. Н.С.Власенко]. – К., 2009. – Частина II. – 758 с.
155. Статистичний збірник «Регіони України» 2010 / Держкомстат України; [за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. Н.С.Власенко]. – К. : ЗАТ ВІПОЛ, 2010. – Частина I. – 367 с.
156. Статистичний збірник «Регіони України» 2014 : у 2-х ч. / Державна служба статистики України [за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. Н.С.Власенко]. – К., 2014. – Частина I. – 299 с.

157. Статистичний збірник «Регіони України» 2014 : у 2-х ч. / Державна служба статистики України [за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. Н.С.Власенко]. – К., 2014. – Частина II. – 733 с.

158. Статистичний збірник «Україна у цифрах» 2013 / Державна служба статистики України [за ред. О.Г.Осауленка ; відп. за вип. О.Е.Остапчук]. – К., 2014. – 240 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

159. Статистичний щорічник Закарпаття за 2006 рік / Головне управління статистики у Закарпатській області ; [за ред. І.В.Ільтьо ; відп. за вип. І.П.Зуй]. – Ужгород, 2007. – 591 с.

160. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік / Головне управління статистики у Закарпатській області ; [за ред. Г.Д.Гриник ; відп. за вип. Т.В.Черяник]. – Ужгород, 2014. – 511 с.

161. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Держкомстат України ; [за ред. О.Г.Осауленка]. – К. : ТОВ Консультант, 2008. – 571 с.

162. Сторонянська І.З. Інноваційні механізми забезпечення конкурентоспроможності регіонів / І.З.Сторонянська // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка» : зб.наук.пр. ; Луцький національний технічний університет ; [Редкол. : відп.ред. д.е.н., проф. Герасимчук З.В.]. – Луцьк, 2012. – Вип. 9 (35), ч. 2. – С. 258 – 268.

163. Сторонянська І.З. Напрямки підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів України в умовах євроінтеграції / І.З.Сторонянська // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : наук. зб. ; [за ред. Ткачук І.Г.]. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, 2013. – Вип. ІХ., т. 1. – С. 31 – 44.

164. Сторонянська І.З. Сучасні концепції формування макрорегіонів в контексті забезпечення їх конкурентоспроможності в глобальному економічному просторі / І.З.Сторонянська // Макроекономічне районування України : історичні витоки, сучасність та перспективи [текст] : монографія / Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. ; [відп. ред. С. Л. Шульц]. – Львів, 2012. – 268 с.

165. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України : в 3 т. – Т. 2 : Інноваційно-технологічний розвиток економіки [за ред. акад. НАН України В.М.Гееця, акад. НАН України В.П.Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.С.Кваснюка]. – К. : Фенікс, 2007. – 564 с.

166. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2020 року. – 100 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.carpathia.gov.ua>

167. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие / Ю.П.Сурмин. – К. : МАУП, 2003. – 368 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://victor-safronov.narod.ru/systems-analysis/lectures/surmin/01.html>

168. Таранич О.В. Формування міжнародної конкурентоспроможності країн на світовому ринку вугільного машинобудування : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / О.В.Таранич // Донецький національний університет. – Донецьк, 2011.

169. Тіщенко А.П. Стратегічне планування розвитку регіону : основні поняття, вимоги та алгоритм здійснення / А.П.Тіщенко // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 2 (20). – С. 84 – 89.

170. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : учебник / А.А.Томпсон, А.Д.Стринкленд ; пер. с англ. ; [под ред. Л.Г.Зайцева, М.И.Соколовой]. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

171. Точка бифуркации (материал из Википедии – свободной энциклопедии) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/Точка_бифуркации

172. Трофимова Е.А. Особенности стратегического управления в мезоуровневых социально-экономических системах / Е.А.Трофимова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tisbi.ru/assets/Site/Science/Documents/-26.pdf>

173. Тумусов Ф.С. Инвестиционный потенциал региона : теория, проблемы, практика / Ф.С.Тумусов. – М. : Экономика, 1999. – 272 с.

174. Турчин В. Феномен науки. Кибернетический поход к эволюции / В.Турчин. – М. : ЭТС, 2000. – 239 с.

175. Ултургашева О.Г. Экономические проблемы регионов и отраслевых комплексов / О.Г.Ултургашева, А.В.Лавренко Д.А.Профатилов // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 1 (37) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3500>. – Переглянуто : 26.06.2015.

176. Фёдорова Н.Ю. Роль вуза в социально-экономическом развитии региона (на примере Псковской области) / Н.Ю.Фёдорова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pskgu.ru/projects/pgu/storage/wt/wt142/wt142_30.pdf. – Переглянуто : 22.06.2015.

177. Федулова Л.І. Менеджмент організацій : підручник / Л.І.Федулова. – К. : Либідь, 2003. – 448 с.

178. Флекснер К. Просвещенное общество. Экономика с человеческим лицом / К.Флекснер ; пер с англ. – М. : Международные отношения, 1994. – 301с.

179. Хаберлер Г. Процветание и депрессия : теоретический анализ циклических колебаний / Г.Хаберлер ; пер. с англ. Щ.Г.Клесмент, Н.М.Осадчей, Р.Х.Хофизовой. – Челябинск : Социум, 2005. – 474 с.

180. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

181. Человеческий потенциал для инновационной экономики : колл.монография / под. ред. д.э.н. С.А.Иванова // ИПРЭ РАН. – СПб. : ГУАП, 2011. – 188 с.

182. Чепцова Т.Н. Коммуникативный менеджмент в стратегии развития промышленного предприятия [Электронный ресурс] : дис. канд. экон. наук : 08.00.05 / Т.Н.Чепцова // Ульяновский государственный университет. – М. : РГБ, 2005.

183. Черничко Т.В. Вплив стабілізації фінансової системи на розвиток реального сектору економіки України / Т.В.Черничко // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1.

184. Чернова Т.В. Оценка конкурентоспособности регионов / Т.В.Чернова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uesc.mcnip.ru>

185. Чернюк Л.Г. Конкурентоспроможність регіонів України : методологія і практика / Л.Г.Чернюк (наук. ред.), Д.В.Клиновий, П.А.Швець, В.Л.Троян, І.О.Петровська, О.М.Ярош // НАН України ; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К. 2010. – 107 с.

186. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка : теорія, практика та її значення для України / А.А.Чухно. – К. : Логос, 2003. – 631 с.

187. Шевчук Л.Т. Просторовий розвиток регіонів України : теоретичні проблеми і практичні завдання / Я.В.Шевчук, Л.Т.Шевчук, С.Л.Щеглюк // Економіст. – № 5. – Травень, 2011. – С. 17 – 19.

188. Шевчук Я.В. Ресурсне забезпечення та оцінка окремих видів економічної діяльності Карпатського регіону / Я.В.Шевчук, Н.І.Ценклер // Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2014. – Вип. 24.10 – 404 с. – С. 300 – 306.

189. Шевчук Я.В. Соціально-економічне районування в контексті регіональної політики і адміністративно-територіальної реформи : реалії та перспективи / Я.В.Шевчук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Районування економічного простору України : питання методології і практики : зб. наук. пр. [відп. ред. Є.І.Бойко] // НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2010. – Вип. 5 (85). – 465 с. – С. 46 – 63.

190. Шеховцева Л.С. Концептуальные основы стратегического управления развитием региона / Л.С.Шеховцева // Вісник МГТУ. – 2006. – Том 9, №4. – С. 690 – 693.

191. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й.Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 411 с.

192. Юсупова Л.М. Инвестиционный потенциал региона : сущность и факторы / Л.М.Юсупова // Современные исследования социальных проблем. – 2012. – № 9 (17) [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://cyberleninka.ru/article/n/investitsionnyy-potentsial-regiona-suschnost-i-factory>. – Переглянуто : 27.06.2015.

193. Gryga V. Macroeconomic conditions and S&T development / V.Gryga [Електронний документ] // Journal of Financial and Monetary Economics. – Centrul de Cercetari Financiare si Monetare «Victor Slavescu», Romanian Academy of sciences, 2014. – № 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://jfme.icfm.ro/Revista-JFMR-2014.pdf>

194. Krasovska O. Modern trends in industrial investments in Kyiv / Olha Krasovska, Vitalii Gryga // International journal of economic and law. – Vol. 3. – № 7. – April, 2013, Novi Sad, Serbia. – P. 81 – 88.

195. Labor force 2013 Country Ranks, By Rank [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.photius.com/rankings/economy/labor_force_2013_0.html

196. Labor force 2014 Country Ranks, By Rank [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.photius.com/rankings/economy/labor_force_2014_0.html

197. Mission Economic Development Strategy. Strategy Report. – Vancouver : Lions Gate Consulting Inc. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mission.ca/wp-content/uploads/economic-development-strategy.pdf>

198. Moshak S. Imitating model of strategic management of innovation potential [Електронний ресурс] / V.Miklovda, V.Kubiniy, S.Moshak // Aktuálne trendy v informačnej spoločnosti 2015 : Zborník vedeckých statí. Ekonomická univerzita v Bratislave. – Bratislava, 2015. – p. 108 – 115. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см.

199. Nelson Richard R. National Innovation Systems : A Comparative Analysis / Richard R. Nelson. – USA : Oxford University Press, 1993. – 560 p.

200. Porter M. The Competitive advantage of Nations / M.Porter // Harvard Business Review. – 1990. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/50387/mod_resource/content/0/Porter-competitive-advantage.pdf

201. Region five Development Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.regionfive.org/about/mission.html>. – Переглянуто : 16.06.2015.

202. Regional Development Strategy : Building a Better Future [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.drdni.gov.uk/rds_2035.pdf. – Переглянуто : 16.06.2015.

203. Rogers E. Diffusion of Innovations / E.Rogers. – Simon and Schuster, 2010. – 518 p.

204. Statistical information [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Database/Population/databasetree_uk.asp.

205. UNECE. Statistical Database [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://w3.unece.org/pxweb/dialog/Saveshow.asp?lang=1,MELF/&lang=1&ti=Gross+Average+Monthly+Wages+by+Country+and+Year>

206. Venture capital funds in Ukraine [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://repository.crimea.edu/jspui/bitstream/123456789/4629/1/Kovbas_Novik.pdf.

Динаміка ВВП України та Закарпатської області

у 2003 – 2013 рр. [115. – Переглянуто : 01.09.2015; 139. – Переглянуто :

29.01.2015; 154, с. 13 – 14; 156, с. 49; 157, с. 12 – 13]

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1. ВВП України, у фактичних цінах, млн грн	267344	345113	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079	1459096	1 454 931*
2. Темп зростання до попереднього року, %	х	129,1	127,9	123,3	132,5	131,5	96,3	118,5	120,3	112,1	99,7
3. ВВП України у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн	5114	7273	9372	11630	15496	20495	19832	23600	28488	32002	32028,5
4. Темп зростання до попереднього року, %	х	142,2	128,9	124,1	133,2	132,3	96,8	119,0	120,7	112,3	100,1
5. ВРП Закарпатської області, у фактичних цінах, млн грн	4016	5297	6700	8185	10508	13208	12542	15299	18054	21404	21400
6. Темп зростання до попереднього року, %	х	131,9	126,5	122,2	128,4	125,7	95,0	122,0	118,0	118,6	99,9
7. ВРП Закарпатської області у розрахунку на одну особу, у фактичних цінах, грн	3207	4238	5373	6576	8452	10626	10081	12278	14455	17088	17044
8. Темп зростання до попереднього року, %	х	132,1	126,8	122,4	128,5	125,7	94,9	121,8	117,7	118,2	99,7

**Індекси фізичного обсягу ВРП та ВРП на одну особу Закарпатської області у
2004 – 2006, 2010 – 2013 роках [159, с. 34; 160, с. 30]**

	2003	2004	2005	2006	2010	2011	2012	2013
Індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту (у порівняних цінах), % до попереднього року	-	106,4	98,5	106,6	107,7	104,7	103,0	102,5
Індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу (у порівняних цінах), % до попереднього року	-	106,6	98,7	106,8	107,5	104,5	102,7	-

**Структура ВВП України та по регіонах у 2003, 2012 роках [154, с. 13; 157,
с. 12]**

Області	2003		2012		Зміна частки
	млн грн	%	млн грн	%	
Україна	244497	100	1459096	100	х
Автономна Республіка Крим області	7309	2,99	44536	3,05	0,06
Вінницька	6167	2,52	33024	2,26	-0,26
Волинська	3512	1,44	20005	1,37	-0,07
Дніпропетровська	21311	8,72	147970	10,14	1,42
Донецька	30316	12,40	170775	11,70	-0,70
Житомирська	4201	1,72	24849	1,70	-0,02
Закарпатська	4016	1,64	21404	1,47	-0,18
Запорізька	10177	4,16	54828	3,76	-0,40
Івано- Франківська	5544	2,27	32286	2,21	-0,05
Київська	8129	3,32	69663	4,77	1,45
Кіровоградська	4023	1,65	22056	1,51	-0,13
Луганська	9954	4,07	58767	4,03	-0,04
Львівська	10547	4,31	61962	4,25	-0,07
Миколаївська	5337	2,18	29205	2,00	-0,18
Одеська	12792	5,23	64743	4,44	-0,79
Полтавська	8853	3,62	56580	3,88	0,26
Рівненська	4053	1,66	21795	1,49	-0,16
Сумська	4822	1,97	24933	1,71	-0,26
Тернопільська	3098	1,27	17957	1,23	-0,04
Харківська	14515	5,94	82223	5,64	-0,30
Херсонська	3799	1,55	19357	1,33	-0,23
Хмельницька	4698	1,92	26237	1,80	-0,12
Черкаська	4565	1,87	31265	2,14	0,28
Чернівецька	2539	1,04	13166	0,90	-0,14
Чернігівська	4576	1,87	23934	1,64	-0,23
міста					
Київ	43920	17,96	275685	18,89	0,93
Севастополь	1724	0,71	9891	0,68	-0,03

**Валова додана вартість за видами економічної діяльності у
Закарпатській області за 2005, 2012 роки [160, с. 32, 34]**

	2005			2012			Темп зростання ВДВ у фактичних цінах у 2012 році відносно 2005 року, %
	у фактичних цінах, млн грн	відсотків до підсумку	індекс фізичного обсягу, відсотків до попереднього року	у фактичних цінах, млн грн	відсотків до підсумку	індекс фізичного обсягу, відсотків до попереднього року	
Усього	6215	100,0	98,0	19303	100,0	103,2	310,6
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	1090	17,5	-	2746	14,2	104,8	251,9
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	34	0,5	88,5	75	0,4	73,7	220,6
Переробна промисловість	1066	17,2	105,6	3507	18,2	103,2	329,0
Будівництво	297	4,8	64,4	488	2,5	76,5	164,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	773	13,4	116,6	1499	7,8	95,1	193,9
Освіта	460	7,4	102,0	1727	9,0	106,2	375,4
Інші послуги	2495	39,2	-	9261	47,9	-	371,2

**Кількість підприємств Закарпатської області
у 2010 – 2013 роках [160, с. 267]**

	2010	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	Темп зростання до попереднього року, %
Усього, од.	5793	5574	96,2	5627	101,0	6024	107,1
великі підприємства	6	8	133,3	7	87,5	6	85,7
у % до загальної кількості великих підприємств по Україні	1,0	1,2	120,0	1,0	83,3	0,9	90,0
у % до загальної кількості підприємств по регіону	0,1	0,2	200,0	0,1	50,0	0,1	100,0
на 10 тис. осіб наявного населення, од.	0	0	-	0	-	0	-
середні підприємства	334	320	95,8	298	93,1	277	93,0
у % до загальної кількості середніх підприємств по Україні	1,6	1,6	100,0	1,5	93,8	1,5	100,0
у % до загальної кількості підприємств по регіону	5,8	5,7	98,3	5,3	93,0	4,6	86,8
на 10 тис. осіб наявного населення, од.	3	3	100,0	2	66,7	2	100,0
малі підприємства	5453	5246	96,2	5322	101,4	5741	107,9
у % до загальної кількості малих підприємств по Україні	1,5	1,5	100,0	1,5	100,0	1,5	100,0
у % до загальної кількості підприємств по регіону	94,1	94,1	100,0	94,6	100,5	95,3	100,7
на 10 тис. осіб наявного населення, од.	44	42	95,5	43	102,4	46	107,0
у т.ч. мікропідприємства	4564	4370	95,7	4497	102,9	4969	110,5
у % до загальної кількості мікропідприємств по Україні	1,5	1,5	100,0	1,6	106,7	1,6	100,0
у % до загальної кількості підприємств по регіону	78,8	78,4	99,5	79,9	101,9	82,5	103,3
на 10 тис. осіб наявного населення, од.	37	35	94,6	36	102,9	40	111,1

**Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) Закарпатської області у
2010 – 2013 роках [160, с. 268]**

	2010	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	Темп зростання до попереднього року, %
Усього, млн грн	20237,4	26373,3	130,3	27533,3	104,4	30026,3	109,1
великі підприємства	5387,9	8255,8	153,2	7682,6	93,1	5734,1	74,6
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) великих підприємств по Україні	0,4	0,5	125,0	0,4	80,0	0,3	75,0
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по регіону	26,6	31,3	117,7	27,9	89,1	19,1	68,5
середні підприємства	10385,6	12865,2	123,9	14383,3	111,8	18941,2	131,7
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) середніх підприємств по Україні	0,7	0,8	114,3	0,8	100,0	1,1	137,5

у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по регіону	51,3	48,8	95,1	52,2	107,0	63,1	120,9
малі підприємства	4463,9	5252,3	117,7	5467,8	104,1	5351,0	97,9
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) малих підприємств по Україні	0,8	0,9	112,5	0,8	88,9	0,8	100,0
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по регіону	22,1	19,9	90,0	19,9	100,0	17,8	89,4
у т.ч. мікропідприємства	1463,1	1761,0	120,4	1802,4	102,4	1792,1	99,4
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) мікропідприємств по Україні	0,8	0,9	112,5	0,9	100,0	0,8	88,9
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по регіону	7,2	6,7	93,1	6,6	98,5	6,0	90,9

Кількість інноваційно активних промислових підприємств за видами економічної діяльності у Закарпатській області у 2005, 2013 роках, одиниць
[159, с. 362; 160, с. 292]

	2005	2013	Темп зростання у 2013 році відносно 2005 року, %
Промисловість	33	15	45,5
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1	-	-
Переробна промисловість	32	14	43,8
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	6	4	66,7
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	9	1	11,1
виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	2	1	50,0
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	-	-	-
виробництво хімічних речовин, хімічної продукції	2	1	50,0
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	-	-	-
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	3	2	66,7
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	1	1	100,0
машинобудування	7	4	57,1
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	-	1	-
виробництво електричного устаткування	-	2	-
виробництво електронного, електричного та оптичного устаткування	4	-	0,0
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	2	-	-
виробництво автотранспортних засобів, причепів, напівпричепів та інших транспортних засобів	1	1	100,0
виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	-	-	-
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	-	-	-
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	-	1	-

Перевірка рівняння регресії за методикою EXEL

Висновок підсумків

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,9956984
R-квадрат	0,9914153
Нормований R-квадрат	0,9570767
Стандартна похибка	1273,2571
Спостереження	11

Дисперсійний аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	8	374450423	46806303	28,871686	0,033899
Залишок	2	3242367,2	1621183,6		
Разом	10	377692791			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-перетин	21648,735	5104,2154	4,2413443	0,0513457	-312,93128	43610,402	-312,93128	43610,402
X1	-292,44814	255,13172	-1,1462634	0,3703294	-1390,1913	805,29504	-1390,1913	805,29504
X2	11,257	56,187855	0,2003458	0,8597347	-230,49983	253,01383	-230,49983	253,01383
X3	0,0854011	0,0570483	1,4969948	0,2730802	-0,1600581	0,3308603	-0,1600581	0,3308603
X4	-118,92691	113,69099	-1,046054	0,4053275	-608,09975	370,24593	-608,09975	370,24593
X5	190,88552	282,83007	0,6749124	0,569298	-1026,034	1407,8051	-1026,034	1407,8051
X6	0,0060738	0,0035554	1,7083378	0,229698	-0,0092238	0,0213715	-0,0092238	0,0213715
X7	-1,5095585	0,6809479	-2,2168487	0,1569405	-4,439441	1,420324	-4,439441	1,420324
X8	-1,1147528	2,6961807	-0,4134563	0,7193888	-12,715482	10,485976	-12,715482	10,485976

Перевірка рівняння регресії за методикою EXCEL

Висновок підсумків

<i>Регресійна статистика</i>	
Множинний R	0,99117534
R-квадрат	0,98242855
Нормований R-квадрат	0,97071425
Стандартна похибка	1051,71364
Спостереження	11

Дисперсійний
аналіз

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	4	371056181	92764045,3	83,865756	2,142E-05
Залишок	6	6636609,5	1106101,58		
Разом	10	377692791			

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t- статистика</i>	<i>P- значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>	<i>Нижні 95,0%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-перетин	19700,1008	1457,3171	13,5180606	1,016E-05	16134,174	23266,027	16134,174	23266,0273
X1	-191,11143	83,002607	-2,302475	0,0608935	-394,21149	11,988632	-394,2115	11,9886325
X3	0,05142571	0,0188797	2,72385646	0,0344659	0,0052286	0,0976228	0,0052286	0,09762278
X6	0,00490416	0,0009016	5,43961918	0,0016029	0,0026981	0,0071102	0,0026981	0,00711021
X7	-1,163567	0,13805	-8,4285936	0,0001521	-1,501363	-0,825771	-1,501363	-0,8257709

Джерело : [138]

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
Розділ 1. Теоретичні основи системного підходу до стратегічного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки.....	4
1.1. Сучасні концептуальні погляди на сутність конкурентоспроможності регіональної економіки та її системний контент.....	4
1.2. Стратегічний потенціал системи конкурентоспроможності та класифікація важелів механізму його активізації.....	22
1.3. Теоретичні основи та імперативна платформа системного підходу до стратегічного управління конкурентоспроможністю регіональної економіки.....	42
Розділ 2. Оцінка конкурентоспроможності економіки Закарпатської області та її потенціалу.....	64
2.1. Тенденції соціально-економічного розвитку регіону та їх вплив на рівень регіональної конкурентоспроможності.....	64
2.2. Інноваційний потенціал регіональної конкурентоспроможності Закарпатської області та рівень його використання.....	83
2.3. Людський потенціал конкурентоспроможності регіональної економіки.....	103
Розділ 3. Стратегічні важелі формування конкурентоспроможності регіональної економічної системи.....	124
3.1. Інноваційно-інвестиційні фактори формування конкурентоспроможності економіки Закарпатської області.....	124
3.2. Розвиток людського потенціалу як стратегічне завдання формування регіональної конкурентоспроможності.....	143
3.3. Експлікативна модель стратегічного управління конкурентоспроможністю економіки.....	164
Розділ 4. Закарпатської області на засадах системності.....	188
Список використаних джерел.....	203
Додатки	

Наукове видання

**СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ:
системний метод та екзистенціальна експозиція**

Монографія

Рецензенти:

В.І. Ярема – д.е.н., проф., завідувач кафедри господарського права ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

В.І. Варцаба – д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів та банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Мошак С.М., Мікловда В.П., Шандор Ф.Ф., Кубіній Н.Ю., Кубіній В.В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю: системний метод та екзистенціальна експозиція: монографія – Мукачево: Карпатська вежа. – 2017. – 242 с.

Підписано до друку 27.03.2017. Формат 60x84/16.

Папір офсет. Друк офсет. Гарнітура Times.

Умов.-друк. арк. 28,63. Ум.ф.-відб. 29,87.

Тираж 500 прим.

Видавництво “Карпатська Вежа”
м. Мукачево

Друк ПП «Наумченко Н.В.»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:

Серія 3Т № 21 від 11.04.2003 р.,
видане Державним комітетом інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України

Рекомендовано до видання, розміщення в електронній бібліотеці та використання в навчальному процесі Вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 4 від 23 березня 2017 р.

К 64 СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ: системний метод та екзистенціальна експозиція. Мошак С.М., Мікловда В.П., Шандор Ф.Ф., Кубіній Н.Ю., Кубіній В.В. . – Ужгород: Карпатська вежа. – 2017. - 240 с.

ISBN 978-966-8269-32-9

Монографія присвячена дослідженню системного підходу до стратегічного управління конкурентоспроможністю як метою економічної діяльності. Викладені результати дослідження теоретичних основ стратегічного управління конкурентоспроможністю з системних позицій та представлена експозиція практичної проблематики функціонування економічних суб'єктів в умовах активізації конкурентної боротьби.

Монографія призначена для науковців та практиків, які задіяні у сфері стратегічного управління; студентів, що вивчають стратегічний менеджмент та аспірантів, які спрямовують дослідження на проблеми конкуренції та управління конкурентоспроможністю.

УДК 330.12

ББК 60.55.373